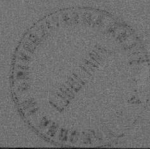

YU ISSN 0021-6933

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XXXIII – leto 1987/88 – št. 1–2

Jezik in slovstvo

Letnik XXXIII, številka 1-2

Ljubljana, oktober-november 1987/88

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številke)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik: Gregor Kocijan, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Gregor Kocijan (slovstvena zgodovina), Hermina Jug-Kranjec (jezikoslovje), Aleksander Skaza (primerjalna slavistika), Franc Žagar (metodika)

Lektor in korektor: Jože Sever

Tehnični urednik: Ivo Graul

Svet časopisa: Marjeta Vasič (predsednica), Marjan Javornik, Marko Juvan, Mira Medved,

Jože Munda, Pavle Vozlič, France Vurnik in uredniki

Tisk Aero, kemična, grafična in papirna industrija, Celje

Opremila inž. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun: Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana 50100-678-45265

Letna naročnina 4.000.- din, polletna 2.000.- din, posamezna številka 500.- din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 1.000.- din

Za tujino celoletna naročnina 10.000.- din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Revijo gmotno podpirajo Kulturna skupnost SRS, Znanstvenoraziskovalni center SAZU

in Izobraževalna skupnost SRS za družboslovje

Naklada 2.500 izvodov

Vsebina prve in druge številke

Razprave in članki

- 1 *Tine Logar*, J. Baudouin de Courtenay – slovenski dialektolog
- 8 *Olga Kunst-Gnamuš*, Težave upovedovalne teorije in smeri njenega razvoja
- 17 *Matej Rode*, Mihail Babrovski in Slovenci

Didaktične izkušnje

- 21 *France Žagar*, Obravnava sklanjatev v osnovni šoli
- 25 *Vesna Požgaj-Hadži*, Klasifikacija govornih napak pri slovenskih študentih hrvaškega in srbskega jezika

Slovenščina v svetu

- 33 *Rado L. Lenček*, Slovenski jezik in literatura na Columbijski univerzi v New Yorku

Poskusi branja

- 37 *Igor Grdina*, Tri Dume slovenske poezije: Župančič, Šalamun, Fritz

Kulturnozgodovinske ekskurzije

- 40 *Jože Sever*, Po Dolenjski od Škofljice do Bogenšperka (4)

Ocene in poročila

- 47 *Marjan Cedilnik*, Že tretja izdaja didaktično oblikovane slovenske slovnice
- 48 *Andrijan Lah*, Opazno mesto slovenske lirike v Bablerjevi prevajalski antologiji

Zapiski

- 1-2/III *Aleksander Skaza*, Interkatedrsko srečanje jugoslovanskih slavistov v Ljubljani
- 1-2/IV **Prejeli smo v oceno**
- 1-2/IV Sporočilo naročnikom

Tine Logar

SAZU v Ljubljani

UDK 929 Baudouin de Courtenay J.: 808.63-087

J. BAUDOIN DE COURTENAY – SLOVENSKI DIALEKTOLOG

Znanstveno proučevanje slovenskih dialektov in govorov se je začelo 1841. leta, ko je po nalogu harkovske univerze na svoji poti po slovanskih deželah zunaj meja carske Rusije med Slovence prišel znameniti ruski filolog, jezikoslovec in zgodovinar *I. I. Sreznjevski*. Njegova naloga je bila, da se seznanj z dialekti in govori, ki jih govorijo Slovenci v Avstrooogrski in v provinci Udine v Italiji, z njihovo kulturo, etnografijo in zgodovino. Rezultat njegovega bivanja med Slovenci je bila prva znanstvena klasifikacija slovenskih dialektov, ugotovil pa je tudi vzroke, ki so privedli do tako pestre dialektološke diferenciacije slovenskega jezika.

Trideset let kasneje, pomladi 1872. leta, pa je s podobnimi nalogami na pobudo istega Sreznjevskega in s podporo peterburške akademije znanosti v slovenske dežele prišel mladi privatni docent ide. primerjalnega jezikoslovja v Peterburgu *J. Baudouin de Courtenay* (BdC). Njegova naloga je bila, da temeljito prouči zlasti zahodne slovenske govore in dialekte, ki so se govorili tostran in onstran avstrijsko-italijanske državne meje. V slovenskih deželah se je to pot mudil od pomladi do jeseni 1872 ter spomladi in poleti 1873. leta; zimo 1872/73 pa je preživel v Milanu, kjer je urejal zapisano dialektološko gradivo in poslušal predavanja znamenitega italijanskega jezikoslovca Ascolija.

Baudouin de Courtenay je v tem kratkem času proučil 10 skupin slovenskih govorov oziroma dialektov od bohinjsko-posavskega in rezijanskega na severozahodu do notranjskega in kraškega v spodnji Vipavski dolini na jugu. Še posebej pa so ga zanimali dialekti in govori, ki jih govorijo Slovenci v Reziji in ob reki Ter in Nadiži v provinci Udine v Italiji. Zbral in zapisal je ogromno dialektološko gradivo, sestojče iz pravljič, živalskih pravljič, pripovedk, ugank, pesmi, pregovorov, pogovorov, besednih zvez in posameznih besed, kar vse je nameraval znanstveno obdelati in objaviti. Pri tem se je odločil za geografsko zaporedje proučevanih govorov, zato so bili najprej na vrsti govori rezijanskega dialektu v Italiji, čeprav jih je proučil med zadnjimi in je imel z njimi in njihovim razumevanjem največ težav.

Ko je pripravljaval glasoslovni opis rezijanskih govorov, se je šele prav zavedel, da mu je kljub velikemu gradivu ostalo še mnogo nejasnega in da bi zato moral obiskati Rezijo vsaj še enkrat, da bi ponovno proučil nekatera nejasna vprašanja. Kljub temu pa je študijo *Opyt fonetiki rezjanskih govorov* napisal zelo hitro, saj je izšla že 1875. leta. Napisal pa jo je na osnovi gradiva, ki ga je v Reziji zbral v petindvajsetih dneh v avgustu 1873. leta.

Opyt je še danes najizčrpnjša in najtemeljitejša glasoslovna študija enega od slovenskih dialektov, čeprav je od njenega izida preteklo že več kot 110 let.

V njej je BdC sistematično opisal konzonantizem, vokalizem, akcent in kvantiteto rezijanskih govorov, pri čemer je primerjalno izhajal iz srbohrvatskega glasovnega stanja, ker je bil prepričan, da so vsi slovanski govori v severni Italiji po svojem poreklu srbohrvatski

PO / 2201 / 89

oziroma hrvatski čakavski. Še posebej pa naj bi to veljalo za govore t. i. terskega dialekta, ki je južni sosed rezijanskega dialekta. Pri obravnavi konzonantizma rezijanskega govora je posebej obširno obravnaval konzonantske grupe v začetnih, notranjih in končnih besednih zlogih in njihove spremembe v rezijanskih govorih, kar je pri opisu slovenskih govorov še sedaj velika redkost. Najbolj pa sta ga pri študiju rezijanskih govorov zanimala dva bizarna pojava: rezijanska vokalna harmonija in posebni, v nobenem drugem slovanskem jeziku poznani rezijanski »temni vokali«. Oba pojava sta se mu zdela popolnoma nerazumljiva, če ne predpostavljamo, da je rezijanski slovanski govor bil podvržen križanju z nekim neslovanskim jezikom, verjetno s turansko-mongolskim, ki tudi pozna neke vrste vokalno harmonijo. Še bolj kot vokalna harmonija pa so mu bili čudni in nerazumljivi rezijanski »temni vokali«, ki si jih preprosto ni znal razložiti iz samega slovenskega jezika, ki pa nenavadno močno prežemajo vso rezijansko govorno akustiko. Za rezijanščino so značilni tudi nekateri drugi pojavi, ki jih sosednja slovenska narečja ne poznajo, zlasti pa monoftongični vokalni sistem, medtem ko jo nekaj drugih pojavov povezuje tudi s čakavskimi hrvatskimi govori (ć, j ← l', -n ← -m).

Rezijanska vokalna harmonija se kaže v tem, da narava akcentuiranega vokala določa barvo neakcentuiranega, in to v dveh smereh: če je akcentuirani vokal ozek ali širok, bo tak tudi neakcentuirani. Enako velja tudi za jasne in temne akcentuirane vokale, ki odločajo o tem, ali bo tudi neakcentuirani vokal jasen ali »temen«. Od tega zadnjega pravila so izvzeti samo refleksi nekdanjih nosnikov in refleksi ə ← ɸ, ɸ ter vokal a, ki niso nikoli »temni«.

Hipotezo BdC o nastanku rezijanskega dialekta je že pred drugo vojno prepričljivo zavrnil slovenski jezikoslovec F. Ramovš. Dokazal je, da je vokalna harmonija v principu prva stopnja slovenske vokalne redukcije in da je znana že iz Trubarjevega jezika, le da se je v rezijanskem dialektu bolj razvila kot v drugih slovenskih narečjih, npr. koroških, ki jo še danes poznajo.

Pojasnil pa je tudi rezijanske »temne« vokale, ki so se razvili iz starejših ozkih vokalov, $\bar{i}, \bar{u}; \bar{e}, \bar{o} \leftarrow \acute{e} - \acute{e} - \acute{o}$, kakršne ima sosednje ziljsko koroško narečje, iz katerega se je rezijanščina razvila. Že BdC je opazil, da se pri artikulaciji »temnih« vokalov grlo zniža. Ramovš si je to razlagal tako, da se zrak med ožino v grlu in ustih zgosti in potisne grlo navzdol, rezultat tega pa so vokali, ki spominjajo na govor gluhonemih. $\bar{e}, \bar{o} \leftarrow \acute{e}, \acute{o}$ pa kljub svoji ožini ne povzročata »temnih« vokalov zato, ker je njihova ožina mlada, kajti v času nastajanja »temnih« vokalov sta bila še široka ali celo še nazala. Enako je bilo z refleksom $\bar{e} \leftarrow \bar{o} \leftarrow ɸ, ɸ$, ki se je izenačil z refleksom za \bar{e} .

Ramovš je nadalje dokazal, da se je rezijanski dialekt razvil iz sosednjega ziljskega dialekta. Dokaz za tak izvor je med drugim tudi to, da sta se v obeh dialektih izenačila \acute{e} in e ter \acute{e} in $\acute{a} \leftarrow ɸ, ɸ$, medtem ko sosednji terski dialekt take izenačitve ni izvedel, pač pa sta se v njem izenačila \acute{e} in e ter a in $\acute{a} \leftarrow ɸ, ɸ$.

Rezijansko narečje je torej po svojem izvoru koroško ziljsko narečje, s katerim se je razvijalo vzporedno vse do XIII./XIV. stoletja. Z njim skupaj je izvedlo tudi diftongizacijo $\bar{e}, \bar{o} \rightarrow ie, uo \rightarrow i\bar{e}, u\bar{a}$. Rezijanščina pa je nato $i\bar{e}, u\bar{a}$ monoftongizirala v \bar{i}, \bar{u} , enako kot npr. zahodni del koroških rožanskih govorov, pa tudi cerkljansko narečje. Pojav monoftongizacije v slovenskih narečjih ne preseneča. Verjetno je celo sistemska povezava med rezijansko monoftongizacijo in nastankom »temnih« vokalov, ki so monoftongizacijo verjetno celo sprožili, ker so v sistemu vokalizma povzročili prazna mesta za \bar{i} in \bar{u} .

V XIII./XIV. stoletju pa je bila zaradi romanizacije prekinjena povezava med ziljskim in rezijanskim dialektom. Zato so se Rezijani tesneje povezali s svojimi južnimi sosedi, terskimi Slovenci, ter skupaj z njimi izvedli nekaj inovacij, še posebej zožitev refleksov za nekdanje nosnike, pa tudi dialektični premik slovenskega dolgega cirkumfleksa s konč-

nega besednega zloga (*zlatô* → *zláto*), kar je posebnost tudi ziljskega in cele vrste drugih slovenskih narečij.

BdC je verjetno na misel, da sta rezijanski in terski dialekt hrvaška čakavska, med drugim navedlo tudi to, ker je mislil, da je rezijanski akcentski tip *óko*, *zláto* identičen s čakavskim *ôko*, *zláto*, saj še ni vedel, da je slovenski jezik že v X./XI. stoletju izvedel premik dolgega (in kratkega) cirkumfleksa za en zlog proti koncu besede, torej *ôko* → *ôko* → *okô* oziroma *zláto* → *zlatô*, kar je diferencialni znak med slovenskim in srbohrvaškim jezikom, ki takega akcentskega premika ne pozna. Kasneje pa je vrsta slovenskih dialektov, med njimi tudi ziljski, rezijanski in terski, tak dolgi cirkumfleks s končnega besednega zloga spet premaknila nazaj na staro psl. mesto (*okô* → *óko*, *zlatô* → *zláto*, pod novim akcentom pa so rezijanski refleksi *ě*, *e*, *o* postali »temni«. Če bi slovenski jezik ne izvedel premika *ôko* → *ôko* → *ókô*, *zláto* → *zlatô*, bi moral za prvi *o* v takih besedah biti v rezijanski *ū*, za *ě* in *e* pa bi Rezijani govorili *ī*.

Kljub temu, da je slovenska dialektologija ovrgla BdC hipotezo o nastanku rezijanskega dialekta in o njegovem čakavskem poreklu, je njegov *Opyt* dragocena študija o tem najbolj zapletenem slovenskem dialektu. Njegovega pomena bistveno ne zmanjšuje niti to, da je imel BdC velike težave z identifikacijo rezijanskih vokalnih fonemov, zlasti z razlikovanjem med ozkim in širokim dolgim *e* in *o*, ki ju je sicer čutil, kot Poljak pa se ni zanesel na svoj občutek in ju je zato v *Opytu* oba zapisoval s po enim samim znakom, čeprav bi moral zanju uporabljati po dva, saj je vsak od njiju fonem ($\bar{e} : \bar{e} : \bar{o} : \bar{o}$). Pomena *Opyta* ne zmanjšuje niti dejstvo, da je imel BdC velike težave tudi z identifikacijo kvantitete akcentuiranih vokalov; pogosto namreč zamenjuje dolgo akcentuirane vokale s kratko akcentuiranimi in obratno, ker razlike med obema kvantitetama po njegovi lastni izjavi niso zelo velike in izrazite, predvsem pa rezijanski dialekt ne pozna kratko akcentuiranih vokalov v nezadnjih besednih zlogih. Kvantiteta kratko akcentuiranega vokala je povzročila njegovo drugačno kvaliteto in je zato kvantiteta vokala prenehala biti fonološko relevantna (*sit* → *sêt*; *kùp* → *kòp*; *pàs* → *pès*, *bogàt* → *bohèt*).

Kljub tem pomanjkljivostim spada *Opyt* med najbogatejše in najizčrpnije slovenske dialektološke opise. Ob branju tega dela strokovno razgledan bralec takoj začuti, da ga je napisal nenavadno razgledan jezikoslovec in strokovnjak z velikimi dialektološkimi izkušnjami, ki ni prezrl ničesar in je vse nejasno in zapleteno v narečju poskušal razumeti in pojasniti. *Opyt* se še po več kot sto letih bere, kot da je bil napisan včeraj.

Vendar to ni edina knjiga, ki jo je BdC posvetil rezijanskemu slovenskemu dialektu. Nič manj dragocena ni njegova obsežna knjiga rezijanskih besedil *Materialy dlja južnoslavjanskoj dialektologii i ètnografii I. Rezjanskije teksty . . .*, Sanktpeterburg, 1895 (XLVII + 708 str.).

Ta knjiga se je tiskala skoraj polnih osem let. BdC se je z njo mnogo namučil. Že med samim tiskom je začel rokopis ponovno popravljati, posamezna mesta med seboj usklajati, hkrati pa ga prevajati v nemščino, pri čemer je pogosto naletel na povsem nerazumljiva mesta, kar ga je spravljalo v obup. Spoznal je, da bi moral vse zapise še enkrat preveriti na terenu, za to pa bi bilo potrebno ponovno potovati v Rezijo in tam z informatorji prekontrolirati celotni zapisani tekst. Končno mu je uspelo med tiskom ponovno obiskati Rezijo, in to ne samo enkrat, ampak celo trikrat: 1890., 1892. in 1893. leta. Tu je z informatorji skrbno prekontroliral ves rokopis, prvotne zapise popravil in razjasnil mnoga prej nejasna mesta. Uvedel je nekaj novih znakov za rezijanske vokale, zlasti za ozka in široka akcentuirana dolga *e* in *o*. Žal pa je tisk knjige medtem že toliko napredoval, da korektur ni mogel več vnesti v tekst, ampak je popravke, vsega skoraj 150 strani, objavil na koncu knjige pred indeksi in kazalom. Zato mora bralec te dragocene dialektološke knjige neprestano listati po teh popravkih, ki pa so zelo zanimivi in poučni, saj je iz njih videti, katere posebnosti v zapletenem rezijanskem dialektu so BdC povzročale največ težav in nejasnosti.

BdC je že leta 1873 obiskal prav vse rezijanske vasi in naselja in v vseh zapisoval dialektološko gradivo. Zato so ob pozornem branju iz njega razvidne vse specifičnosti posameznih govorov, včasih majhne, skoraj brezpomembne, včasih pa tudi bistvene in že na prvi pogled opazne. Ta obsežna knjiga rezijanskih besedil pa nam omogoča tudi ustreznejše branje samega Opyta, katerega gradiva ni mogel ponovno prekontrolirati, ampak ga je objavil po svojem prvem zapisu. Opyt in rezijanska besedila je zato potrebno brati in proučevati hkrati.

Medtem ko se BdC v Opytu ukvarja skoraj izključno s fonetiko rezijanskih govorov, pa so teksti vir za proučevanje vseh ravnin rezijanskih govorov: fonetike, akcenta, oblikoslovja, leksike in skladnje, ki je še posebej zapletena in zanimiva, ker se v njej morda najbolj izraža stoletja delujoča interferenca med rezijanskim slovenskim dialektom in sosednjo romansko furlanščino. Iz te knjige je tudi vidno, kako zelo specifično slovenska je osnovna slovanska leksika tega dialektla in koliko skupnosti je med njo in leksiko sosednjih koroških pa tudi drugih slovenskih govorov. Zato težko razumemo, kako da tega ni opazil tudi B. de Courtenay. Če bi se tega zavedal, ne bi iskal njegovega sorodstva v hrvaškem čakavskem narečju.

1904. leta je izšel II. zvezek Baudouinovih *Materialov za južnoslovansko dialektologijo in etnografijo* (XXXII + 240 str.). V njem je objavil tekste govorov terskih Slovencev, južnih sosedov Rezijanov, ki jih je prav tako kot te imel za hrvaške čakavce, čeprav so seveda pristni Slovenci, le da je njihova govorica, podobno kot rezijanska, zelo arhaična, saj gre za skrajno zahodno periferijo slovanskega in slovenskega sveta, hkrati pa je zlasti v leksiki in sintaksi zelo romanizirana, ker tudi terski Slovenci kot Rezijani od svoje naselitve do danes živijo v tesnem stiku z romanskimi Furlani, medtem ko so bili njihovi stiki z drugimi Slovenci zaradi naravnih ovir in njihove politične usode zelo šibki. Tudi ta knjiga dialektičnih tekstov je obsežna, čeprav ne tako zelo kot ona z rezijanskimi teksti. Večino gradiva je zapisal že 1873. leta ob svojem prvem prihodu med Slovence, 1901. leta, ob svojem zadnjem obisku, pa jih je večino skrbno prekontroliral v vaseh, kjer jih je prej zapisal, poleg tega pa zapisal precej novih tekstov. V uvodu v knjigo je vse tekste razvrstil glede na stopnjo njihove zanesljivosti. Nekateri od njih so po njegovi sodbi uporabni celo za študij akcenta in intonacij, ki jih terski dialekt pozna v dolgih zlogih, medtem ko je rezijanski akcent dinamičen. Nasplošno pa je njegov odnos tudi do teh tekstov bil kritičen, ker da je zapisoval prehitro in preveč, namesto da bi se omejil in zapisoval bolj počasi in natančno. Ne glede na vse to so terski teksti odlično dialektološko gradivo za študij vseh jezikovnih ravnin, tudi glasoslovja, še posebej pa za študij tersko-furlanske jezikovne interference v leksiki in sintaksi.

Kot za rezijansko je tudi za to narečje značilna vrsta arhaizmov: $\acute{c} \leftarrow tj$, $j \leftarrow l'$, oksitoneza v tipih *sestrà*, *kosà*, ohranjeni \acute{n} idr. Na drugi strani pa je, kot že rečeno, tudi ta dialekt izvedel slovenski akcentski premik dolgega cirkumfleksa s končnega odprtega zloga za en zlog proti začetku besede, zaradi česar se tudi tu govori *óko*, *zláto*, kar je BdC očitno smatral za staro psl. akcentuacijo, kakršna je v srbohrvaščini, medtem ko gre v tem primeru za nov specifično slovenski dialektični premik akcenta s končnega zloga proti začetku besede.

Iz zgodovine pa vemo, da je med terske Slovence v XV. stoletju pribežalo precej čakavskih beguncev, za katerimi je ostalo v terskem dialektu nekaj sledov, npr. instr. sg. a-osnov na *-on* \leftarrow *-om*, števnik *četiri* in še kaj.

Preseneča, da je BdC kot Poljak v terskih govorih slišal in večinoma pravilno identificiral celo intonacije, dolgi akut in dolgi cirkumfleks, in jih v glavnem tudi pravilno notiral. Prav tako je razmeroma zanesljivo identificiral in zapisoval tudi kvantiteto akcentuiranih vokalov, ki mu je v rezijanskih govorih povzročala velike težave, kar je razumljivo, saj je

v njih manj izrazita. Zanesljivo je ločil in zapisoval tudi dolga ozka in dolga široka e-ja in o-ja, ki sta tako v rezijanskem kot tudi terskem dialektu fonema, medtem ko pri zapisovanju rezijanskih govorov 1873. leta tega še ni zmožel, čeprav je vedel, da imajo tudi ti v sistemu vokalizma po dva dolga ozka in široka e in o. Do tega razlikovanja se je nedvomno dokopal še ob ponovnih stikih z rezijanskimi in terskimi govori, ko je prišel v te kraje 1890., 1892., 1893. in 1901. leta in na terenu preverjal svoje prvotne rezijanske in terske dialektične zapise. Da je to res, nam priča opis bohinjsko-posavskega govora, ki je kot de Courtenayevoro poročilo o njegovem dialektološkem raziskovanju na področju severozahodnih gorenjskih govorov bil napisan v Vidmu (Udine) že junija 1873. V njem, sicer še zelo nedosledno, loči ozke in široke dolge e-je in o-je ter kvantiteto akcentuiranih vokalov, prav nobenega sledu pa še ni o intonacijah, čeprav so v teh gorenjskih govorih izrazite, saj jih v tem poročilu niti ne omenja, kaj šele da bi jih poskušal zabeležiti. Zahodnogorenjske oziroma bohinjsko-posavske govore je zapisoval istega leta kot rezijanske in terske, ni pa imel prilike, da bi pred objavo 1877. leta gradivo na terenu prekontroliral, kot je prekontroliral rezijansko in tersko dialektično gradivo, ki je izšlo šele 1894. oziroma 1904. leta.

Baudouinov terski dialektični material je še do danes skoraj edino, s čimer razpolaga slovenska dialektologija o tem narečju. Po II. svetovni vojni je bilo po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas sicer zapisanih nekaj terskih govorov, še daleč pa ne toliko gradiva, kot ga je zbral BdC, ki je zapisoval v 18 od približno 70 terskih vasi. Zato je razumljivo, da je tudi F. Ramovš, ko je pisal knjigo o slovenskih dialektih, ki je izšla 1935. leta, lahko črpal podatke o tem dialektu samo iz BdC.

V opisu *bohinjsko-posavskega* govora, ki ga je BdC, kot že rečeno, napisal 1873., takoj po zapisovanju na terenu, objavil pa 1877. leta, ne da bi svoje zapise še enkrat preveril na terenu, je najizčrpnije prikazan konzonantizem. Tu ni spregledal nobenega pomembnejšega pojava, in kaj več o konzonantizmu tega govora, pa tudi gorenjskega dialektu v celoti, tudi danes ne vemo. Podrobno je opisal za gorenjske govore tako značilni pojav prehoda *t* → *w* v poziciji pred zadnjimi vokali (*ktáda* → *kwáda*), pa tudi pozicijsko omejitev tega pojava v Bohinju, kjer je dentalni konzonant v poziciji pred *t* (*tt*, *dt*, *st* . . .) povzročil asimilacijo *t* → *l* in tako preprečil prehod *t* → *w*. Ugotovil je tudi, da Bohinjska Bistrica pojava *t* → *w* pred zadnjimi vokali sploh ne pozna, čeprav se sicer v govoru mnogo ne loči od drugih vasi v Bohinju. Pojasnil je tudi analogični *l* namesto etimološkega *v* v besedah, kot je npr. *gláva* in podobne, kjer v sklonih z obrazilom *-e/-i* namesto pričakovanega *v* govore analogični *l* (*gwále*, *gwáli*). Zelo na široko razpravlja o spremembi izglasnih *-b*, *-d*, *-g* → *-φ* (*-f*), *-θ* (*-s*), *-x* (*zób* → *zóφ*, *léd* → *léθ*, *róg* → *róx*), o prehodu *k* v poziciji pred zaporniki ali afrikatami v *x* in o njegovi posplošitvi v vse pozicije, o adaptacijah in olajšavah konzonantnih skupin *tk* → *xk*, *tt* → *xt*, *bc* → *fc*, *bč* → *fč*, *pc* → *fc*, *xč* → *šč*, *čk* → *šk*, o redukciji v skupinah *čr-*, *žr-* → *č-*, *ž-*, *šč* → *š*, o asimilaciji *wō-*, *wū* → *ō*, *ū*, o izgubi *x* v glagolu *hočem*, o sekundarnem *g* v demonstrativnem pronomimu *oni* (*gún*) itd.

Manj izčrпно in zanesljivo je prikazan bohinjsko-posavski vokalizem. Vzrok je v tem, da vokalne kvalitete dolgega akcentuiranega *e* ← *ě*, *e*, *ę* in dolgega akcentuiranega *o* ← *o*, *q* ni vedno pravilno apercipiral. Pač pa je kot prvi spoznal in formuliral osnovne tendence v razvoju slovenskih dolgih in kratkih vokalov, zlasti še e-ja in o-ja, ki se kažejo v tem, da se dolgi akcentuirani vokali podaljšujejo, ožijo in diftongirajo, kratki akcentuirani in neakcentuirani pa krajšajo in širijo.

Opazil je tudi, da sta se v Bohinju najbolj zožila dolgi *ě* in padajoči dolgi *o*, ki sta pogosto prešla celo v dolga *i* in *u*. Ta pojav še do danes ni povsem nesporno razložen, verjetno pa gre za vpliv govora priseljenih kolonistov s sosednjega primorskega področja, kjer sta dolga *ě* in *o* prešla v dolga *i* in *u*.

Najbolj nejasen pa je BdC razvoj psl. ъ, ѣ. Ni namreč vedel, da sta v slovenskem jeziku ta dva vokala v krepkih pozicijah sovpadla v ə, ki se je naprej razvijal odvisno od tega, ali je postal dolgoakcentuiran ali pa je ostal kratek in neakcentuiran.

Nikakor si ni znal razložiti npr. razlike v razvoju besed tipa *вѣсь* oziroma *вѣшь*, od katerih se za prvo govori *vás*, *-í*, za drugo pa *úš*, *-í*, ker ni vedel, da je *u* v *úš* analogično prevzet iz drugih sklonov: gen. sg. *вѣsí* → *úší* → *uší* → nom. sg. *úš*, *-í*.

Kako velike težave je BdC ob svojem prvem stiku s slovenskim jezikom imel z identifikacijo kvantitete vokalov, nam povedo tudi njegovi pogosti zapisi besed tipa *uhò* namesto z dolgim s kratkim akcentom (*uhò*).

Ob koncu svojega izčrpnega opisa bohinjsko-posavskega govora BdC podaja še podrobno glasoslovno diferenciacijo tega zanimivega in v marsičem arhaičnega gorenjskega govora.

Po opisu bohinjsko-posavskega govora se je BdC lotil še opisa glasoslovja *cerkljanskega* dialekta. Gradivo zanj je zbiral jeseni 1872. leta in od približno 70 vasi in zaselkov, kjer se govori ta dialekt, obiskal 15. Tako je nabral za 9–10 tiskovnih pol dialektološkega gradiva. Pod njegovim vodstvom pa je gradivo (pravljice, pripovedke, uganke itd.) zbiralo tudi nekaj cerkljanskih domačinov.

Študijo o cerkljanskem dialektu je BdC končal v Leipzigu 1882. leta, objavljena pa je bila v *AfslPhil. VII* (1884) pod naslovom *Der Dialekt von Cirkno (Kirchheim)*, medtem ko je v naslednjem letniku iste revije v treh nadaljevanjih objavil dialektične tekste pod naslovom *Sprachproben des Dialektes von Cirkno (Kirchheim)* in precej obsežen cerkljanski narečni slovarček, v glavnem vse po nekoliko popravljenih in prirejenih zapisih svojih cerkljanskih zbiralcev.

Prikaz cerkljanskega glasoslovja – samo to njegova študija obsega – nedvomno spada med njegove najboljše slovenske dialektološke opise. V njej najprej izčrpno prikaže cerkljanski konzonantizem in njegov izvor, nato dolgi in kratki (akcentuirani in neakcentuirani) vokalizem in njegov postanek, končuje pa ga s prikazom popolne redukcije neakcentuiranih vokalov, zlasti v izglasnih zlogih. Ta njegova študija se še danes bere, kot da je bila napisana nedavno, ne pa že pred več kot sto leti. Je precizen, strnjen in jasen opis cerkljanskega narečja. V njem je mogoče ugotoviti le dve netočnosti: ker je očitno tudi imel težave z identifikacijo kvantitete akcentuiranih vokalov, ni opazil, da cerkljanski dialekt v sistemu vokalizma pozna dolg in kratek akcentuirani \bar{i}/i , \bar{u}/u , le da sta dolga \bar{i} in \bar{u} sekundarna, nastala iz psl. \acute{e} in cfl. o v slovenskih dolгих zlogih, medtem ko sta kratka akcentuirana i in u rezultat splošnega skrajšanja teh dveh psl. dolгих vokalov v cerkljanskem, pa tudi nekaterih drugih slovenskih dialektih.

Zdi pa se, da so to njegovo pomanjkljivost bolj kot on sam zakrivali njegovi cerkljanski zapisovalci, ki se te cerkljanske kvantitetne specifičnosti sami niso zavedali in so zato vse cerkljanske akcentuirane *i*-je in *u*-je zapisovali kot dolge.

Na drugi strani pa za dolgi \acute{e} navaja 2 cerkljanska refleksa: \bar{i} in $i\acute{e}$, pri čemer je \bar{i} pogostejši od $i\acute{e}$. Vendar je o tem že sam podvomil, saj je pri navajanju refleksa $i\acute{e}$ v oklepaju pripisal: »wenn es nicht eine akustische Täuschung der Aufzeichner war«. In res se zdi, da so tudi to netočnost zakrivali njegovi informatorji, saj je znano, da v nekaterih cerkljanskih vaseh ob stiku z *v*asmi, kjer govorijo tolminski dialekt, ki ima za dolgi \acute{e} diftong $i\acute{e}$, mešajo cerkljanski \bar{i} ← \acute{e} s tolminskim $i\acute{e}$ ← \acute{e} , ker kot sosedje poznajo oba refleksa.

J. Baudouin de Courtenay je kot raziskovalec slovenskih dialektov napisal in izdal še več drugih daljših in krajših študij, zlasti o nekaterih rokopisih, ki jih je pri svojem delu odkril, vendar o vsem tem tu ne morem poročati.

Omenim naj le še to, da je že ob svojem prvem prihodu med Slovence proučil še celo vrsto drugih slovenskih dialektov in govorov in zbral tolikšno gradivo, da bi ga bilo za deset takih knjig, kot je npr. njegova knjiga rezijanskih tekstov. Proučil je govore po Vipavski dolini, v Prvačini, Dornbergu, Solkanu, Kanalu, v Goriških Brdih, na Tolminskem, v Špetru ob Nadiži in okolici, v Nemškem Rutu in drugod. Ko pa je uvidel, da zaradi vseh drugih svojih obveznosti tega ogromnega dialektološkega materiala ne bo mogel znanstveno obdelati in pripraviti za tisk, ga je ob svojem odhodu iz Leningrada v Varšavo zapustil biblioteki Akademije znanosti, kjer že šestdeset let skoraj nedotaknjeno čaka na znanstveno obdelavo in objavo, od česar bi imela slovenska dialektologija nedvomno veliko korist.

Viri:

Opyt fonetiki rez'janskih govorov J. Boduena de Kurtene (J. Baudouin de Courtenay) Varšava – Peterburg 1875, I-XVI + 128 str.

Materialy dlja južnoslavjanskoj dialektologii i etnografii I. Rez'janskije teksty sobral v 1872, 1873 i 1877 gg., uporjadočil i perevel I. A. Boduen-de-Kurtene Sanktpeterburg, 1895, I-XLVII + 1-708 str.

Materialy dlja južnoslavjanskoj dialektologii i etnografii II. Obrazcy jazyka na govorah terskih slavan v severovostočnoj Italii. Sobral i izdal I. A. Boduen-de-Kurtene S. Peterburg 1904, I-XXXII + 1-240 str.

Otčety komandirovannogo ministerstvom narodnogo prosvješčenija za granicu s učenoju celju I. A. Boduena-de-Kurtene o zanjatijah po jazykovedeniju v tečenie 1872 i 1873 gg. Vypusk II. Kazan' 1877. Bohinsko-posavskij govor, str. 44-121.

Der Dialekt von Cirkno (Kirchheim) AfslPhil VII (1884), 386-404; 575-590; VIII (1885), 102-119; 274-290; 432-462.

Summary

J. BAUDOIN DE COURTENAY – THE SLOVENE DIALECTOLOGIST

The treatise deals with the merit the famous Polish linguist J. B. de Courtenay deserves for his contribution to the research done on Slovene dialects. The author examines his most important works in the field and their meaning for Slovene dialectology: Opyt, texts written in the Rezija and Ter dialects, the Bohinj-Posavje speech and the Cerkljansko dialect. Hereby he also attempts to explain why J. B. de Courtenay was quite certain that the Rezija and Ter dialects were Croatian-Čakavsko and not Slovene dialects. The reason for it may be in the fact that de Courtenay did not know yet that a number of Slovene dialects such as those of the Ziljsko, Rezija and Ter areas had undergone the tertiary shift of the long circumflex from the last syllable to the one before last; this caused him to believe that the Rezija-Ter accentuation (óko, zláto) was identical with the Serbo-Croatian, which of course was wrong because in Serbo-Croatian accentuation is primary whereas in Slovene it is secondary and only appears in dialects.

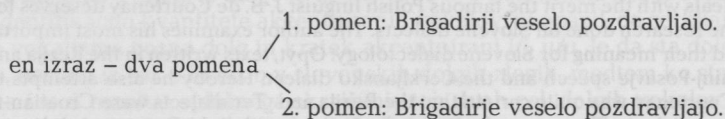
TEŽAVE UPOVEDOVALNE TEORIJE IN SMERI NJENEGA RAZVOJA

Ali je v slovenistiki uveljavljena upovedovalna teorija razlagalno uspešna in teoretično skladna, ali pa je mogoče zaznati premalo pojasnjena mesta, ki po eni strani razkrivajo teoretične primanjkljaje, po drugi pa povzročajo težave pri uporabi teorije na jezikovnih dejstvih, pri pomenski in slogovni razlagi besedil. Teoretično skladnost in razlagalno uspešnost upovedovalne teorije bom skušala ovrednotiti tako, da bom model preverjala ob jezikovnih dejstvih, povedih ali besedilih. Sklicevala pa se bom tudi na že opravljeno raziskavo M. Pirnat (1983).

Začetki pomenskega opisa (Chomsky, Fillmore)

Pomenska skladnja ima dolgo, vsaj tridesetletno zgodovino in buren razvoj. Zakaj je sploh potrebna? Pomenoslovna obravnava jezikovnih pojavov bi bila povsem odveč, če bi se pomenska in površinska (izrazna) sestava povedi ujemali, če bi vsebinske podatke zvedeli kot neposreden odgovor na vprašanja, kot so npr. kdo je storil dejanje, katero dejanje je storil, kdaj, kje in kako. Toda tisti hip, ko jezikoslovje jezikovne površine na vsebinsko pomembna vprašanja ne zmore odgovoriti uspešno, se pokaže, da je taka teorija s stališča rabe nezadostna, in prisiljeno je upoštevati novo, pomensko razsežnost jezikovne pojavnosti.

Nezadostnost površinskih obravnjav in novo pomensko razsežnost je Chomsky dokazal s pomensko dvoumnimi povedmi. Povedi *Pozdravljanje naših brigadirjev* je veselo pomensko ne znamo razložiti, čeprav poznamo zajeto besedje in obvladamo skladijsko razčlenbo na stavčne člene: *Kaj se pripoveduje? Je veselo. Kaj je veselo? Pozdravljanje naših brigadirjev*. Razčlenba površinske sestave ne odgovori na najpomembnejše vprašanje: kdo je vršilec dejanja, kdo je tisti, ki pozdravlja? Opraviti imamo z razmerjem.

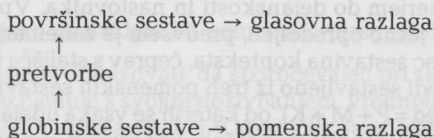

Ob površinski, izrazni sestavi se razkrije nova, pomenska sestava. Površinski izraz in pomen se ne prekrivata. Prav nasprotno, izraz je sredstvo pomenskega zamegljevanja, ne vselej in ne nujno, a možnost obstaja in mogoče jo je uporabiti. Kako in čemu? Jezikoslovje si postavi novo, revolucionarno nalogo: opisati želi pravila, ki prevajajo pomen v izraz.

Toda kaj je sploh pomen? Ali je to referenca, predmetni pomen, ali le miselna predstava, pojem o dejanskosti? Eno in drugo. Če bi v našem primeru želeli zvedeti, katera od možnih pomenskih razlag je resnična, potem bi morali zvedeti za potek dogodka v dejanskosti. Zanimal nas bi predmetni pomen (referenca). Če nas to ne zanima ali tega ne moremo preveriti, sta mogoči dve predstavi o poteku dogodka, dve pomenski razlagi. Pomen ima torej dve razsežnosti, eno sidrišče ima v zunanem svetu, dejanskosti, drugo v notranjem, duševnem svetu, sredstvih in pojmih o dejanskosti. Že sedaj izrabljajm priložnost in balca opozarjam, da bom to misel kasneje razvila in uporabila pri razlagi propozicije.

Pomenoslovje nas torej uvaja v svet resnice, dejanskega in mogočega. Ko soočamo izraz s pomenom, si lahko postavimo drugo pomembno vprašanje: Čemu se je v našem primeru sporočevalec izrazil dvoumno? Ali je to napravil hote ali nehote? Če je ravnal nehote, je kršil načelo razumljivosti, če je ravnal hote, je zavestno prikril neko dejstvo. V našem primeru to sicer ni tako očitno, toda lahko bi našli primere zavestnega prikrivanja dejanskih razmerij. Ta razprava ima seveda druge namene, zato le opozarjam na družbene razsežnosti pomenoslovja: s tem ko pojasnjuje razmerja med izrazom in pomenom, pojasnjuje tudi smisle in nesmisle, ki jih sejemo z besedami.

Opis poti od pomena k izrazu je zelo zapleten in tudi največji pisci so se pri modeliranju tega opisa motili. Chomsky je na začetku predlagal naslednji opis:

Globinske sestave ali bazične nize Chomsky opiše z enim samim frazno-strukturnim označevalcem, tudi skladijskim drevesom (phrase-structure marker): $S \rightarrow NP + VP$. Iz njih je mogoče neposredno odčitati pomen. Njihov najneposrednejši izraz so t. i. jedrni (kernel) stavki: *Dežuje. Peter je jabolka. Mojca plete punčki kito* itn. Bralec lahko pritrди, da stavki zares priklіčejo predstavo opisanega dejanja ali dogajanja, kar ne velja npr. za stavek *Izbira direktorjev mora potekati v skladu s samoupravnim sporazumom*. Kadar tvorimo zapletene stavke, kot je zadnji, na bazične nize uporabimo pretvorbe: vlagalno (embedding), povezovalno (conjoined), dopolnjevalno (complementation), strnjevalno (nominalization). Tako iz globinskih sestav oz. jedrnih stavkov izpeljemo zapletene površinske sestave, ki vsebujejo več kot en jedrni stavek. Ta model smo uporabili pri razlagi skladijskega razvoja slovenskih otrok in se je njegova uporabnost dobro potrdila. Uporabljamo ga tudi pri pouku skladnje, tako da razlagamo tvorjenje in razumevanje pomensko zapletenih, strnjenih stavkov in stavčnih zvez (O. Kunst-Gnamuš, 1981 b).

Znano je, da je Fillmore ovrgel pravilnost prikazanega opisa s primerom *Ključ odpira vrata*. V tej povedi se površinska in pomenska sestava ujemata le navidez. Izkaže se pa, da je stavčni osebek, izražen z besedo *ključ*, kategorija površinske, ne pa tudi pomenske sestave. V globini si moramo namreč predstavljati vršilca dejanja, ki odklepa vrata – s ključem. Pomensko *ključ* ni vršilec, ampak orodje, s katerim vršilec odklepa vrata. Globinskih pomenskih sestav ni mogoče opisati s skladijskim drevesom, frazno-strukturnim označevalcem tipa $S \rightarrow NP + VP$, ampak drugače. Fillmore predlaga opis s propozicijo P, hkrati pa k propoziciji doda še modalnost ali naklonskost M: $S \rightarrow P + M$.

Jedro stavčne propozicije je glagol, ki zahteva kot določilo več imenskih zvez, te so z glagolom v posebnih sklonih razmerjih. Fillmore opiše šest globinskih ali pomenskih sklonov. Ta seznam ni končan niti dokončen. Fillmore opiše pomenski okvir vrste glagolov, naklonskosti se ne posveti. Vanjo uvršča kategorije, kot so zanikanje, čas, način. To je tisto jezikoslovno ozadje, na katerega je mogoče smiselno opreti upovedovalno teorijo, uveljavljeno in uporabljeno na slovenskem jeziku. Podrobnejši pomenoslovni opis je predstavljen v raziskavi O. Kunst-Gnamuš (1981 a).

Upovedovalna teorija v slovenistiki

V slovenistiki je pomenski pristop, pri katerem skušamo opisati potek pretvarjanja pomena v izrazno podobo sporočila, uveljavljen v okviru upovedovalne teorije. Poimenoval in na besedilih slovenskega jezika uporabil jo je J. Toporišič (1976, 422–437). Definira jo

kot »potek, v katerem pomenska podstava dobi izrazno obliko«. Sledi še dosti ohlapna opredelitev propozicije in njenega razmerja do površinske sestave (s. 423), nato opis enajstih mogočih modifikacij propozicije. Morda je bila novost in nerazumevanje tega poglavja, nezmožnost praktične usmislitve razlog, da dolgo ni doživelo zasluženega teoretičnega odmeva niti didaktične usmislitve s stališča jezikovnega učenja v šoli.

Leta 1981 je izšlo delo Pomenska sestava povedi (O. Kunst-Gnamuš). V tem delu sem skušala pomensko teorijo povezati z nekaterimi prvimi pragmatičnega referenčnega okvirja, predvsem z zunajjezikovno dejanskostjo in sporočevalcem. Pomensko podstavo, opisljivo s propozicijo, sem povezala s pojmom dejanskega stanja (dejanje, stanje, dogajanje), naklonskost oziroma naklonsko pomensko sestavino sem povezala s sporočevalcem ter njegovim razmerjem do dejanskosti in naslovnika. Vpeljala sem še pojem okoliščine (kontekst); ta ni jasno opredeljen, predvsem je zanemarjeno dejstvo, da je navsezadnje tudi sporočevalec sestavina konteksta, čeprav s stališča tvorjenja središčna. Po tej teoriji je sporočilo povedi sestavljeno iz treh pomenskih sestavin (propozicijske, naklonske in kontekstne, poved = P + M + K), od katerih se vsaka udejanja s posebnimi izraznimi sredstvi. V delu sem med drugim poskušala vzpostaviti povezavo s svetovnim jezikoslovjem in uveljavljenim izrazjem, predvsem pa opraviti take didaktične izpeljave, ki bi omogočile in pospešile uveljavljanje upovedovalne teorije v šoli, posebej v osnovni. Nekatero prvine smo uveljavili v novem učnem načrtu za osnovno šolo (predvsem pojem glagolskih stavčnih vzorcev in pretvorbne operacije – pozaimljanje, posamostaljenje, v 5. razredu pa že tudi upovedovalne določitve). Videti je, da praksa še vedno ni zadosti pripravljena za sprejemanje in uveljavljanje novosti.

V Novi slovenski skladnji (1982) je J. Toporišič podal natančnejši opis propozicije (predstavi jo z besedami v osnovnih oblikah, medtem ko v slovnici 1976 v propozicijskem okviru srečamo obliko zaimka *mi*, ki je očitno že izraz upovedovalne določitve). Hkrati razširi naklonski opis na trinajst upovedovalnih določitev ali modifikacij. Ostaja zvest pomenskemu pristopu, razmerju izraz – pomen, in ne uveljavlja pragmatičnih referenčnih prvin (npr. pojmov zunajjezikovna dejanskost, sporočevalec).

M. Pirnat (1983) empirično preveri, ali je Toporišičeva upovedovalna teorija uporabna pri slogovnem vrednotenju besedila.

Empirična uporaba teoretičnega opisa se izkaže kot izjemno uporabna: vrednotenje sloga s stališča trinajstih upovedovalnih določitev (kolikostna, istovetnostna, hotenjska, možnostna, nikalna, pomembnostna, osebna, časovna, naklonska, gotovostna, jakostna, kvantitetna, identifikacijska, voluntativna, potencialna, negacijska, pomembnostna ali hierarhizacijska, personalna, temporalna, modalna, certitudinalna, intenzitetna) deluje. Omogoča, da dokažemo slogovne lastnosti »reističnega sloga«, idejne naravnosti pripovedovalca, katere temelj je predmetnost, v kateri človek ne zavzema središčnega položaja. »Ta ideja pravzaprav ni nikjer deklarativno izražena, vsebovana je prav v pripovednem načinu, torej zlasti v izbiri, razvrščanju in funkcioniranju jezikovnih sredstev« (s. 173).

Ali smo na tej stopnji že izrekli poslednjo besedo, ali je mogoče nakazati smeri nadaljnega razvoja upovedovalne teorije?

Teorijo je bilo razmeroma lahko potrditi na tako homogenem besedilu, kot ga je izbrala M. Pirnat. Kljub temu so se že tu pojavile težave. Na vrsto težav je opozorila M. Pirnat. Kaj izbrati za enoto statistične razčlembе, propozicijo, stavek ali celo poved? Avtorica nadalje ugotavlja, da ostajajo s stališča slogovne razčlembе na podlagi upovedovalne teorije še druga odprta vprašanja, kot je npr. zgradba samostalniške zveze (delno je bila zajeta v okviru istovetnostne določitve), nepojasnjene so ostale zveze tipa *njeni zrkli brez kakršnega koli utripa z visoko napeto beločnico*, nadalje so ostali neovrednoteni skladenj-

ski vzorci, priredja ali podredja, vezalnost, nasprotje, posledica, pogoj, metonimija in metafora. Očitno je v izvržku upovedovalne teorije vrsta pomembnih pomenskih razmerij. To dejstvo odpira resne pomisleke, da upovedovalna teorija s trinajstimi upovedovalnimi določitvami ne izčrpa vseh, na propoziciji uporabljenih upovedovalnih določitev. Videti je, da zunaj opisa ostaja celo polje spoznavno in ustvarjalno motiviranih določitev, kot so strnitve, vzročno-posledične razlage, vezalna in ločna povezovanja propozicij, neskladja med pričakovanji in dejanskostjo (nasprotje), preslikava propozicijske sestave na novo predstavno sliko (metafora), zamenjava celote z delom (metonimija). Kako odpraviti obstoječe neskladje med upovedovalno teorijo in jezikovno dejanskostjo? Ali s širitvijo upovedovalnih določitev, naklonskih pomenskih sestavin, ali morda s členitvijo propozicijske pomenske sestavine?

Ali je mogoče propozicijsko in naklonsko pomensko plast sploh razmejiti?

a) Najbrž ni potrebno posebej dokazovati, da sporočevalec pri slehernem upovedovanju upovedovano vsebino zaznamuje s svojim doživljanjem, vrednotenjem in spoznavanjem. Bistvo pri razlagi besedila je vprašanje, kaj v sporočilu je »objektivno«, izraz dejanskih razmerij, kaj pa je izraz sporočevalčevega videnja, vrednotenja in spoznavanja. Da bi lahko razmejili ti dve plasti, vpeljemo pojem propozicije. Ta naj bi predstavila pomensko sestavo upovedovanega dejanskega stanja, preden ga je oplazil sporočevalčev pogled in njegovo doživljanje. Poved

(1) *Jasna je lepo dekle*

bi imela naslednji propozicijski opis:

P₁: obstajati, dekle;

P₂: imenovati se, dekle, Jasna;

P₃: biti, Jasna, lep.

Toda že pri tem propozicijskem opisu imamo neverjetne težave. Prva težava je sestava elementarne propozicije. Ali bi morda ne zadoščal naslednji propozicijski opis:

P: biti, Jasna, dekle, lep? Menim, da je pravilnejši prvi, kar pomeni, da je v upovedovalnem poteku prišlo do strnitve propozicijskih podatkov. Še večjo težavo pa pomeni propozicija P₃; postavlja se namreč vprašanje, ali je Jasnina lepota dejansko stanje ali pa le izraz sporočevalčevega videnja in vrednotenja. Ni zavreči znane modrosti, da imajo vsake oči svojega slikarja. To, kar je za Janeza lepo, je Juretu morda celo odvratno. To dejstvo nas sili k prvemu popravku propozicijskega opisa. Najmanj, kar moramo reči, je, da propozicija opisuje sestavo predstave o dogodkih (dejanjih, stanjih, dogajanjih) v zunanjem svetu in o dogodkih v sporočevalčevi duševnosti. Naj misel še jasneje ponazorim z naslednjim primerom:

(2) *Včeraj je močno deževalo. Bal sem se, da bo Sava prestopila bregove.*

Če umestimo načinovni opis *močno* v okvir naklonskosti in če spregledamo dejstvo, da je časovni pojem *včeraj* relativen in odvisen od trenutka upovedovanja, bi pomensko podstavo prvega stavka približno opisali s propozicijo P₁: deževati, včeraj.

Glede resničnosti te propozicije bi se lahko nekako dogovorili (če naj bo ena izmed lastnosti propozicijskega opisa lastnost, da je propoziciji mogoče pripisati resničnost ali neresničnost). Ni mogoče zanikati, da stavčna zveza *Bal sem se, da bo Sava prestopila bregove*, ne opisuje dejanskega stanja, ampak predstavo o možnem dogodku (prestopiti, Sava, bregove) in sporočevalčevem duševnem stanju oziroma razmerju do možnega dogodka (bati se, sporočevalec).

Opisani primeri omogočajo sklep, da je trditev, da propozicija opisuje sestavo dejanskih stanj (Kunst-Gnamuš, 1981) nesprejemljiva. Reči je treba kvečjemu, da opisuje predstave o dogodkih v dejanskosti (dejanjih, stanjih, dogajanjih) in pomenske sestave dogodkov,

ki se odvijajo v sporočevalčevi duševnosti (ti ne temeljijo nujno na neposrednih čutnih podatkih; so posledica preteklih dogodkov ali predstave možnih prihodnjih dogodkov). Videti je, da bi kazalo propozicijsko pomensko sestavino razčleniti na dve plasti, na propozicijsko pomensko plast, ki je izraz naše miselno in doživljaljsko nepredelane predstave o sestavi dejanskih stanj v zunanjem svetu (P_d , d pomeni dejanskost) in na propozicijsko pomensko plast, ki opisuje sestavo v duševnosti odvijajočih se dejanj, stanj in dogajanj, je izraz naših miselnih in doživljaljskih razmerij in pričakovanj (P_p , p pomeni pričakovanje). S tako razširjenim razumevanjem propozicijske pomenske plasti bi zajeli pomenske kategorije, kot so vzrok, pogoj, nasprotje, posledica, vezalnost, ločnost, tudi strnitve, torej pomenske kategorije, ki so ostale doslej zunaj upovedovalnega opisa. Naj v prid tega predloga navedem še naslednja primera:

(3) *Zaradi poneverb so zaprli direktorja J. S.*

Opisali bomo propozicijsko sestavino, naklonskost pa zanemarili:

P_{d1} : poneverjati, direktor;

P_{d2} : imenovati se, direktor, J. S.;

P_{d3} : zapreti, vršilec (?), direktor;

P_{p3} : vzrok, P_{d1} , P_{d3} ;

P_{p4} : strnitev P_{d1} , P_{d2} , P_{d3} .

(4) *Jana je verjela, da se bo mož vnil, a to se ni zgodilo.*

P_{p1} : verjeti, Jana, P_{d2} ;

P_{d2} : vrniti, se, mož ← (zatrjevalna upovedovalna določitev);

P_{d3} : vrniti, se, mož ← (negacijska upovedovalna določitev);

P_{p4} : nasprotje P_{d2} , P_{d3} .

Vpeljana propozicija P_p opisuje spoznavno motivirane razlage razmerij med propozicijami P_d (strnitve, nasprotja, vzročno-posledična razmerja). Priznati je treba, da se te operacije dotikajo sporočevalčevega naklonskega razmerja do dejanskosti; propozicijska pomenska plast, ki smo jo doslej vezali na pojem dejanska stanja, se tako preseljuje v sporočevalca, sporočevalec je udeležen tudi v pomenski plasti, ki smo jo imenovali propozicijska, spoznavna. To vidimo tudi ob našem primeru nasprotnega pomenskega razmerja, opisanega s P_{p4} : nasprotje, ki ga ta propozicija opisuje, je dejansko nasprotje med *z a t r j e n o s t j o* pričakovanega dogodka in *z a n i k a n j e m* njegovega udejanjenja; to pa so kategorije naklonskosti. Rešitev težave vidim v dveh smereh: ali razširiti opis propozicijske pomenske plasti ali razširiti opis naklonskih upovedovalnih določitev, zlasti še, ker je delitev človeka na spoznavno bitje in pragmatično bitje potreb, želja, hotenj, možnosti itn. nasilna? Preden podam svojo rešitev, ki bi bila uskladjena z obstoječim opisom, naj opozorim še na nadaljnje težave. Kako ravnati z glagoli, ki izražajo hotenjska, voljna, možnostna in druga razmerja do sveta, kako z glagoli rekanja in mišljenja: *bati se*, *trditi*, *verjeti*, *vedeti*, *zanikati*, *prostiti*, *zahtevati*, *pričakovati* itn. Ali z njimi izrazimo razna naklonska razmerja do propozicije in pripadajo naklonski pomenski sestavini, ali propozicijsko sestavino razširiti s t. i. stališčnimi propozicijami in jo tako ponovno preseliti iz dejanskosti v sporočevalca. Ali naj npr. glagol *bati se* v povedih

(5i) *Otrok se boji čaravnice*
in

(5ii) *Otrok se boji, da ga bo vzela čaravnica*
obravnavamo različno, ali gre za podoben propozicijski opis:

P: *bati se*, nosilec, izvir $\left\{ \begin{array}{l} \text{sam.} \\ \text{P} \end{array} \right.$

Podobno:

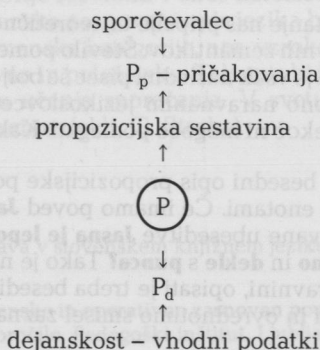
- (6i) *Otrok verjame v čarovnice.*
- (6ii) *Otrok verjame, da čarovnice obstajajo.*
- (7i) *Otrok dvomi v čarovnice.*
- (7ii) *Otrok dvomi, da čarovnice obstajajo.*

Najbrž niso vsi stališčni glagoli vezljivi s samostalnikom in s propozicijo, nekateri so samo s P. To velja tudi za glagole rekanja. Za naše primere (i) pa je videti, da so strnitve primerov (ii). Vprašanje bi kazalo preučiti natančno.

Dve plasti propozicijske sestavine

Da je upovedovalna teorija nepopolna, bi še posebej izrazilo pokazala njena uporaba na znanstvenih besedilih. Ta so namreč zasičena s pomenskimi kategorijami, kot so vzrok, posledica, pogoj, nasprotje, enakovrednost, podrednost, vezalnost, ločnost. To pa so kategorije, ki jih obstoječi model ne pokrije.

Za znanstvena prizadevanja preteklosti je značilno naslednje razumevanje razmerja med raziskovalcem in raziskovalnim predmetom: raziskovalec je objektivni opazovalec in razčlenjevalec dejanskosti, resničnost spoznanja se preverja kot skladnost trditve z dejanskostjo. Danes je v znanosti splošno sprejeto spoznanje, da znanstveno spoznavanje teče kot srečevanje teoretičnih pričakovanj in dejstev. Umetnostno resnico pa je Cankar opisal takole: »K vragu vse teorije! Moje oči niso mrtev aparat; moje oči so pokoren organ moje duše – moje duše in njene lepote, njenega sočutja, njene ljubezni in njenega sovraštva...« (Zbrano delo, 7, Ljubljana, str. 195). Kako tem spoznanjem prilagoditi pomenslovno obravnavo jezika? Delež sporočevalčevega videnja je zajet v okviru naklonskosti, z upovedovalnimi modifikacijami propozicije. Vse kaže, da to ne zadošča. Kajti sporočevalec do dejanskosti ne zavzame samo čustveno-hotenjskega razmerja, ampak tudi spoznavno-miselno. Sestavine tega razmerja pa so v okviru upovedovalnih določitev zajete le delno. Zato predlagam, da razčlenimo propozicijsko pomensko sestavino na dve plasti, na P_d in P_p . P_d ima svoje sidrišče v čutni, predmetni izkušnji in omogoča, da predstave o sestavi dogodkov v dejanskosti (dejanja, stanja, dogajanja) preslikamo v glagolski pomenski prostor. P_p je zasidrana v sporočevalčevi zavesti in je izraz miselne razlage sveta. Z njo izrazimo pomenska razmerja med propozicijami (vzrok, posledico, nasprotje, pogoj, vezalnost, ločnost, enakovrednost, podrednost, zgoščenost) in druga stališčna razmerja, izrazljiva z glagoli rekanja in mišljenja (bati se, da P, verjeti, da P, upati, da P, prositi, da P itn.):

Tako se tudi v območju spoznavnega ukinja ločenost med dejanskostjo in sporočevalcem, med objektivnim in subjektivnim. Seveda je treba razširiti opis propozicije. Njeno jedro je povedje (razmerni pojem), ki izraža ali razmerja med udeleženci dogodka ali razmerja med propozicijami. Njegov površinski izraz je glagol, vez skupaj z določilom ali veznik.

Podobno kot propozicijo P_d je mogoče tudi propozicijo P_p izraziti na izbirne načine.

Sobesedilno motivirane modifikacije

Bralec je gotovo opazil, da ostaja v zvezi s stavkom *a to se ni zgodilo* še marsikaj nepojasnjenega. Predstavili smo ga namreč s propozicijo P_{d3} in negacijsko upovedovalno določljivo (druge upovedovalne določitve smo zanemarili). Dejansko je opravljena še operacija pozajmljanje, nadomestitev propozicije s kazalnim zaimkom *to*, ta zaimek je vstavljen v pomenski okvir glagola *zgoditi se*. Kako opisati te upovedovalne posege? Ali gre za sobesedilno (kontekstno) motivirane operacije, ki bi jih lahko poimenovali sobesedilne upovedovalne določitve? Kaj lahko pričakujemo od tako zapletenega opisa upovedovalnih postopkov? S stališča jezikovnega učenja je opis videti obetaven. Dejstvo je namreč, da vse opisane operacije ali vsaj večina izmed njih vsaj slabše razvitim učencem osnovne šole dela velike težave. Teh operacij preprosto ne obvladajo, pogosto pa celo ne razumejo pomenskih učinkov nekaterih izmed njih. Zato bi uzaveščanje teh operacij prispevalo k razvijanju jezikovnih zmožnosti.

Izbira besedišča – pomembno upovedovalno dejanje

Toda težav še vedno ni konec. S propozicijskim opisom, podanim z urejeno sestavo besed v osnovnih oblikah, smo shajali v primeru *Jasna je lepo dekle*. Če pa vzamemo primer *Jasna je fletna punca* postane primanjkljaj propozicijskega opisa več kot očiten. Ni namreč mogoče zanikati, da je naša poved lahko samo ubeseditvena različica iste dejanskosti, dekleta Jasne. Torej je že sama izbira besednih enot pomembno upovedovalno dejanje, zaznamovana s pomembnimi naklonskimi čustvenimi prvinami. Če bi hoteli propozicijsko in naklonsko plast zares razmejiti, potem bi morali propozicijo oziroma pomensko podstavo (če se odločimo, da sta to sinonimna izraza) opisati izključno s pomenskimi prvinami, npr. tako:

P_1 : obstajati, žensko, mlado, neporočeno;

P_2 : imenovati se, Jasna;

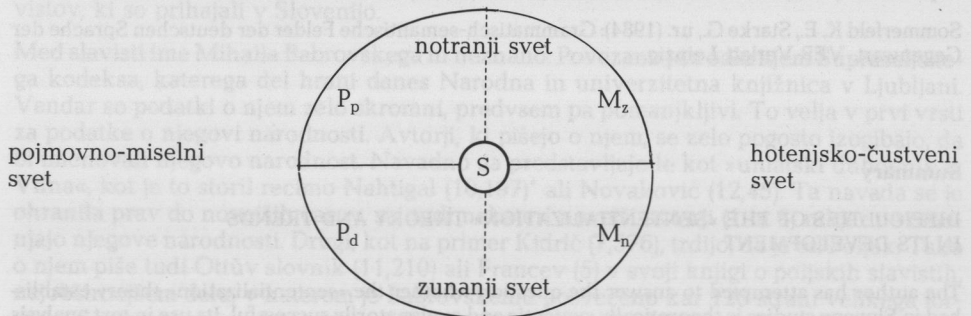
P_3 : pripisovati/imeti?, Jasna, lastnost lep.

V kako brezupno zapleteno stanje nas pripelje ta, teoretično sprejemljiva zahteva, lahko ponazorimo z usodo generativnih semantikov. Število pomenskih opisov, ki so jih podali, je osupljivo majhno, pa še tiste je vsak naslednji pisec še bolj zapletel (glej Kunst-Gnamuš, 1981). Normativno in uporabno naravnanim jezikoslovcem zna biti tako razmišljanje neznosno, saj si z njim tako rekoč ni mogoče pomagati. Kakšno rešitev težav predlagati?

Najbrž se je treba odločiti za besedni opis propozicijske pomenske podstave, vendar le z besedno nezaznamovanimi enotami. Če imamo poved **Jasna je fletna punca**, je to naklonska različica nezaznamovane ubeseditve **Jasna je lepo dekle**. Kakšen odmik je dosežen z zamenjavo **lepo s fletno in dekle s punca**? Tako je naklonsko razčlemba besedila treba opraviti že na besedni ravnini, opisati je treba besedišče, tako da ga primerjamo z nezaznamovanimi različicami in ovrednotimo smisel zaznamovanega, čustveno obteženega poimenovanja.

Kako se izmakniti opisanim težavam?

Ponujata se dve rešitvi, kompromisna in radikalna. Po prvi bi propozicijsko pomensko plast razčlenili na dve plasti, na propozicijsko pomensko plast, ki je izraz naše miselno in doživljajsko nepredelane predstave o sestavi dejanskih stanj v zunanem svetu (P_d), in propozicijsko pomensko plast, ki opisuje sestavo v duševnosti odvijajočih se razlag razmerij med dogodki in stališč do njih (P_p). Na obe propozicijski sestavini so potem uporabljene upovedovalne določitve, modifikacije M . Te so lahko upovedovalno zaznamovane (M_z) ali nezaznamovane (M_n). Pomenska sestava povedi (če si odmislimo okoliščine ali kontekst in njihovo pomenotvorno vlogo) bi bila naslednja:

S = sporočevalec, P = propozicijska sestavina, P_d = propozicijski opis dejanskih stanj v zunanem svetu, P_p = propozicijski opis duševnih »dejanskih« stanj, tj. miselnih razlag zunanjega sveta in stališč; M_n = nezaznamovana upovedovalna določitev ali modifikacija, M_z = zaznamovana upovedovalna določitev ali modifikacija.

Glede vprašanja, kaj naj bo enota opisa, je odgovor jasan: besedilo je treba prevesti v sestav propozicij in razmerij med njimi ter nato določiti zaznamovane in nezaznamovane upovedovalne določitve, začenši z razčlenbo besedja. Taka razčlenba bi bila zelo zapletena, morda bi jo lahko olajšal računalnik.

Po drugi strani pa upovedovalna teorija izgublja svojo jasnost in preglednost, v njej se jasno črtajo obrisi protislovnih razmerij med propozicijsko in naklonsko pomensko plastjo (ki ju ni mogoče več smiselno razmejiti), kar kliče po radikalnejši, v jezikoslovju že večkrat postavljeni zahtevi. Opis jezika je treba v celoti zasnovati pomensko. Toda težavo pomeni že samo zajetje pomenskih kategorij (dejanja, stanja, dogajanja; čas, vid, trajanje, pogostnost; kraj, smer, razdalja; način, sredstvo, orodje; vzrok, razlog, posledica, namen; čustvenost, hotenje, možnost, gotovost, dopustitev, zanikanje, soglasje, oporekanje itn.). Kako zajete pomenske kategorije razvrstiti v širše množice, npr. v pojmovno-spoznavne in čustveno-hotenjske? Pomensko zasnovani opis jezika bi bil s stališča rabe zelo koristen. V okviru posamezne pomenske kategorije, npr. vzroka, bi obdelali vse izrazne možnosti in jih ovrednotili slogovno in položajsko. Tak opis bi imel izjemno spoznavno vrednost, omogočil bi učinkovito učenje sporočanja. V svetu taki poskusi obstajajo (npr. G. Leech, J. Svartik; K. E. Sommerfeldt, G. Starke).

Literatura:

Dular J. (1982): Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku. Disertacija, Filozofska fakulteta, Ljubljana.

Kunst-Gnamuš O. (1981 a): Pomensko in operativno zasnovan pouk skladnje. I. Razvoj generativnega jezikoslovja. Raziskovalno poročilo. Pedagoški inštitut, Ljubljana.

- Kunst-Gnamuš O. (1981b): Pomenska sestava povedi. Pedagoški inštitut, Ljubljana.
- Jug-Kranjec H. (1981/82): O pomenski in stilni vlogi besednega reda pri oblikovanju sporočilne perspektivne povedi, JiS, š. 2-3, l. XXVII, s. 37-42.
- Leech G., Svartik J. (1980): A Communicative Grammar of English. Longman, London.
- Pirnat M. (1983): Stilna analiza besedila s stališča upovedovalnih določitev. SR XXXI, š. 1, s. 9-35 in š. 3, s. 153-174.
- Toporišič J. (1976): Slovenska slovnica. Založba Obzorja, Maribor.
- Toporišič J. (1982): Nova slovenska skladnja. DZS, Ljubljana.
- Sommerfeld K. E., Starke G., ur. (1984): Grammatisch-semantische Felder der deutschen Sprache der Gegenwart. VEB Verlag, Leipzig.

Summary

DIFFICULTIES OF THE »SENTENTIALIZATION« THEORY AND TRENDS IN ITS DEVELOPMENT

The author has attempted to answer the question whether the »sententialization« theory established in Slovene studies is theoretically syntactic and explanatorily successful. Its use in text analysis has shown that the model does not cover a number of important semantic-syntactic relations.

The question arises whether it is advisable to persist in the syntactically-based »sententialization« theory or to decide on a radical semantic approach, the more so because it is frequently possible to arrive at the realization of the semantic base optionally.

According to the existent sententialization model, the author proposes the separation of the propositional semantic element (P) into two layers: the propositional presentation of the composition of events in actuality (P_A) and, secondly, the propositional presentation of conceptual relations between propositions and viewpoints (P_p); these are the expression of the speaker's expectations. Both propositional elements can be explained optionally. The extended description of a proposition makes the coverage of important semantic-syntactic relations possible (cause, effect, contrast, valency, separation, equalization, subordination, condensation). Modification can also be marked (M_e) or unmarked (M_n).

MIHAIL BABROVSKI IN SLOVENCİ

Še vedno ni raziskav, ki naj bi pokazale, kako je vednost o Sloveniji in Slovencih prodirala v svet. Zato bo prav, da opozorimo na nekoga, ki je že sorazmerno zgodaj prispeval k tej vednosti. Bil je to Mihail Babrovski, Belorus, uniatski duhovnik, slavist in arabist, ki je bil leta 1819 v Sloveniji in nato opravil pomembno vlogo informatorja številnih slavistov, ki so prihajali v Slovenijo.

Med slavisti ime Mihaila Babrovskega ni neznano. Povezano je z odkritjem Supraselskega kodeksa, katerega del hrani danes Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Vendar so podatki o njem zelo skromni, predvsem pa pomanjkljivi. To velja v prvi vrsti za podatke o njegovi narodnosti. Avtorji, ki pišejo o njem, se zelo pogosto izogibajo, da bi imenovali njegovo narodnost. Navadno ga predstavljajo le kot »uniatski duhovnik iz Vilna«, kot je to storil recimo Nahtigal (10,197)* ali Novaković (12,45). Ta navada se je ohranila prav do novejših časov, saj tudi nekateri novejši avtorji (1 in 6) nikjer ne omenjajo njegove narodnosti. Drugi, kot na primer Kidrič (7,576), trdijo, da je bil Poljak. Tako o njem piše tudi Ottův slovník (11,210) ali Francev (5) v svoji knjigi o poljskih slavistih, najboljše delu, v katerem je Babrovskemu posvečeno kar 120 strani velikega formata. Srečamo tudi podatke, da je bil Babrovski Rusin (3,287). Ugotovitev, da je bil Babrovski Belorus, se pojavi šele v najnovejši literaturi (8 in 9). Podrobneje o njem piše tudi I. Čurkina v svoji knjigi o znanstvenih stikih med Rusi in Slovenci, ki je bila tudi osnovni vir podatkov (4).

Da tudi sam Babrovski ni bil ravnodušen do vprašanja svoje narodnosti, priča med drugim raba izraza »Ruthenus«, ki ga je večkrat pripisal svojemu imenu (5, XLVIII in XCVII). S tem je nedvomno hotel, če je le bila primerna priložnost, opozoriti, da ne želi biti ne Rus ne Poljak. Da so bili o tem istega mnenja tudi drugi, priča recimo podatek, da ga je tako v nekem svojem pismu imenoval tudi Kopitar (1,171). Obenem pa viri (4,12) poročajo, da je pridigal v beloruščini, saj je vrsto let služboval tudi v domači Belorusiji kot uniatski duhovnik.

O Babrovskem je sicer malo znanega. Njegovo ime zaman iščemo v splošnih enciklopedijah. Celó v tako specializiranem delu, kot je obširni bibliografski slovar M. G. Bulahova (2), ki je izšel v Belorusiji, podatkov o Babrovskem ni najti. Zato bo prav, da vsaj na kratko predstavimo to zanimivo osebnost ter opozorimo predvsem na njegove stike s Slovenci in Slovenijo ter na vlogo, ki jo je imel pri obveščanju predvsem vzhodnoslovanske pa tudi poljske javnosti o naši deželi in našem narodu.

Zanimiva je že pisanost oblik, v katerih se je ohranilo njegovo ime, bodisi da ga je uporabljal sam, bodisi da so ga zapisali drugi. Poleg najbolj pogostega Mihał Bobrowski, saj je največkrat pisal poljsko, in Michaël Bobrovius, če je po šegi tistega časa pisal latinsko, srečamo tudi oblike Mihail Kirilovič Bobrovskij, a tudi drugače: Bobrowsky (1,321), Bobrowschius (1,215) in celo Bovrovius (1,150). Uporabljal bom obliko, ki ustreza sodobnemu beloruskemu pravopisu, torej Mihail Babrovski, v želji, da poudarim njegovo narodnost.

Mihail Babrovski se je rodil 8. novembra 1784 v vasi Wólka, v tedanji grodnenski guberniji v carski Rusiji. Danes je to v Ljudski republiki Poljski. Oče je bil vaški duhovnik, uniat. V šolo je hodil k piaristom, gimnazijo pa je končal v Bialistoku. 1808. je stopil v se-

* Prva številka pomeni zaporedno številko v seznamu virov, druga pa stran.

menišče v Vilnu. Obenem je študiral na univerzi, kjer je diplomiral iz filozofije (1811) in teologije (1812). Že 1814. leta razlaga sv. pismo na univerzi v Vilnu. 1815. l. je bil posvečen za uniatskega duhovnika. V letih 1817–22 je kot štipendist univerze v Vilnu potoval po Evropi, kjer naj bi spoznal teološko šolstvo in stare jezike. Bil je na Dunaju, v Pragi, Gradcu, Ljubljani, Benetkah, Padovi, Bolonji, Firencah, Rimu, Splitu, Zadru, Dubrovniku, Neaplju, Parizu in Dresdnu. Po vrnitvi je na univerzi v Vilnu predaval eksegezo in hermenevtiko svetega pisma ter arabščino. Ker je bil naklonjen študentskim nemirom, je bil 1824. odpuščen z univerze in izgnan v samostan Žirovice. Na pobudo zaščitnikov (Rumjancev, Czartoryski) so ga pomilostili in ga 1826. leta postavili za profesorja biblične arheologije. Obenem je predaval staro cerkveno slovanščino na semenišču v Vilnu. Ko so 1832 ukinili univerzo v Vilnu ter 1833 še uniatsko semenišče, so Babrovskega upokojili. Nastanil se je na svojem posestvu v Šerešovu in se popolnoma posvetil znanosti. Po ukinitvi unije v Rusiji je 1837 prestopil v pravoslavlje. Umrli je 21. septembra 1848 v Šerešovu.

Znanstveno delo Mihaila Babrovskega je še malo raziskano. Kot mlad znanstvenik je bil med tistimi, ki jih je novoustanovljena univerza v Vilnu na pobudo kneza Adama Czartoryskega poslala na študijsko potovanje, da bi se pripravil za bodoče delo profesorja na univerzi. Čeprav so ga namenili predvsem za teološke vede, se je Babrovski kmalu oblikoval v jezikoslovca, slavista in arabista. Že 1824. l. je objavil kratek oris arabščine in arabske književnosti. Nekaj svojih člankov je posvetil biblišiki, vendar je večina le posvečena slavistiki. Tako je predstavil svoje slavistično usmerjeno potovanje po Dalmaciji, poročal o starih hrvaških rokopisih ter prvi v tujini poročal o življenju in delu Ivana Gundulića. Večino svoji spisov je objavil v časopisu *Dziennik wileński*, nekaj pa jih je izšlo tudi v ruskih revijah *Vestnik Evropy* in *Bibliografičeskie listy*. Z opisom slovanskih rokopisov je sodeloval tudi v knjigi A. Maia o rokopisih vatikanske knjižnice. Svetovno slavo si je pridobil z odkritjem Supraselskega kodeksa 1823. Veliko njegovih del je ostalo v rokopisu in še ti so po večini zgoreli v požaru v Šerešovu 1848. Verjetno je tam izginilo tudi njegovo življenjsko delo *Zgodovina tiskanja slovanskih knjig* v Litvi. Obseg njegovega znanstvenega dela je mogoče spoznati tudi posredno. Ohranjena so številna njegova pisma in poročila, ki jih je pisal Czartoryskemu ter univerzi v Vilnu pa tudi mnogim slavistom tistega časa. O pomembnosti Mihaila Babrovskega priča tudi njegovo članstvo v številnih znanstvenih društvih in akademijah v Rimu, Moskvi, Londonu in Parizu.

Kakšne stike je imel Babrovski s Slovenci in Slovenijo? Na svoje študijsko potovanje po Evropi se je Babrovski odpravil z natančno načrtanimi navodili (5,CIII), da naj bi spoznal, kako poučujejo religijo, ter se seznanil s starimi jeziki. V ta namen naj bi ostal dve leti na Dunaju, eno pa naj bi uporabil za popotovanje, med drugim tudi med Slovani. Vendar je kmalu spoznal, da je preučevanje starih jezikov na Dunaju na tako nizki stopnji, da je pričel razmišljati, kako bi šel te jezike študirat v Rim ali Pariz. Tedaj se je bliže spoznal z Jernejem Kopitarjem. Verjetno je prav pod njegovim vplivom svoje študijske interese vedno bolj usmerjal k slavistiki, k preučevanju starih tiskov in rokopisov. Gotovo je tedaj pričel zbirati gradivo za svoje delo *Zgodovina tiskanja slovanskih knjig* v Litvi. V začetku leta 1819 se je odpravil na popotovanje po nekaterih slovanskih deželah. S Kopitarjevimi priporočilom je odšel k Dobrovskemu v Prago, kjer je ostal dva meseca. Tu se je seznanil z najuglednejšimi predstavniki češkega kulturnega in znanstvenega življenja. Po vrnitvi na Dunaj se je maja istega leta odpravil proti Budimpešti. Vendar je zaradi birokratskih težav spremenil smer in čez Sedmograško in Porabje prispel v Gradec; odtod pa se je napotil v Ljubljano. Pobudo, da bi obiskal Ljubljano, mu je nedvomno dal Kopitar, saj mu je med drugim naročil, naj izroči Zoisu dva izvoda Mrazovićeve slovnice. Zois je bil tedaj že hudo bolan. Kljub temu ga je sprejel in se z njim pogovarjal kar tri ure. V svojem poročilu Czartoryskemu podrobno poroča o tem obisku. Pravi, da sta se z Zoismom med drugim menila o slovenskih narečjih in da je Zois trdil, da se štajersko narečje ne razlikuje veliko od gorenjskega. Menila sta se tudi o Pohlinu, za katerega je Zois dejal, da je v svoji

slovnici pokvaril jezik, ker ni upošteval predhodnikov in njihovih dosežkov. Še posebej mu je očital, da nikjer ni omenil Bohoričeve slovnice. Razložil mu je, da v šolah poučujejo tudi slovenščino in da je na liceju celo profesor, ki predava slovenski jezik in književnost. Pripovedoval mu je tudi o svojih načrtih, da bi natisnili nemško-slovenski slovar. Dela se je lotil Vodnik, vendar je medtem umrl. Potožil je tudi, kako težko je najti Trubarjeve tiske, še posebej tiste v glagolici in cirilici, saj so jih duhovniki vse požgali. Obenem se je pohvalil, kako je nabavil Dalmatinovo Biblijo, ki da jih je na vsem Kranjskem le pet izvodov. V poročilu Czartoryskemu o svojem bivanju v Ljubljani, ki je med drugim prava majhna zgodovina slovenske književnosti tistega časa, saj predstavi pisatelje od Trubarja do Matevža Ravnikarja, je bil izredno zadovoljen s srečanjem s Zoisom. Pravi, da je mogoče pogovor s Zoisom primerjati s tistim, ki ga je imel v Pragi z Dobrovskim. O Zoisu je napisal tudi, da ga imajo domači pisatelji za mecena. Navedel je podatke o tem, kako je pomagal Linhartu pri njegovi zgodovini ter Kopitarju pri gramatiki in še posebej Vodniku pri njegovem delu pri slovarju.

Razen s Zoisom se je seznanil tudi z nekaterimi drugimi Slovenci. Predvsem omenja Matevža Ravnikarja in Jakoba Zupana. S slednjim sta imela zanimiv razgovor o glagolskih spomenikih in o tem, kako izginjajo glagoljaši v Dalmaciji. Čeprav ga ni mogel osebno spoznati, Babrovski v svojem poročilu zelo lepo piše o Vodniku. O njegovi zbirki Pesmi za pokušajo pravi, da so v njej pesmi, ki so »... po svoji liričnosti blizu Horacijevim, druge pa po preprostosti tekmujejo z Anakreontovimi...« (5,269). O njegovem slovarju pravi, da ga je delal po »... vzoru na Adelungov...«. Potem je naštel še Ravnikarjeva dela in povedal, da »... sedaj dela na prevodu svetega pisma po izvirniku in že ima pripravljen Pentatevh za tisk, čaka samo nove črke. Naročil je Kopitarju, naj jih nabavi na Dunaju...« (5,269).

Splošno je bil Babrovski z bivanjem v Sloveniji zadovoljen, saj piše, da ga je »... srečanje s predstavniki liceja in ostalimi literati, njihova odkrita beseda, prisrčno vedenje in gostoljubnost prepričala, da so pravi predstavniki slovanskega rodu...« (4,13).

V njegovih spisih srečamo še nekaj podatkov o Sloveniji. Tako je na primer opozoril na podobnost med oblačili Slovenk in Belorusinj ter na podobnost slovenskih hiš z beloruskimi.

Po kratkem bivanju v Ljubljani se je odpravil v Benetke in dalje v Italijo. Pri tem pa ni popolnoma opustil stikov s Slovenci. Ohranjen je na primer osnutek pisma Zupanu (5,LXXXIX), iz katerega je razvidno, da sta načrtovala skupno popotovanje po Dalmaciji. Ker Zupan ni imel dovolj denarja, je Babrovski celo pisal Czartoryskemu za pomoč. Žal iz tega ni bilo nič. Na potovanje po Dalmaciji se je Babrovski odpravil v družbi dveh hrvaških prijateljev: Frana Apenndinija in Pavla Kačiča – Miošiča.

V pisnih stikih je ostal tudi s Kopitarjem. O tem priča vrsta pisem, ki mu jih je poslal iz Pariza in Rima. Da se je tudi Kopitar zanimal za Babrovskega, priča pismo, ki ga je napisal Apenndiniju (1,150), v katerem mu sporoča, da so Babrovskega odstranili z univerze. Podrobnejša raziskava bi verjetno pokazala še marsikaj zanimivega o stikih med Kopitarjem in Babrovskim. Že sedaj pa je znano, da je Babrovski po vrsti posredovanj 1836. leta poslal Kopitarju prvi del Supraseljskega zbornika. Kasneje, to je 1839. leta je dobil še drugi del. Oba je prepisal. Prvi del je vrnil Babrovskemu, drugega pa ne. Ostal je v njegovi knjižnici in ga danes hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.

Koliko je Babrovski s svojim bivanjem pri nas in s svojimi stiki s Slovenci prispeval k širjenju vednosti o nas in naši domovini, bo treba še dognati. Dejstvo, da je večino ob sedaj znanih podatkov o Slovencih zabeležil predvsem v svojih pisnih in poročilih Czartoryskemu in univerzi v Vilnu ter da jih je le manjši del objavil v lokalnem in malo dostopnem časopisu Dzennik wileński, govori za to, da njegove informacije niso imele širokega ob-

činstva. Vendar če vemo, da je večino svojih spoznanj v številnih pismih sporočal tudi skoraj vsem tedaj znanim slavistom in da je npr. Köppen v svoji reviji Bibliografičeskie listy priporočal vsem, ki se nameravajo odpraviti na znanstveno potovanje med južne Slovane, naj se pred tem posvetujejo tudi z Babrovskim, morda njegov delež le ni bil tako majhen. Köppenov nasvet ni izzvenel v prazno. Po vzoru univerze v Vilnu so nekaj kasneje, v štiridesetih letih devetnajstega stoletja, tudi druge ruske univerze pričele pošiljati svoje bodoče profesorje na študijska potovanja med Slovane. Mnogi med njimi, kot na primer Sreznjevski, Bodjanski, Preis in Grigorovič, so med drugim potovali tudi po Sloveniji in nato veliko in podrobno pisali o teh potovanjih in s tem močno prispevali k širjenju vednosti o nas in naši deželi. Bilo bi zanimivo ugotoviti, koliko in kako je pri tem sodeloval tudi Mihail Babrovski osebno in s svojimi deli. Vsekakor pa bi kazalo podrobneje preučiti vse ohranjeno gradivo o Babrovskem: objavljeno in tisto, ki je ostalo v rokopisih ter po različnih arhivih. Gotovo bo v njih še marsikaj zanimivega, kar bo dopolnilo to skopo podobo, nastalo zgolj na pri nas dostopnem gradivu, ki je navedeno v seznamu virov.

Literatura:

1. Bonazza Sergio, *Bartholomäus Kopitar*, Italien und der Vatikan, München 1980.
2. Bulahov M. G., *Vostočnoslovanske jazykovedy I.–III.* Minsk 1976–78.
3. *Česky slovník bohovedy*, Praga 1916.
4. Čurkina I. V., *Russkie i sloveny*, Moskva 1986.
5. Francev V. A., *Pol'skoe slavjanovedenie konca XVII. i pervoj četverti XIX. st.* Praga 1906.
6. Gyglewicz Feliks, Bobrowski Michał, *Encyklopedia katolicka*, Lublin 1976, II., str. 692
7. Kidrič France, *Zgodovina slovenskega slovstva*, Ljubljana 1929–38.
8. *Kirilo-metodievská encyklopedija*, Solija 1985.
9. Labyncev J. A., *Pervaja kniga, napečatanaja glagolicej i eë issledovatel' Mihail Bobrovskij, Sovetskoe slavjanovedenie*, Moskva 1983, 4, 88.
10. Nahtigal Rajko, *Jerneja Kopitarja spisi*, knjiga I. Ljubljana 1944.
11. *Ottuv slovník naučni*, IV. Praga 1891.
12. Novaković Stojan, *Primeri književnosti i jezika*, Beograd 1904.

Summary

MIHAIL BABROVSKI AND THE SLOVENES

The White Russian Mihail Babrovski (1784–1848) was one of the first who informed the East Slavs about Slovenia, the Slovenes and their literature. When travelling around Europe (1817–1822) for research purposes he also visited Ljubljana on Kopitar's advice. Here he met some literary figures (Zois, Ravnikar, Zupan). He reported on them mainly in his letters to Adam Czartoriski at Vilno University and in the newspaper *Dziennik Wilénski*. He preserved his connection with Kopitar a long time after that. His personal contact with a number of scientists-to-be who did research on Slovenia is also of considerable importance.

OBRAVNAVA SKLANJATEV V OSNOVNI ŠOLI

Učenci se v osnovni šoli učijo sklanjati od četrtega razreda dalje. Gotovo se vsak učenec nauči za silo sklanjati in določati sklone, toda v znanju ostajajo številne vrzeli. Raziskava v mariborskem okolju je pokazala, da le 21 % učencev pravilno določi sklon v besedni zvezi *biti pod goro*; raziskava v ljubljanskem okolju pa, da samo 45 % učencev izbere pravilno obliko *pri malem* in le 15 % pravilno obliko *pred Trebnjim*. Pri sprejemnih izpitih učitelji slovenskega jezika selekcionirajo učence s tem, da jim dajejo sklanjati zahtevnejše primere, kot so npr. *otroci, prsi, gospa, pljuča, skripta, Selca, Šmarje, Želimlje*. Zato se zdi zelo smiselno, da bi pretresli učne postopke pri obravnavanju sklanjanja in si prizadevali s kar najbolj smotrnimi postopki izboljšati učno storilnost na tem področju.

Kaj so skloni, lahko učenci razumejo, če opazujejo samostalnike v stavkih. Zelo težko je najti ali sestaviti besedila, v katerih bi bil samostalnik v več sklonih, zato pri prvih urah obravnave v četrtem razredu osnovne šole zadoščajo pari stavkov, v katerih učenci spoznavajo po nekaj sklonov:

Mojca (im.) pozdravlja Nevenko (tož.)
 Mojco (tož.) pozdravlja Nevenka (im.).
 Mojca (im.) zavezuje Nevenki (daj.) pentljo (tož.).
 Mojci (daj.) zavezuje Nevenka (im.) pentljo (tož.).
 Nada (im.) bere knjigo (tož.).
 Nada (im.) pripoveduje o knjigi (mest.).
 Tamara (im.) riše barvice (tož.).
 Tamara (im.) riše z barvicami (or.).
 To je sošolka (im.) Vesna (im.).
 To je sošolka (im.) naše Vesne (rod.).

Tako učenci spoznavajo, kako z zamenjavami sklonov nastajajo pomembne pomenske spremembe. Na ta način se v njih vzbuja zanimanje za sklanjanje.

Že v četrtem razredu se učenci naučijo tudi vprašalnice za sklone in z njihovo pomočjo priključijo vseh šest sklonov:

Im.	Kdo ali kaj je to?	babica	dom \emptyset
Rod.	Koga ali česa se večkrat spomnim?	babice	doma
Daj.	Komu ali čemu se bližam?	babici	domu
Tož.	Koga ali kaj vidim?	babico	dom \emptyset
Mest.	O kom ali čem govorim?	o babici	o domu
Or.	S kom ali čim sem zadovoljen?	z babico	z domom

Ko natančneje proučujemo sklonske oblike, jih je treba razčlenjevati na morfeme (pomenske dele besed), tj. na osnovo in končnico. Pri preprostejših primerih to ni težko: nespremenljivi del je osnova (*babíc-, dom-*), spremenljivi pa končnica (*-a, -e, -i, -o*). Zanimivo pri tem je, da tudi glasovno neizražena končnica, t. i. končnica nič (*- \emptyset*), ravno tako zaznamuje sklon kot glasovne končnice. Kako pa naj razmejujemo med osnovo in končnico v primerih *mati matere, oče očeta* ali *bife bifeja*? Na prvi pogled se zdi, da vmesni glasovi *-er-, -t-* ali *-j-* enako upravičeno spadajo h končnici ali k osnovi. Če te vmesne glasove pridružimo h končnici, bi se na ta način zelo povečalo število končnic (*-ere, -eri, -ta, -tu, -ja, -ju* itd.). Če pa štejemo vmesni del za podaljšavo osnove, na ta način dobimo le po dve

različici osnove (*mati-, mater-, oče-, očet-, bife-, bifej-*). Druga rešitev je enostavnejša, zato je tako urejeno gradivo v slovenskih slovnica. Pač pa je treba biti pazljiv pri definiranju, kaj je osnova in kaj končnica. Ker obstaja po več različic osnove, nismo upravičeni govoriti o osnovi kot o nespremenljivem delu besede. Osnovo definiramo kot del, ki zaznamuje predmetni pomen (*babic-* 'stara mati', *mati-mater-* 'ženska z otrokom'), končnico pa kot del, ki zaznamuje slovnični pomen (*-a* 'im.', *-e* 'rod.', *-i* 'daj.' 'mest.', *-o* 'tož.' 'or.').

Končnice za iste sklonе so pri različnih besedah lahko različne, npr. *ne vidim znaka – hiše – vasi – mesta*. Pri pouku sklanjanja, ki traja več šolskih let, učenci spoznavajo vse sklanjatvene vzorce in še odstopanja od njih. Za sklanjatvene vzorce so ustrezni samo čisti primeri: primera *korák koráka* ali *perút perúti* sta dobra, primera *rák ráka* ali *miš miši* pa nista dobra, ker se pri njih premenja kratki samoglasnik z dolgim (à z á, i z í).

Tradicionalna slovnica je razlikovala le štiri sklanjatvene vzorce, moderna pa jih razlikuje kar enajst. Do tega povečanja sklanjatev je prišlo zato, ker so dodatne še t. i. ničte sklanjatve (*naša mamiφ naše mamiφ naši mamiφ našo mamiφ*; te besede se zmeraj sklanjajo v besednih zvezah, ker drugače pri njih ni mogoče določiti sklona) in še sklanjatve izpridevniških samostalnikov (*dežurni dežurnega dežurnemu dežurnega*).

Vsi sklanjatveni vzorci so urejeni po spolu in končnici v rodilniku ednine. Preglednica sklanjatev je takale:

	Moška	Ženska	Srednja
1. sklanjatev	korakφ -a	lipa -e	mesto -a
2. sklanjatev	vojvoda -e	perutφ -i	_____
3. sklanjatev (ničta)	aφ -φ	mamiφ -φ	domaφ -φ
4. sklanjatev (izpridevniška)	dežurni -ega	dežurna -e	belo -ega

Pri obravnavi vsakega sklanjatvenega vzorca študiramo tudi odstopanja od njega. To delamo primerjalno:

lipa	breskevφ	peruti	stvari
lipе	breskve	peruti	stvari
lipi	breskvi	perut im	stvarem
lipo	breskevφ	peruti	stvari
pri lipi	pri breskvi	pri perut ih	pri stvareh
z lipo	z breskvijo	s perut mi	s stvar mi

S temi primerjavami odkrivamo premene v osnovah, končnicah ali naglasnih tipih. Ko ugotovimo premeno, je treba določiti še, v katerih primerih se pojavlja. Včasih se da območje posamezne premene določiti z določenimi glasovi (preglas o z e se pojavlja za c j č ž š dž: *s cepcem, s strojem, z obličem, z nožem, pod košem, pred kolidžem*), včasih pa s seznamom izjemnih besed (končnica *-φ* namesto končnice *-ov* v rodilniku množine v prvi moški sklanjatvi se pojavlja pri samostalnikih *las, zob, mož, nezanesljivo* pa še pri samo-

stalnikih *konj* in *voz*). V nekaterih primerih lahko ugotovljamo tudi različno slogovno vrednost sklonskih različic: *vrhovi gora* (knjižno): *vrhovi gor* (nevtralno).

Raziskovanje slovenskih sklanjatvenih vzorcev je trajalo več stoletij, tako učenci v omejenem številu šolskih ur to gradivo lahko raziščejo le ob premišljenem vodenju učitelja. Ker je veliko podrobnosti, skoraj ni mogoče, da bi jih učenci vse spominsko obvladali. Ne pričakujemo, da bo učenec znal vsako pravilo na pamet; zadošča, če ga zna z ustreznimi miselnimi postopki samostojno poiskati. Podobno tudi pri matematiki ne pričakujemo, da bi znal učenec vse mogoče formule na pamet, pač pa smo zadovoljni, če jih zna samostojno izpeljati.

Obravnava sklanjatvenih vzorcev in premen na osnovi ali končnici sledi obravnava naglasnih tipov. Stara slovnica je razlikovala tri naglasne tipe, moderna pa štiri, in sicer nepremičnega, premičnega, končniškega in mešanega. Oglejmo si to pri prvi ženski sklanjatvi:

Nepremični	Premični	Končniški	Mešani
$\frac{ }{-} \quad \frac{ }{-}$	$\frac{ }{-} \quad \emptyset$	$\frac{ }{-} \quad \frac{ }{-}$	$\frac{ }{-} \quad \frac{ }{-}$
líp-a	Júno	stez-à	gôr-a
líp-e	Junón-e	stez-è	gor-é
líp-i	Junón-i	stez-i	gôr-i
líp-o	Junón-o	stez-ò	gor-ó
líp-i	Junón-i	stez-i	gôr-i
líp-o	Junón-o	stez-ò	gor-ó

Pri nepremičnem naglasnem tipu je naglas v vseh sklonih na istem zlogu osnove; pri premičnem je v im. in tož. ed. na predzadnjem zlogu osnove, sicer pa na zadnjem; pri končniškem je na končnici, razen pri končnici $-\emptyset$; pri mešanem pa je v ednini na osnovi in končnici, v množini in dvojnini pa na končnici.

Včasih so v šoli veliko časa posvečali mešanemu naglasnemu tipu. Ritmično so sklanjali: *gôra goré gôri goró pri gôri z goró*. Učitelji so želeli, da bi s tem ta naglasni arhaizem ohranjali v zavesti šolanih ljudi. Danes se nam ne zdi tako hudo, če učenci mešani naglasni tip v svojem govoru izgubljajo. Učimo jih samo to, da bi se zavedali, katero naglasno različico osebno uporabljajo, npr. *Sonce je zašlo za gôro – góro – goró*. Ne štejemo več za napako, če učenci v svojem govoru mešani ali končniški naglasni tip zamenjujejo z nepremičnim.

Pri pouku sklanjanja je poleg obravnave nove učne snovi potrebno tudi veliko vaj in razpravljanja.

Učitelj mora tedaj, ko učenci sklanjajo, prežati na napake, ki se pojavljajo v določenih sklonih. Če učenec sklanja:

*vlak vlaka vlaku *vlaka*, mu rečemo: *Kako govoriš: Videl sem *vlaka ali Videl sem vlak?* Če sklanja: *vrata vrat *vratam*, damo dvema učencema vzporedno sklanjati: *mesta – vrata, mest – vrat, mestom – vratom, pri mestih – pri vratih, z mesti – z vrati*. Če slišimo, da učenec reče *pri *staremu hrastu*, damo v razredu sklanjati veliko zvez samostalnikov s pridevnikom (*divj petelin, severni medved, pritlikavi bor, španski bezeg, električni štedilnik, otroški voziček*) in pri tem pazimo, da bo izrečen pravi mestnik (*pri divjem petelinu, pri severnem jelenu, pri pritlikavem boru, pri španskem bezgu, pri električnem štedilniku, pri otroškem vozičku*).

Pri branju leposlovnih besedil si postavljamo vprašanje, zakaj je rabljena ta ali ona starinska ali narečna oblika: *Zakaj pravi Prešeren Med otroci si igrala, draga, lani – čas hiti*,

ne pa *med otroki*? Zakaj pravi Župančič *Plavaj, plavaj, barčica srebrna, po zelenem morji*, ne pa *po zelenem morju*? Zakaj je v uganki naglas *Rdeči obroček – belo oko varno popelje te na goró*, ne pa na *gôro*? Pri stiliziranju spisov si lahko zastavljamo vprašanje: Ali je bolj smiselno rabiti knjižno obliko *Pozdravi Branka* ali pogovorno *Pozdravi Brankota*? Ob vsakdanjem govoru se lahko zamislimo: Zakaj se navadno reče *Daj poljubčka*, ne pa *Daj poljubček*?

Pri določanju sklonov je največ težav pri t. i. enakozvočnih (homofonih) sklonih. Zelo malo učencev (komaj ena petina) pravilno določi sklon predložne zveze v takihle povedih: *Pod Prešernovo sliko visi lovorjev venec*. Nekateri ugibajo, da je to tožilnik, drugi, da je mestnik. V resnici pa je orodnik. To dokažemo tako, da sklon iz ednine prestavimo v množino: *biti pod sliko – biti pod slikami*; množinska končnica *-ami* zanesljivo kaže, da gre za orodnik. Enakozvočne sklone na splošno najbolje določamo tako, da prestavljamo iz ednine v množino, včasih pa celo tako, da zamenjamo besedo moškega spola z besedo ženskega spola (*tisti dan – tisto nadeljo*).

S tem so izčrpani najbolj pereči slovnični in učni problemi, ki se pojavljajo pri obravnavi sklanjatev. Skrben učitelj gotovo razmišlja še, kako naj ustvari nazornost s podčrtovanjem, občrtovanjem ali barvanjem, kakšne plakate s preglednicami ali problematičnimi skloni naj razobesi v kabinetu za slovenščino, kako naj neknjižne oblike odstranjuje z ustreznim drilom ali kako naj razbija šolsko dolgočasje s tekmovanjem med vrstami ali s postavljanjem novih zanimivih problemov.

Kljub prizadevnemu pouku sklanjanja v govoru in zapisih učencev ostajajo oblikoslovne napake. Čeprav se učenci vztrajno vadijo v rabi dvojine, se jim vseeno zapiše: **Okna sta ostala čez noč odprta*. Kljub zavesti o rabi roditelja pri zanikanju se zareče: *Nikoli več *jo nisem zmerjala*. Tu in tam pa vztrajno opozarjanje na napake povzroči celo kakšno oblikoslovno hiperkorektnost: da učenec piše izumetničeno obliko *Umij si *roki* namesto navadne *Umij si roke*. Obvladovanje sklanjanja na naših šolah zlepa ne bo popolno, gotovo pa bi z nekaj več truda lahko postalo boljše, kot je.

France Žagar

Pedagoška akademija v Ljubljani

Literatura:

Bajec Anton, Rudolf Kolarič, (Jakob Šolar), Mirko Rupel: Slovenska slovnica, 1964, 134–150.

Slabe Vika, Alenka Kozinc: Slovenski jezik 4, 1986, 64–82.

Toporišič Jože: Slovenska slovnica, 1984, 213–238.

Žagar France: Slovenska slovnica in jezikovna vadnica, 1986, 187–216.

KLASIFIKACIJA GOVORNIH NAPAK PRI SLOVENSКИH ŠTUDENTIH HRVAŠKEGA ALI SRBSKEGA JEZIKA

Uvod

V Sloveniji se hrvaški ali srbski jezik poučuje v petem razredu osnovne šole dve uri tedensko. Kasneje se ga Slovenci uče v glavnem v medsebojnih stikih z ljudmi, ki jim je to materni jezik, ali pa z branjem. V takšnih okoliščinah »slovenska srbohrvaščina« praktično prevzema funkcijo hrvaškega ali srbskega jezika. Če se dva jezika stikata, nujno prihaja do interference, tj. do negativnega vplivanja enega jezika na govorjenje v drugem jeziku. V našem primeru govorimo o interferenci med najbolj sorodnimi jeziki (hrvaški/slovenski, ruski/ukrajinski). Ravno v teh primerih se srečujemo s pravo množico napak, ki jih povzročata interferenca. Temeljitejša raziskava tega vprašanja bi morala obravnavati interferenco na treh ravneh:

1. v petem razredu osnovne šole,
2. pri študentih hrvaškega ali srbskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani,
3. pri obiskovalcih občasnih tečajev, ki jih pripravlja Delavska univerza v Ljubljani.

Opis zbranega gradiva

Članek prikazuje rezultate obravnave govornih napak pri študentih hrvaškega ali srbskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Eksperiment je zajel študente 1., 2. in 3. letnika, ki jim je materni jezik slovenščina.

Govorno gradivo, ki mi je služilo kot vir za napake, nastale zaradi interference s slovenskim jezikom, sem snemala na trak od jeseni 1982. leta. Posneto gradivo bi bilo mogoče razvrstiti v dve skupini:

1. različne govorne vaje, ki sem jih imela s študenti,
2. prosti pogovori.

Pri prostih pogovorih sem študentom zastavljala vprašanja, ki so nanja lahko prosto in na široko odgovarjali (Povej mi kaj o filmu, ki si ga videl, o knjigi, ki si jo prebral. . . Kako si preživel praznike? Zakaj si se odločil za ta študij? itd.). Ta in podobna vprašanja so pomagala študentom, da so sproščeno govorili, ker so bolj mislili na to, kaj bodo povedali, in manj na to, kako bodo povedali. (Iz lastne izkušnje vem, da interferenca pride bolj do izraza v govorenju kot pa v pisnih izdelkih, ker ima človek pri pisanju več časa za razmislek in za popravljanje napak.)

Po gradivu, posnetem na magnetofonski trak, sem naredila kartoteko napak, pri tem pa sem posebej zbrala tiste, ki jih povzročata interferenca s slovenskim jezikom. Vsaka kartica v kartoteki ima:

1. stavek z napako, ki je lahko: M = morfološka
S = sintaktična
L = leksikalna

2. študijski letnik študenta
3. datum, kdaj je bila napaka posneta
4. ali je bila: a) govorna vaja ali
b) prost pogovor.

Primer kartice:

M, I godina, a)
Gledala sam u knjigi riječi.
travanj, 1983.

Pri pregledu posnetega gradiva in kartoteke napak sem ugotovila, da imam premalo zgle-
dov napak za števnike in zaimke (zlasti za sklanjatev števnikov in zaimkov), čeprav iz
lastne izkušnje vem, da se prav tu študentje pogosto motijo. V prostih pogovorih redkeje
uporabljajo te besedne vrste. Če niso čisto trdni, raje uporabijo kakšno drugo besedo ali
pa jo enostavno izpustijo. Zato sem za števnike in zaimke pripravila posebne vprašalnike.
V njih so bili stavki, nasičeni s števniki ali zaimki, ki pa so bili navedeni v oklepaju v os-
novni obliki. Od študentov sem zahtevala, naj stavke berejo avtomatično, ne da bi mislili
na sklone. Primer dela vprašalnika za števnike:

+++ Pročitajte brojeve i imenice u odgovarajućim padežima.

1. S (1 istinski prijatelj) je lakše nego s deset ulizica.
2. Došla su (2 muškarac).
3. Mlijeko dobivaju iz (5 selo).
4. Njima (2 – samo djevojke) reci da ih čekam.
5. Imam (2 zdrava ruka).
6. Našao se između (2 vatra).
7. Knjigu sam dao Mariji koja je sjedjela u (3 klupa).
8. U (1 sat) se može štošta uraditi.
9. Razgovarali smo o (2 Kinez).
10. Na (13 stranica) se nalazi taj citat.
11. Putnici su izišli iz svih (22 vagon).
12. Sastanak (3 ministar) održan je u Ljubljani.
13. Kupio je (1 čarapa).
14. Dolazili su 1 za 2.
15. To bismo uredili bez pomoći (2 mladić).

Klasifikacija napak

Govorne napake, ki jih je povzročila interferenca s slovenskim jezikom, sem razvrstila
po pregibnih besednih vrstah. Nato pa sem jih razdelila še na:

1. morfološke napake,
2. sintaktične napake,
3. leksikalne napake.

Namerno sem pustila ob strani fonetske/fonološke napake, ki jih je veliko in bi morale
biti predmet posebne obravnave.

I. SAMOSTALNIKI

A) Morfološke napake

1. NAPAČNE SLOVNIČNE OBLIKE SAMOSTALNIKOV

- 1.1 Rodilnik množine
- 1.2 Tožilnik ednine

- 1.3 Mestnik množine
- 1.4 Orodnik ednine/množine
- 1.5 Dolga in kratka množina
- 1.6 Raba dvojine

2. NAPAKE V SPOLU SAMOSTALNIKOV

3. NEUPOŠTEVANJE SIBILARIZACIJE

B) Leksikalne napake

Primeri stavkov z napakami za SAMOSTALNIKE:

1. NAPAČNE SLOVNIČNE OBLIKE SAMOSTALNIKOV

Najpogosteje se pojavljajo napake v sklonih, za katere hrvaški ali srbski in slovenski jezik nimata enakih končajev. Študenti npr. pogosto uporabljajo v rodilniku množine ničti končaj ali pa končaj -ov, -ev kot v slovenščini; v tožilniku ednine pri samostalnikih ženskega spola uporabljajo končaj -o itd. Navajam primere stavkov za posamezne sklone:

1.1 Rodilnik množine

1. Imamo samo petnaest *minut* slobodno.
2. Mislim da će u toku *zimskih praznikov* biti više vremena za čitanje.
3. Sada ne živim već kod svojih *starcev*.
4. Tako čovjek ne može pokazati svojih *interesov*, svojih *mišljenj*, svojih *pogledov* na neke stvari.

1.2 Tožilnik ednine

1. Ja vrlo malo gledam *televizijo*.
2. Uz to *priliko* pitala sam strica gdje i kako žive Indijanci.
3. Kada sam došla u srednjo *školo* vrlo dobro sam se razumjela sa profesoricom slovenačkog.
4. Tako sam iz sedmice u *sedmico* nestrpljivo čekao da dođem na red.

1.3 Mestnik množine

1. Izpod obrva napola odsutan u *mislih*, začuđeno je promatrao kćer.
2. Danas sam otišla na fakultetu jer u *četrtkih* nemam predavanja.

1.4 Orodnik ednine/množine

1. Jezik je tako sa svojim *oblikami* neprocjenljiv tumač u svakom momentu.
2. Kako je mogao znati da će sa *glado* dovesti ljude do toga da se prestanu boriti.
3. Ako si suviše dobar, ako ideš sa *đaci* van, onda se već priča svašta.
4. S *prijatljji* sam otišla na izlet.

1.5 Dolga in kratka množina

1. Ljudi iznajmljuju sve što mogu samo da nešto profitiraju: garsonjere, *stane*, samo jednu sobu.
2. Oni koji se profesionalno bave ovom vrstom djelatnosti ubrzo su utvrdili da su *posli* puno unosniji na bogatom sjeveru.

1.6 Dvojina

1. Češki jezik se bomo učili dvije *godini*.

2. NAPAKE V SPOLU SAMOSTALNIKOV

V hrvaškom ali srbskom, kakor tudi v slovenskem jeziku je nekaj samostalnikov, ki menjajo svoj spol: oko je v obeh jezikih v ednini srednjega spola, v množini pa ženskega (oči); samostalnik put je v hrvaškom ali srbskom jeziku v ednini in množini moškega spola, v slovenščini pa je navadno ženskega spola (pót – i mn. poti), redko moškega spola (pót-a mn. póti), obstaja pa še stilno zaznamovana množinska oblika srednjega spola póta.

Študentje včasih izenačijo spol samostalnikov v hrvaškom ali srbskem in v slovenskem jeziku.

Navajam nekaj primerov:

1. Morali smo samo stavljati riječi u pravilnu *obliku*.
2. *Put* je bila vrlo teška jer smo putovali vlakom.
3. Na *fakulteti* sam obično do tri sata popodne.
4. Je četverokutne *oblike*, smeđe boje, pravljen iz usnja.

3. NEUPOŠTEVANJE SIBILARIZACIJE

Slovenščina ne pozna sibilizacije, zato k, g, h ostanejo tudi v množinskih oblikah: junaki, krogi, potepuhi (samo v dveh primerih imamo c, in to v imenovalniku množine: volčje, otroci). Po analogiji s slovenščino študentje pogosto pozabijo na sibilizacijo tudi v hrvaškem ali srbskem jeziku. Primer:

1. Ja mislim da su svi ti *prijedlogi* jako pametni.
2. Gledala sam u *knjigi* riječi.
3. Oni su pravi *razbojniki*.

B) Leksikalne napake

Leksikalne napake se pojavljajo pri vseh besednih vrstah in jih je najlažje odkriti. Navajam nekaj primerov za samostalnike:

1. Brzo se *digne* i svi njegovi *gibovi* vrlo su brzi.
2. Sada ne živim već kod svojih *starcev*.
3. Počeo sam da studiram *ob delu*.
4. Radim u jednoj tvornici i to mi je jedini *vir* dohotka.

II. GLAGOLI

A) Morfološke napake

1. v tvorjenju 3. osebe množine sedanjika
2. v tvorjenju in rabi prihodnjika I in prihodnjika II
3. v tvorjenju pogojnika
4. v tvorjenju tvornega deležnika
5. raba namenilnika
6. v tvorjenju 1. os. edn. glagola moči in htjeti
7. raba dvojine
8. napake v rabi dovršnih in nedovršnih glagolov

B) Leksikalne napake

C) Raba samostalnikov v napačnem sklonu v zvezi z glagoli

Primeri stavkov z napakami pri rabi GLAGOLOV:

A) Morfološke napake

1. v tvorjenju 3. os. množine sedanjika
 1. S tim novcem tamo *možejo* živjeti.
 2. Ljudi često *razmišljajo* o njoj i plaše se je.
 3. Kada sve to dobe, onda se zamijene i *opereju* ruke.
 4. Ako *želijo* da te snove i ostvare, moraju malo više posvetiti ishrani.
2. v tvorjenju in rabi prvega in drugega prihodnjika

Pri prihodnjiku se pojavljata dve vrsti napak:

- A) enaka raba prihodnjika glagola biti kot v slovenščini
- B) raba drugega prihodnjika namesto prvega, tj. nerazlikovanje obeh prihodnjikov.

1. Sada *bom počela* plesti. Marta će mi pokazati kako se to radi.
2. Ja isto tako *budem čitala* jednu njemačku knjigu.
3. Za početak *budu snimali* šest epizoda.
4. Mama želi da bi išla na tu poljoprivrednu školu. Mislim da *bude išla*.

3. v tvorjenju pogojnika

Študentje pogosto namesto 1. os. ednine in 1. os. množine aorista glagola biti (bih, bismo) uporabljajo tako kot v slovenščini – »bi« za vse tri osebe ednine in množine. Vendar je treba priznati, da se tu dostikrat motijo tudi tisti, ki jim je hrvaški ali srbski jezik materinščina (ja bi rekal namesto ja bih rekal).

1. I ja sam razmišljala ako *bi išla* ili ne.
2. One koji su nastupili *mogli bi* podijeliti u dvije grupe.
3. *Htjela bi* jednu svečanu haljinu.
4. Na podu *bi imala* jedan pobeblji sag, najbolje bijeli.

4. v tvorjenju tvornega deležnika

Pri tvornem deležniku se pojavljata dve vrsti napak:

A) raba slovenskega obrazila -l za moški spol ednine.

B) raba dvojinske oblike tvornega deležnika namesto množinske: smo došli (za ženski spol, dve osebi). Sedanjik pomožnega glagola biti je tu v množini, namesto množinske oblike tvornega deležnika (došle) pa je uporabljena dvojina (v slovenščini: sva prišli).

1. Blejski hotel Golf je nedavno *postal* vlasnik jedne od takvih čudernih stolica.
2. Mogle smo ići rano od kuće, tako da *smo došli* u selo u pravom vremenu.
3. Prijateljica s kojom živim zajedno u Ljubljani zove se Ksenija. Zajedno *smo išli* u gimnaziju.

5. raba namenilnika

1. Imam dijete i onda sam do osam sati uveče kad ide *spat* sa njo, a onda imam dosta rada.
2. Ljudi tamo vrlo su radi odlazili *gledat* te prireditve.
3. Nešto malo sam s tim zaradio i tako sam počeo *kupovat* dionice.
4. Pošto sam odlučila da ispletem pulover, išla sam u robnu kuću *kupit* vunu.

6. v tvorjenju 1. os. ednine sedanjika glagola htjeti in moći

1. *Ne mozem* učiti samo napamet.
2. Nemaš baš mnogo prijatelja, ali one koje imam su veoma dobri prijatelji na koje *možem* uvijek da računam.
3. Pa zar moraš ti uvijek da ideš sa mnom kad *hočem* nešto da kupim?
4. Mislim da *možem* bolje i više študirati slovenski jezik ako imam samo taj jezik.

7. raba dvojine

1. Imam jednu prijateljicu s kojom *sva* četiri godina bile skupa i željela sam da bi se uselila kod nje.
2. Onda je ustala Alja tako da moram da se igram s njom i da *pjevava* i *crtava* i tako.

8. napake pri dovršnih in nedovršnih glagolih

Pri glagolskem vidu se študenti motijo:

A) pri tvorjenju posameznega glagolskega vida

B) v rabi: namesto nedovršnikov uporabljajo dovršnike in obratno.

1. *Pohađivala* sam osnovnu školu u Slovenj Gradcu.
2. Prvo sam imala francuski pod A, pa sam promijenila i tako sam *uzimala* hrvatski.
3. Istina je da ni sami nisu ništa *doprinosili* k većoj reklami.
4. Ona se večeras mora *dopadati* jednoj određenoj osobi.

B) Leksikalne napake

1. Moja seka *hodi* u osnovnu školu, u osmi razred.

2. Sada sam opet naučila da *berem* i pišem ćirilicu.
3. To *oddaje* jedan stariji muškarac koji živi sam.
4. Jednu platu možejo *prihraniti*.

C) Raba samostalnikov v napačnih sklonih v zvezi z glagoli

Študenti v nekaterih sintagmah rabijo ob glagolih samostalnike v tistem sklonu, ki ga zahteva slovenščina. V hrvaškem ali srbskem jeziku se pogosto ti glagoli vežejo z drugimi skloni.

1. Mladi ne *pokažu interesa* za zanimanje dimnjačara.
2. Na ovom jezeru sam *naučila vodnog skijanja*, a malo sam i potamnila.
3. Može da bude veselo i da se *raduje putovanja*, a može da ga na kraju putovanja čeka nešto neveselo.

III. PRIDEVNIKI

1. Napake pri stopnjevanju pridevnikov
2. Napake pri sklanjanju pridevnikov
3. Leksikalne napake

Primeri napak pri PRIDEVNIKI

1. Napake pri stopnjevanju pridevnikov
- Pri stopnjevanju pridevnikov se pojavljata dve vrsti napak:

- A) Napake pri tvorjenju primernika/presežnika pridevnikov
- B) Raba opisnega stopnjevanja, ki ga hrvaški ali srbski jezik ne pozna.

1. Onda ih *lažje* shvatiš.
2. Kad umreš u samoći, opet se javlja *jačije* osjećanje umiranja.
3. Volim malo *bolj umjerenu* muziku, ne volim ja tiste »hard rokerje«.
4. Najmanje stipendija raspisano je u ormoškoj općini, najviše u *najmanje razvitoj* lenarškoj općini.

2. Napake pri sklanjanju pridevnikov

Študenti se najpogosteje motijo pri sklanjanju določne in nedoločne oblike pridevnika, in to v tistih sklonih, ki imajo v slovenščini drugačne končaje.

1. I kroz deset dana postao je direktor živinorejskega odjeljenja u *poljoprivredni* fabriki.
2. Ima dobre konfekcije i *dobrih* obuća.
3. Bezvoljno smo sjedili na *obližnji* ogradi pored ceste i čekali slijedeći avtobus.
4. Već tada smo sjedile zajedno u *školski* klupi i bile smo nerazdvojive prijateljice.

3. Leksikalne napake

1. U ovoj knjizi je puno *tujih* riječi: grčkih i latinačkih i ja mislim da je to vrlo teško.
2. Kontakti nisu tako *prisrčni* kao tamo.
3. Kao dječak bio sam vrlo *revan*.
4. Iz svog *lastnog* iskustva znam da u engleskom jeziku ne mogu da mislim jer sam ga učila osam godina.

IV. ŠTEVNIKI

1. Napake pri sklanjanju glavnih števnikov
2. Napake pri sklanjanju vrstilnih števnikov
3. Napake pri ujemanju v sklonu pri glavnih števnikih dva, tri, četiri, pet
4. Napake pri spolu števnikov
5. Leksikalne napake

Primeri stavkov z napakami pri ŠTEVNIKI

1. Napake pri sklanjanju glavnih števnikov
1. Dobio sam pismo od *treh* prijatelja.

2. Obrati se *trem* drugovima.
3. Razgovarali smo o *dvjeh* Kinezih.
4. On je jednak prema svim *trem* drugovima.

2. Napake pri sklanjanju vrstilnih števnikov

1. Na *četrdeseti* stranici se nalazi taj citat.
2. Knjigu sam dao djevojci koja je sjedjela u *treći* klupi.
3. On studira pravo, sad je na *drugi* godini.
4. *Prvi* nekoliko dana radili smo kod jedne škole, a poslije kod jednog manastira.

3. Napake pri ujemanju v sklonu pri glavnih števnikih dva, tri, četiri, pet

Ob glavnih števnikih dva, tri, četiri, pet študentje pogosto uporabljajo odnosnice v napačnem sklonu. Primeri napak:

1. Ustajem u *četiri* sati jutro.
2. Pred kućom je sjedjelo *pet* djevojka.
3. Predavanje je trajalo jedan sat, svi smo mislili da će trajati *tri* sati.
4. Sa sobom je uzeo *dva* noževa, tri žlice, četiri pisma.

4. Napake v spolu števnikov

Do teh napak prihaja v primerih, ko stoji števnik ob kašnem samostalniku, ki ga uporabijo (skupaj s števnikom) v istem sklonu kot v slovenščini.

1. Vozim se svaki dan pola sata u *jednu* smjer i to mislim da nije toliko.
2. Imamo raspored predavanj tako da imamo *jednu* uru pauze, pa opet predavanje.

5. Leksikalne napake

1. Jedna *tretjina* ima svoja posjedstva, kmetije pa rade na tome.
2. Poslije *dve, trije* godine imao sam nešto malo novca kojeg sam zaslužio tim čišćenjem.

V. ZAIMKI

1. Napake pri sklanjanju osebnih zaimkov
2. Napake pri kazalnih zaimkih
3. Napake pri sklanjanju vprašalnih zaimkov
4. Napake pri nedoločnih zaimkih

Primeri stavkov z napakami pri ZAIMKIH:

1. Napake pri sklanjanju osebnih zaimkov

Pri sklanjanju osebnih zaimkov se napake v glavnem pojavljajo v tistih sklonih, kjer je razlika med hrvaškim ali srbskim in slovenskim jezikom največja.

- a) v dajalniku ednine zaimka ona
- b) v tožilniku ednine zaimka ona
- c) v orodniku ednine zaimka ona
- č) druge napake

Primeri napak pri sklanjanju osebnih zaimkov:

1. Prvo *ji* šalje vozača koji tamo radi.
2. Onda *ji* daje različite naputke.
3. Bio je u neprilici pred *njo*.
4. Mislim da ne zaradi mnogo na *nas*.

2. Napake pri kazalnih zaimkih

Pri kazalnih zaimkih se pojavlja nekaj vrst napak:

- a) pri sklanjanju kazalnih zaimkov
- b) raba napačnih sklonov zaimkov v zvezi z glagoli
- c) napake pri tožilniku
- č) druge napake

Primeri napak pri kazalnih zaimkih:

1. S to prijateljico uvijek putujem.
2. *Teh* pisem nisam još dobio.
3. Alja se mnogo veselila *ovog* susreta s djedom Mrazom.
4. Prošle godine nije bilo redovnog upisa tako da je *ovu* godinu ponovno upisana u prvu godinu.

3. Napake pri sklanjanju vprašalnih in oziralnih zaimkov

Pri vprašalnih in oziralnih zaimkih se pojavljata dve vrsti napak:

- a) napake pri sklanjanju zaimkov koji, koja, koje, proti kateri, katera, katero
- b) raba oziralnega zaimka »ki«, ki ga v hrvaškem ali srbskem jeziku ni.

Primeri napak pri oziralnih zaimkih:

1. Ne mogu si predstavljati neke situacije u *kojih* još nisam bila.
2. Na *čiji* je zemlji krst, onaj donese vina in mesa.
3. Jesu li ti to njive na *kojih* sadite krumpir?
4. Ove pjesme, *ki* se dosta slušaju po radiju i na televiziji.

4. Napake pri nedoločnih zaimkih

Največ napak je pri rabi in sklanjanju zaimka »neki«. Do napak prihaja zato, ker z njimi študenti zamenjujejo tri slovenske zaimke: nedoločni količinski zaimek *nekateri* in nedoločni vrstni zaimek *neki* (oba sta pridevniška), pa tudi nedoločni zaimek *nekdo*, ki je samostalniški.

Primeri napak pri nedoločnih zaimkih:

1. Previše nas je zajedno na *nekih* predavanjima, ja predavam, vi pišete ...
2. *Nekog* dana sam išla s mojom tetkom u fabriku gdje ona radi.
3. Dobro je kad dođeš ovdje s *nekom*, onda ti nije treba da se negađaš.

Vse to je samo poskus klasificiranja govornih napak pri študentih, ki jim je slovenščina materni jezik. Naša obravnava vprašanja je verjetno v marsičem pomanjkljiva. Predvsem je možen očitke, da niso zbrane vse napake, kar pa pravzaprav tudi ni bil namen. Prikazane so samo najpogostejše napake. A kljub temu nam ta klasifikacija tudi takšna, kot je, lahko pomaga hitreje najti take metodične postopke, ki bi se pri odpravljanju obravnavanih napak izkazali za najbolj učinkovite.

Vesna Požgaj-Hadži
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Prevedel Jože Sever

IV. ŠTEVNIKI

1. Napake pri sklanjanju glavnih števnikov
2. Napake pri sklanjanju pomožnih števnikov
3. Napake pri upravljanju v sklonu pri imenih
4. Napake pri sklanjanju števnikov
5. Lekalske napake

Primeri stavkov z napakami pri števniki

1. Napake pri sklanjanju glavnih števnikov
2. Napake pri sklanjanju pomožnih števnikov
3. Napake pri upravljanju v sklonu pri imenih
4. Napake pri sklanjanju števnikov
5. Lekalske napake

SLOVENSKI JEZIK IN LITERATURA NA COLUMBIJSKI UNIVERZI V NEW YORKU

Med slovanskimi jeziki, ki se poleg ruščine poučujejo na ameriških univerzah vzhodno od Missisippija, je v zadnjem času slovenščina uspešno na pohodu.¹ Že v zgodnjih sedemdesetih letih je bila redno ali z občasnimi presledki v študijskih programih naslednjih visokih šol: Kentska državna univerza (Kent, Ohio), Clevelandska državna univerza (Cleveland, Ohio), Daytonka univerza (Dayton, Ohio), Pennsylvanijska državna univerza (University Park, Pennsylvania), pa tudi na Ohijski državni univerzi (Columbus, Ohio), Pittsburški univerzi (Pittsburgh, Pennsylvania) ter na Yalu (New Haven, Connecticut). Pred kratkim je bila ponovno uvedena v program slovanskih jezikov v Indiani (Bloomington, Indiana), s pomladnim semestrom 1986-1987 pa se vrača na Columbijsko univerzo, in to kar štiriinšestdeset let po tem, ko je bila tu prvič na programu oziroma prvič sploh v Ameriki.

Na porast znanstvenega zanimanja za slovenščino v ZDA je vplivalo več dejavnikov. Med pomembnejše sodijo: (a) predvideno naraščanje raziskovalnega zanimanja za Vzhodno Evropo, predvsem premik znanstvenega zanimanja od osrednejše na obrobnejšo tematiko, s širših na ožja področja, od večjih na »manjše« jezike,² (b) naraščajoče zanimanje za usodo tako imenovanih »manjših« slovanskih jezikov med ameriški raziskovalci ter priprava za njihovo poučevanje,³ (c) jezikoslovno zanimanje za slovenščino kot rezultat novejših jezikovnih učbenikov in izboljšanih slovensko-angleških oziroma angleško-slovenskih slovarjev,⁴ (č) večje število dobrih učiteljev za slovenščino, šolanih deloma v SR Sloveniji; (d) skrb za slovenistiko v ZDA, kot jo razvija ameriška Družba za slovenistične študije (*Society for Slovene Studies*) na svojih zasedanjih in s publikacijami;⁵

¹ Zadnji zanesljivi podatki o poučevanju slovenskega jezika na ameriških univerzah so iz let 1965-1967. Statistika je bila narejena na podlagi ankete, razposlane 166 ameriškim ustanovam. Slovenščino so tedaj poučevali na naslednjih visokih šolah: na Čikaški univerzi, Univerzi v Indiani in na Stanfordski univerzi. To predstavlja 3% vseh za zahodno in južnoslovanskih jezikov, ki so jih takrat nudili na ameriških univerzah. Po istih podatkih se je srbohrvaščina poučevala na 29 ustanovah (30%), češčina na 20 (21%), bolgarščina na 9 (10%), slovaščina pa na eni (1%). Podatki upoštevajo vse ameriške ustanove. Glej Howard Aronson, »Survey of West and South Slavic Languages,« *Language and Area Studies. East Central and Southern Europe. A Survey*. Ed. Charles Jelavich (Chicago-London: The University of Chicago Press, 1969), 411-449.

² Glej, Rado L. Lencek, »Yugoslav Studies in the United States Today,« *Serbian Studies*, 2, 2/3 (Spring/Fall 1983) (Chicago, Illinois, 1983), 41-50.

³ Prim., »Meeting the Needs of the Minor Slavic Languages«, Okrogla miza Society for Slovene Studies, organizirana v okviru zborovanja Ameriškega združenja za pospeševanje slavističnih studij (AAASS), v Columbusu, Ohio, 12.-15. oktobra 1978. Glej tudi: *Conference on the Development of Minor Slavic Languages Materials: Slovene, Columbia University, New York 1978. Discussion and Documentation Materials*, pripravil Rado L. Lencek; glej tudi: Henry R. Cooper, Jr., »The Slovene Textbook Project,« *Papers in Slovene Studies 1978* (New York: Society for Slovene Studies, 1981), 67-77.

⁴ Prim., Rado L. Lencek, *American Linguists on Slovene Language, A Comprehensive Annotated Bibliography (1940-1975)*. New York: Society for Slovene Studies, 1975. - Novejši učbeniki: H. Jug-Kranjec, *Slovenščina za tuje*. Ljubljana: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 1978. - E. Andoljšek, L. Jevšenak, T. Korošec, *Povejmo slovensko*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1973. - J. Toporišič, *Zakaj ne po slovensko. Slovene by Direct Method*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1969 (skupno z 12 ploščami: Ljubljana: Helidon, 1969). - R. L. Lencek, *The Structure and History of the Slovene Language*. Columbus, Ohio: Slavica, 1982. - - Slovarji: A. Grad, *Veliki slovensko-angleški slovar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982. - A. Grad, R. Škerlj, N. Vitorović, *Veliki angleško-slovenski slovar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1978.

⁵ Prim., *Society for Slovene Studies, Ten Years of Activity: 1973-1983* (New York, 1983) (= *Slovene Studies: Journal of the Society for Slovene Studies*, 5/1, 1983).

in ne najmanj (e) večje razumevanje koristi in potrebe po sodelovanju z ZDA oziroma Fulbrightovim programom za Jugoslavijo, tako v SR Sloveniji kakor tudi v beograjski Komisiji za prosvetno sodelovanje z ZDA.⁶

V študijskih letih 1922-1923, 1923-1924 in 1924-1925 je *Department of Slavonic Languages* Columbijske univerze v okviru tedanjega Odseka za sodobne jezike in literature (na Filozofski fakulteti) vključeval v svoj program tudi dvosemestrski študij slovenščine, pod imenom *Slovenščina e105-106: Osnove slovenščine*. Tako kot večina slovanskih jezikov, ki so jih takrat poučevali na Columbijski univerzi (na primer češčina, srbohrvaščina, poljščina, bolgarščina), je bila tudi slovenščina vključena v univezitetni večerni program, v *University Extension*, ki se je do danes razvil v posebno šolo, *Columbia University School of General Studies*. V odsotnosti predstojnika Oddelka, profesorja Johna Dyneleya Princea,⁷ je Oddelek za slovanske jezike vodil dr. Clarence A. Manning.⁸ Osnove slovenščine je poučeval dr. Milivoy Stanoyevich, lektor za južnoslovanske jezike na *University Extension*.⁹

Sedem let kasneje, v akademskem letu 1931-1932, je na istem Oddelku Columbijske univerze slovenščino poučeval Andrew (Andrej) Kobal, tedaj kandidat za magisterij na Columbijski univerzi.¹⁰ Ta tečaj na žalost ni registriran v uradnih publikacijah in vse, kar vemo o njem, je to, kar Andrew Kobal sam poroča v svojih spominih.¹¹

⁶ Poučevanje slovenščine na ameriških univerzah je bilo vključeno v program jugoslovanske Komisije za prosvetno izmenjavo šele v študijskem letu 1979-1980, sprva z enim, od 1985-1986 z dvema lektorjema v istem študijskem letu. Doslej so 4 ameriške ustanove izkoristile to možnost za uvedbo pouka slovenščine ter na ta način popestrile ponudbo v okviru študija slovanskih jezikov. To so: Kansaška univerza (Lawrence, Kansas), Yale (New Haven, Connecticut) in Univerza v Indiani (Bloomington, Indiana). Slovenski učitelji, ki so sodelovali v izmenjavi, pa so bili: na Kansaški univerzi - Velemir Gjurić 1979-1980, Dragica Bešlin 1980-1982, Ljubica Črnivec 1982-1983, Anka Dušej-Blatnik 1983-1984, mag. Miran Hladnik 1984-1985, dr. Helga Glušič 1985-1986; na Yalu Marta Pirnat 1985-1986; na Univerzi v Indiani dr. Helga Glušič 1986-1987; na Columbijski univerzi Ljubica Črnivec 1986-1987.

⁷ John Dyneley Prince (1868-1945), profesor slovanskih jezikov (predstojnik); diplomiral na Columbijski univerzi 1888; doktoriral 1892 na Univerzi John Hopkins; član Newyorške akademije znanosti; odlikovan z redom sv. Save 1912; odlikovan z redom Polonia Restituta 1921; od 1921 do 1926 je služboval kot ameriški ambasador na Danskem, od 1926 do 1933 pa v Jugoslaviji. Glej: *Columbia University Bulletin of Information. Twenty-second Series, No. 27. June 27, 1922. Division of Modern Languages and Literatures. Announcement 1922-1923* (Morningside Heights, New York City, 1922), 6. Prim. tudi: »Prince, John Dyneley« *Slavonic Encyclopedia* (izdal J. S. Rouček) (New York: Philosophical Library, 1946), 1059-1060.

⁸ Clarence A. Manning, lektor za slovanske jezike; diplomiral na Columbijski univerzi 1912; magisterij 1913; doktorat 1915; od leta 1924 docent za vzhodnoevropske jezike. Avtor zgodovinskega pregleda slavističnih študij v ZDA: *A History of Slavic Studies in the United States*. Milwaukee, Wisconsin: Marquette University Press, 1957.

⁹ Milivoy S. Stanoyevich, diplomiral v Zaječarju 1902; magistriral v Beogradu 1907, iz prava pa na University of California 1914; doktoriral na Columbijski univerzi 1921. - Opis tečaja v univezitetnem katalogu se glasi: »*Slovenščina e 105-106: Osnove slovenščine*, 3 točke vsak semester, tečajnina 24 dolarjev za semester. Dr. M. S. Stanoyevich. Četrtek, od 19:00 do 20:30, predavalnica 717 v Hamiltonu. Študij gramatike in sintakse. Osnove pisanja, branje in konverzacija. Vpišejo se lahko tudi začetniki.« Glej: *Columbia University Bulletin of Information. Twenty-second Series, No. 22, May 13, 1922. University Extension. Announcement. Afternoon, evening and Saturday Classes. Morningside Heights 1922-1923* (Morningside Heights, New York City, 1922), 133. - Ista publikacija za leta 1923-1924 in 1924-1925 prinaša isto obvestilo, kar priča, da je bil dvosemestrski študij slovenščine pod vodstvom M. S. Stanoyevicha na programu tri leta zapored (1922-1925).

¹⁰ Andrew (Andrej) Kobal (1899-), bakalavreat Čikaške univerze 1930; magister Columbijske univerze 1932; doktoriral na Newyorški univerzi 1936. V letih 1942-1944 je delal za Pentagon v Washingtonu v Oddelku za strateške posle, v letih 1944-1946 je bil član ameriške zvezne Komisije za balkanske države, po drugi svetovni vojni je služboval na različnih mestih v Obrambnem ministrstvu, v okviru Zunanjega ministrstva pa na Japonskem, na Koreji, na Formozu in v Bangladešu. V letih 1962-1965 je bil direktor Raziskovalnega odseka Hooverjeve ustanove in profesor na Stanfordski univerzi. Glej Kobalovo avtobiografsko pripoved v slovenščini: *Svetovni popotnik pripoveduje, I-II*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1975-1976. Glej tudi Martin Jevnikar, »Kobal Andrej,« *Primorski slovenski biografski leksikon*, 8 (Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1982), 76-79.

Opis Kobalovih tečajev v katalogu *University Extension* za leto 1936-1937 se glasi: »*Slovenščina u101-102: Nadaljevalni tečaj*. 3 točke vsak semester. Tečajnina 37.50 dolarjev za semester. Andrew Kobal. - Vaje iz slovenščine s predgom slovnice in razvoja jezika. Pogoj: eno leto slovenščine ali srbohrvaščine ali temu enakovredno. Novi štu-

Leta 1936, pet let pozneje, je bila slovenščina na programu Oddelka za vzhodnoevropske jezike (*Department of East European Languages*), kot so tedaj preimenovali stari Oddelek za slovanske jezike na Columbiji. Predstojnik Oddelka je bil isti John Dyneley Prince, njegov namestnik pa docent dr. Clarence Manning. Tako sta bila v študijskem letu 1936–1937 na programu večernih predavanj dva tečaja slovenščine, in sicer *Slovenščina u101-102: Nadaljevalni tečaj*, in *Slovenščina u103-104: Pregled slovenske literature*. Oba tečaja sta bila tedaj tudi del akademskega programa Oddelka za vzhodnoevropske jezike Fakultete za sodobne jezike in literature.¹² Poučeval je Andrew Kopal, predavatelj na *University Extension*. Seznam pedagoških delavcev Columbijske univerze navaja, da je takrat imel bakalavreat Čikaške univerze.

Zanimivo je, kako je tedaj Andrew Kopal, v letu, ko je diplomiral na Newyorški univerzi, spoznal profesorja Princea, srečanje, ki je pripeljalo do njegove zaposlitve na Oddelku za vzhodnoevropske jezike in literature. V svoji avtobiografiji Kopal piše, da je bil takrat v zadnjem letniku javnega prava na Newyorški univerzi. »Lindsay Rogers, ki je bil kot načelnik na fakulteti javnega prava tudi moj mentor, me je nekoč povabil na večerjo. Prisoten je bil tedanji ameriški poslanik v Jugoslaviji dr. Dyneley Prince, dekan za slavistiko na Columbiji. Dekan, dober poznavalec slovanskih jezikov, je ob tej priložnosti imel pri sebi Tesnière-jevo knjigo o slovnici slovenskega jezika, iz katere mi je stavil vprašanja. Knjige nisem prej videl, a dekanova vprašanja mi niso delala preglavic. Mogoče sem našo slovnico bolje obvladal kot pa francoski profesor. Moja pojasnila so dr. Princu zadostovala; naslednjega dne me je predstavil dr. Clarence Manningu, ki ga je zastopal kot dekana za časa njegove poslaniške službe. In to je pripeljalo do uvedanja tečajev za slovenski jezik na Columbia univerzi.«¹³

O tem prodoru slovenščine na Columbijsko univerzo je poročal tudi slovenski tisk v Ljubljani. Andrew Kopal, ki ga je tedanji urednik »Slovenca«, dr. J. Ahčin, predstavil kot »odličnega slovenskega rojaka, lektorja na univerzi Columbia in 'research workerja' (raziskovalca) na fakulteti za politične vede,« omenja ta poročila v svojih spominih: »Zelo so se pri »Slovencu« zanimali, ko sem jim opisal uvedbo dveh celotnih slovenskih tečajev na fakulteti za slavistiko na Columbia univerzi leta 1936. Deloma je bila to obnovitev razreda za slovenski jezik, za katerega sem bil leta 1931–1932 lektor, a z zelo razširjenim programom. En tečaj je bil lingvističnega značaja, katerega je univerza vnaprej oglašala kot študij za dijake primerjalne lingvistike, a drugi, književni, je vseboval zgodovino slovenskega slovstva in splošen pregled kulturnega razvoja. Tako poročanje o delovanju je »Slovenec« izročal sodelujočim prosvetnim revijam.«¹⁴

dentje se lahko vpišejo v pomladnem semestru.« In: »*Slovenščina u103-104: Pregled slovenske literature*. 3 točke vsak semester. Tečajnina 37.50 dolarjev za semester. Andrew Kopal. – Petek, od 20:00 do 21:30, predavalnica 412 v Pupinu. – Tečaj obsega predavanja iz pregleda slovenske literature od začetkov, s posebnim poudarkom na 19. stoletju in na povojnem obdobju. Znanje slovenščine ni potrebno. Novi študentje se lahko vpišejo v pomladnem semestru.« – Glej: *Columbia University Bulletin of Information. Thirty-sixth Series. Number 45. August 8, 1936. University Classes. University Extension – Adult Education. Afternoon, Evening and Saturday Courses. 1936–1937* (Morningside Heights, New York City, 1936), 76.

¹¹ Glej, Kopal, *Svetovni popotnik pripoveduje*, I, 179, kjer avtor pravi, da je bil leta 1931–1932 lektor za slovenski jezik na Columbijski univerzi. Po tem sporočilu je M. Jevnikar ta podatek vključil v Kopalovo biografijo v *Primorskem slovenskem biografskem leksikonu*, 8, 76–79. Podatek, da »je bil na Columbijski univerzi Andrej Kopal prvi, ki je poučeval slovenščino v ZDA (1932–1937),« seveda ne drži; glej zgoraj.

¹² Glej, *Columbia University Bulletin of Information. Thirty-sixth Series, No. 38, June 20, 1936. Announcement of the Division of Modern Languages and Literatures for the Winter and Spring Sessions 1936–1937* (Morningside Heights, New York City, 1936), 41.

¹³ Glej, Kopal, *Svetovni popotnik pripoveduje*, I, 146. – Lucien Tesnière (1893–1953), profesor za primerjalno jezikoslovje na Univerzi v Montpellierju. Avtor knjige *Les formes du duel en slovène* (Paris, 1925) + *Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène* (Paris, 1925)

¹⁴Glej, Kopal, *Svetovni popotnik pripoveduje*, I, 179.

Mnogo kasneje, v študijskem letu 1970–1971, je novi Oddelek za slovanske jezike (*Department of Slavic Languages*) Columbijske univerze, reorganiziran po drugi svetovni vojni, kot je danes, ¹⁵ razpisal dva enosemestrka tečaja slovenščine, iz jezika in iz literature. Oba sta bila del programa podiplomskega študija in sta bila uvedena na pobudo profesorja Williama E. Harkinsa, takratnega predstojnika Oddelka.¹⁶ Poučeval je član Oddelka, profesor slovanskih jezikov Rado L. Lenček.¹⁷

S pomladnim semestrom 1986–1987 je v programu *Columbia University School for General Studies* (Šola za splošni študij) spet tečaj slovenščine – *Slovenščina F1101: Slovenski jezik in literatura*.¹⁸ Vodi ga Ljubica Črnivec, gostujoča predavateljica v okviru Fulbrightovega programa za leto 1986–1987.¹⁹

Rado L. Lenček

Columbijska univerza v New Yorku

Prevedla L. Črnivec

¹⁵ Glej, Rado L. Lenček, »Izučenie slavjanskih kul'tur v Kolumbijskom universitetu,« *Informacionnyj bjulleten' MA-IRSK*, 9 (Moskva, 1983), 84–86.

¹⁶ William E. Harkins, redni profesor slovanskih jezikov na Columbijski univerzi, diplomiral na Pennsylvanijski univerzi 1942; magistrirj in doktorat na Columbijski univerzi 1946 in 1950. Glej, *Who's Who in America*, 44th edition: 1986–1987 (Wilmett, Illinois, 1986), 1189.

¹⁷ Rado L. Lenček, redni profesor slovanskih jezikov na Columbijski univerzi, magistriral na Čikaški univerzi 1959, doktoriral na Harvardu 1962. Glej, J. Sever (urednik), *225 let novomeške gimnazije* (Novo mesto, 1971), 368; M. Jevnikar, *Primorski slovenski biografski leksikon*, 2 (Gorica, 1983), 277–280; *Who's Who in America*, 44th edition: 1986–1987 (Wilmett, Illinois, 1986), 1666.

Opis obeh tečajev: »*Južnoslovanski jeziki G4005x: Struktura sodobne slovenščine*. Prof. Lenček. (3). Ure po dogovoru. Pogoj: znanje enega slovanskega jezika. – Fonologija, morfolologija, sintaksa slovanskega jezika.« In: »*Južnoslovanski jeziki G4006y: Uvod v slovensko literaturo*. Prof. Lenček. (3). Ure po dogovoru. Pogoj: Južnoslovanski jeziki G4005.– Pregled od 16. stoletja do druge svetovne vojne.« Glej: *Columbia University Bulletin, The Graduate School of Arts and Sciences 1970–1971* (New York, 1970), 334.

¹⁸ Opis tečaja: »*Slovenščina F1105y: Slovenski jezik in literatura*. 4 točke. L. Črnivec. Ure po dogovoru. – Uvod v jezik sodobne slovanske literature. Branje, konverzacija, slovnica.

¹⁹ Ljubica Črnivec, diplomirala na Filozofski fakulteti Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani; tajnica Seminarja slovanskega jezika, literature in kulture pri Komisiji Filozofske fakultete za pospeševanje slovenščine na neslovenskih univerzah; ima tudi diplomu podiplomskega študija iz angleškega jezika za Neangleže z Nottinghamske univerze v Angliji. V študijskih letih 1974–1975 – 1976–1977 je poučevala slovenščino v Nottinghamu, v študijskem letu 1982–1983 pa na Kansaški univerzi, Lawrence, Kansas, ZDA.

TRI DUME SLOVENSKE POEZIJE: ŽUPANČIČ, ŠALAMUN, FRITZ

Poskus v slogu vesele znanosti

V začetku je bila Duma in Duma je bila pri Župančiču in Duma je bila Župančič . . . Dru- gače ni mogoče začeti razmišljanja o našem predmetu – ob tako temeljnem in v naši li- terarni vedi tako trdno umeščenem besedilu res ne. Sijalo je potem sonce pa je padal dež in se je dogodilo kup reči od Stvarjenja sem, med drugimi tudi leto štiriinšestdeseto, z njim pa Šalamunova pustolovščina Župančičevega imena. (In to kar na dan devetega maja, kje drugje kot v Naših razgledih!) Toda čas se suče še naprej in z mesta premakne nam vse: Duma se pojavi tudi v Dejanskem stanju Ervina Fritza.* Trozvezdje je rojeno, nam pre- ostaja – kakor bi dejal Župančič – izmeriti njegovo daljo in nebeško stran. Kolikor se to pač da.

Začnimo kar z najočitnejšimi dejstvi: Župančičeva zemlja je sveta in blagor mu, ki mu plo- di; Šalamunova je smrtno prizadeta s prehladom devištva in v zasmehovanja, komur gre v cvet; Fritzova je prava podoba sončnega raja, uzrtega skozi Hoffmannova rožna očala (da ne gre pri tem za kakšno najnovejšo romantiko, poskrbi vednost o nošenju naočnikov, o čemer pričajo mnogi namigi na to gledalno pripravo v Dejanskem stanju) in dobro mu je – marsikomu, ki pobira plod – nekaj je vendarle že zraslo v teh letih. Župančič je ves navdušen nad življenjem in ga ljubi s strastjo, četudi se v njegovem okviru dogajajo še tako žalostne reči; Šalamunu vse našteto obstoječe – ne le živečel – ni vredno ničesar (kar pogledjte tiste o-je, kako navdušena ničla vsemu, kar za njimi stoji, so; menim, da nikakor niso samo zasmeh izražajoči in poudarjajoči medmeti, tako pomenska baročnost le ni stvar modernih, zlasti pa ne avantgardnih časov!) oziroma še huje je: našteto je onstran ničla, v usmiljenje potisnjeno. Česar ne moremo imeti radi, temu podelimo usmiljenje, da nismo ravno brezčutni – taki pač nikoli ne moremo biti, niti v najbolj zavzeti avantgardni ne. Kako je s tem pri Fritzu? Pravzaprav preprosto: kliničen zapis dejanskega stanja, brez- čuten, kakor se spodobi za kronistovo delo. Avtor je celo toliko kronist (in ne pesnik), da še satire ne spravi skupaj. Najnovejši realist. Pa vendar so zapisane podobe vse dru- gačne kot one s fotografije stvarnosti . . . kakorkoli že: tudi kronistovska brezčutnost je v pesniku lahko samo čutnost. Občutenje. In čustvo, eno samo čustvo! Edina brezčutnost so tista prej omenjena očala, za katerimi je pogled nedolžnega očesa . . . seveda treznega. Zmanjkalo je pijače, od katere je Šalamun, hodeč po naši zemlji, dobil kar čir na želodcu. V najnovejši dumi se pač le lizika liže, tista od policajev podarjena stvar, da nihče niko- mur ne nagaja, niti sitna pijača ne in smo trezni vsi, tudi pijani. Celo Župančičev plemenit opoj življenjske volje ne pride več v poštev, razen menda za šolsko rabo. Nadvse opazno je tudi, da v Šalamunovem in Fritzovem umovanju ni več srca – z njim očitno ni mogoče ničesar pametnega početi, razen morebiti lagati, a tega kronist ne sme, avantgardni za- vzetež pa v svoji vnemi zapisovalca prve misli ne more – kot predavantgardni človek brez njega ne more biti nič poštenega. En glas smo torej na poti skozi čas izgubili. Morda, kot vse, se vrne kdaj – kdo ve! In za Župančičevih časov so naši možje bili, kot da goram se iz bokov izvili so in tujina se diči z delom njihovih rok – do Šalamuna so se prelevili v neizrekljivo slastno presihajoče lirike in hortikulturne prosvetljence (v intelektualni iz- daji z važno dodatno lastnostjo: imajo poteče se ročice), nato smo v najnovejših dneh (po

* E. Fritz, Dejansko stanje, Cankarjeva založba v Ljubljani, 1985.

tvorbno-pretvorbne obratu satire v dumo sicer, a vendarle!) prešli v pravo polis atensko, skratka: velike spremembe povsod, do koder seže oko in še dlje. Tudi duma ni več, kar je bila, je drugo (se reče zdaj: prvo), pravo ime satire. Morda se kdaj tudi tu povrne kaj – zgodovina se vendar ponavlja! Seveda vsakokrat po novi, višji ceni.

Razmerje med domom in svetom je temeljno vprašanje naše prve dume. Župančič je nekoč pozneje na kratko izpovedal to z besedami: Svet (samostalnik) je lep, a dom je svet (pridevnik). Kako stoji ta stvar pri obeh poznejših dumopiscih? Tudi pri Fritzu sta dom in svet dvoje, toda lepota je doma, čeprav se je od nje izza časov vasic s hišicami (in teh z okenci) pa nageljni rešilo v današnjost samo nekaj Oberkreiner Dorfmusikanten z izvoznim cvičkom ter demokracijo in podobno folkloro, od svetosti pa po vseh prekucijah časa ni dosti ostalo, tako da se ob tem pojmu res ne gre muditi, že navadna odgovornost je prav redka, kaj šele tako obvezujoča kot svetost . . . Torej se zdaj tuji svet sopihajoč trudi za nami in našim *way of life* po – kakor je stvar zelo poetično imenoval Bojan Štih – samoupravnem kolovozu med Litijo in Čatežem (našega časa). V Šalamunovi Dumi je drugače: tudi Pascal, Bach in drugi, kar jih je še takih iz velikega sveta, so zavili v našo stvarnost in ob domorodcu Cimpermanu jih uporabljamo za izmere domačega sveta. Dom je torej svet (samostalnik), čeprav smo Slovenci (zapovrh še kremeniti!).

Nobena treh dum ne gre mimo časa, v katerem je nastala – to dokazuje že najbolj naključni pregled navezav: bojni krik iz Mandžurije, ustavodajna telesa in stabilizacija – pač sami zelo značilni pojavi prvega, sedmega in devetega desetletja našega stoletja. Tudi besedje in njegova pomenskož kažeta na vpetost v sodobnost in njeno tipičnost, kar se tiče pesemskega jezika: pri Župančiču pravo zamaknjénje Besede:

*Hodil po zemlji sem naši in pil nje prelesti.
Ljubil sem jo. Kakor grudi deviške razgaljene
duhte pod soncem so njene poljane razpaljene;
potapljal sem se v valove njenih žit,
sam, sam s seboj, le z mislimi svojimi skrit
v molčeči družbi mladega hrepenenja,
mlad, mlad – to se pravi: v srcu vsega življenja. –*

kakor je to treba vsaki pravi moderni. Pri Šalamunu gre iz te točke opazovanja opozoriti na druženje nepričakovanosti in presenetljivosti (s stališča klasične poetike(,)) spodobnosti in primernosti, seveda):

*o posestniki duševnih muk
o dresirani intelektualci z dioptrijo minus petnajst
o rektorji z nagobčniki
o ideologi s svojimi cipami ideologijami
o doktorji prežvekujoči loške kruhke in interpunkcije –*

kakor se spodobi vsaki pošteni avantgardi že od nekdaj, posebno pa še tisti iz dobe (novo)avantgardizma. Od Fritzovih tovrstnih reči bi omenil predvsem zaznamovanje naj-novejše stvarnosti z besednjakom neposrednega življenja:

*Delikti nagloma kopnijo,
v podjetjih, bankah kriminala ni,
organi križemrok sedijo –*

kar je izhodišče tako najnovejšega realizma (če je avtor zadovoljen z zgolj zapisnostjo) kot novelevičarske zavzetosti za izboljšanje obstoječega (če s tistim v prejšnjem oklepaju označenim ni zadovoljen) – in zdi se, da gre ravno v teh dveh prostorih iskati Fritzovo pesništvo.

Zvezanost s sodobnostjo dokazujejo tudi oblikovne značilnosti: Župančičeve čarovnije z ritmom, Šalamunova brezbržnost do pravopisa (predvsem kar zadeva ločila) in Fritzovo obnavljanje rime kot naravnega zakona slovenskega pesništva.

Da so naše tri dume tudi miselno aktualne za čas svojega nastanka – tega menda ni treba na dolgo in široko dokazovati. Koliko pa stopajo iz povednosti samo enočasja v nadčasnost, se pravi v povednost in aktualnost vsakočasa? Kajti to dvoje (seveda ne v svoji prostaški izdaji) je vendarle potreben, pa gotovo še ne zadosten pogoj, da je nekaj v konkretnem času in prostoru umetnina – drugače kot konkretno pa tako ničesar ne obstaja, tudi umetnina ne; še največja metafizika obstaja le toliko, kolikor je fizika. Tudi v svetu najvišjih abstrakcij. Župančičevo besedilo je glede tega že preizkušeno. Zagotovo ga ne drži v življenju raznočasje predpisanost s šolskim literarnim kánonom, zgodovino NOB naj bere, kdor ne verjame! Takrat se pač ni tiskalo zavoljo kanoničnosti, temveč iz samó samega življenja. Poznejšo življenjsko silo njegovo pa dokazuje tudi Šalamunovo in Fritzovo dumopisje, z dvigovanjem prahu v 1964. letu in aluzijami (čeprav na način iluzije) na pravzorec slovenske Dume v letu 1985 – mrtvo pač ne spočenja življenja, še najmanj pa živega, če muzejskega po kakšnem čudežu že. Ob Šalamunu in Fritzu se pri vprašanju raznočasnega življenja njunih dum precej manj brezskrbno zastavlja davni *Joj! kam bi del?* – zakaj zdi se, da je dobri stari Aškerc tudi že (nedvoumno kot le on znal) postregel z zelo točnim odgovorom: *I, kjer si vzeli! Z vsaj malo raznočasno poetiko pojdemo nad ti dve besedili – menda to spet dobiva veljavo po obdobju zametovanja takih postopkov – pa bosta samo za svoj čas. Sicer dokazuje to tudi življenje: v dveh časih, ki si niti nista hudo narazen, sta nastali kar dve Protidumi, Duma pa je vseskozi ena. Celó ista. Samo bralci so drugi. Samo branja so druga, a Duma je še vedno ena – nam vsem dodeljena! Sklep je torej na dlani: nobene podobne nadčasnosti kot pri Župančiču. *I, kjer si vzeli!* – v tisti čas, za tisti čas, kdaj drugič je pa (za) kaj drugega: Šalamunova Duma je bila o svojem času sprejeta kot zgledno stoodstotna Protiduma, toda protiduma 1964. leta danes ni več protiduma, to je zdaj pač Fritzova točka; Šalamun je danes, če smem uporabiti primeró iz matematike, pisec Obratne dume: Župančič – vrednost, Fritz – protivrednost, Šalamun – obratna vrednost. $X, -X, 1/X$ ($X = \infty$). (Vendarle je treba opozoriti, da so to tudi vrednotenjske oznake, ne le prisposode za odnos avtorja do upovedene stvarnosti: Župančičevi (za)resnosti je Fritzova ironična resnost gotovo karseda stoodstotno nasprotje, Šalamunovi nič noseči o-ji pa so neznansko blizu ničli, tako da je govoriti o kakršnikoli vrednosti zapisanega sveta nemogoče, a kolikor se vrednost $1/\infty$ razlikuje od nič, gre to na račun obstoja avtorjevih črk samih, ne pa od njih označenega.) In po tehtnem razmisleku se zdi, da je Šalamunovo besedilo pravzaprav nasprotno neki drugi Župančičevi pesmi – Kovaški (temu pristno našemu odmevu Whitmanovega navdušenega, z zaneseno vero v življenje prepojenega *Salut au monde*), za kar govori že pri Župančiču očitna, pri Šalamunu pa nekako logična trdelnost besedila z naštevavnim osrednjim delom. Vzporednice med to Župančičevo pesmijo in docela nasprotno – posmehljivo – Šalamunovo se ponujajo kar same, ob upoštevanju preslikave iz vrednosti v protivrednost, seveda: *Kovači – Cimpermani; brodarji v bodočnost, v obzorja nova brez mej . . . – revolucionarnost množic ali kje je sanatorij, ki bi nam zdravil impotenco (s socializmom a la Louis XIV. (torej: vsekakor preteklost!) ali kako bi zaščitili uboge živalce . . . itd., itd.)*. Skratka: protiduma avantgardnih časov je drugačna od tiste avantgardnih: nikakor ni brezobzirno v ironičnost zaobrnjena Župančičeva, temveč je po šegi najnovejših časov spretnost s taktom, neizzivaška, česar za Šalamunov nastop ne bi mogli reči . . . Vrti, spreminja čas se brez prestanka . . . Čeprav – saj ni res, da avantgarda ni prijazna in celo obzirna – celo (novo)avantgardna! Šalamun je bližnjikom, pohlevnemu domisleku boga očeta in Slovencem kremenitim, prehlajenemu predmetu zgodovine pustil vejici – ob tako korenitem zametovanju pravopisa ločil! Kljub vsemu: neironično, zaresno usmiljenje ljudem, vsaj kot pripadnikom trajnih skupnosti – vsaj z obliko jih ne jezi, če jih že kot člane trenutnejših skupin teh skupnosti (kot intelektualce, rektorje, ideologe, doktorje ipd.) tudi z njo raz-*

burja. Fritz pa je v svoji obzirnosti (saj niti satire noče pisati!) presneto brezobziren: še Župančičeva velepesem Duma je potopljena v stoodstotno preobrnjenost – in to čisto zares, saj se satira dogodi v okviru dume in ne satire. Eppure si muove! – vedno! – toda drugače, kot se zdi (zlasti na prvi pogled).

Tako je to s tem, čemur se pravi tri dume slovenske poezije: še je Duma pri Župančiču, še je Duma Župančič. In nič ne kaže, da bi moglo biti kdaj drugače. Le Protiduma se spreminja, prilagaja različnim branjem Dume z vdružitnim, morda kmalu že vtretjičnim nastankom. Samo nova branja Protidumi ne vlijejo zadosti življenjskih sokov za neposredno življenje, kvečjemu za okamenelega, kot več en spomin in opomin na kak davno izgubljeni ali spet ujeti čas. Duma pa je Duma. O vsakem času. Za vsak čas.

Igor Grdina
Ljubljana

Kulturnozgodovinske ekskurzije

PO DOLENJSKI OD ŠKOFLJICE DO BOGENŠPERKA (4)

(Nadaljevanje in konec)

Dvorišče zapustimo skozi vhod v tem vzhodnem traktu in se ponovno napotimo ob potoku proti vhodnemu stolpu, kjer je bil v srednjem veku tudi edini vhod v samostan. V XVI. stol. so zaradi stalne turške nevarnosti ta vhod utrdili z močnim obrambnim stolpom, ki v njem še sedaj vidimo strelne line. Kljub svojemu prvenstveno obrambnemu značaju pa je stolp tudi izjemen umetnostnozgodovinski spomenik. Na svojem banjastem oboku nosi primerke najstarejše pri nas ohranjene figuralne štukature (1620). Na oboku so upodobljeni cerkveni očetje (Avguštin, Ambrož, Gregor, Hieronim), spodaj pa so na vsaki strani prizori iz pasijona. Najbolj zanimiva je upodobitev Poslednje sodbe v polkrožnem polju nad vzhodnim vhodnim lokom. Zlasti pritegne našo pozornost srednjeveška predstava o kaznovanju pogubljenih. Na temenu oboka vidimo stiški grb in grb opata Jakoba Reinprechta, ki je naročil to delo, dokončal pa je pred tem že stavbo stare prelature, ki jo je že 1589 (letnica nad portalom) začel opat Lovrenc Zupan. Ta stavba je daleč naokrog eden najlepših primerkov renesančne arhitekture. Nasproti stare prelature pa je tudi zelo zanimiva zgradba, ki predstavlja najstarejšo ohranjeno stanovanjsko hišo v notranjosti Slovenije z značilno romansko zidavo.

To bi bil kratek ogled največjih zanimivosti stiškega samostana. Preden ga zapustimo, pogledajmo še, kakšna je bila nekoč njegova vloga in usoda.

Lahko rečemo, da je bil cistercijanski samostan v Stični v prvih stoletjih svojega obstoja ne samo močno versko, ampak tudi gospodarsko in kulturno žarišče, ker so njegovi menihi gojili umetnost in znanost, širili izobrazbo ter gospodarsko in zdravstveno omiko. Za zidovi tega samostana so nastajali znameniti rokopisi, tu je nastala najstarejša in najimennejša zbirka latinskih rokopisov pri nas. Posebej je treba poudariti znameniti stiški rokopis iz začetka XV. stol., enega od najstarejših dokumentov pisanega slovenskega jezika. Danes ta rokopis hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Ta rokopis

nam dokazuje, da so stiški menihi zgodaj začeli upoštevati jezik ljudstva, med katero so se naselili in z njim živeli. V samostanu je preživel nekaj časa kot gojenec A. T. Linhart. Samostan pa je bi tudi šola naprednega kmetijstva; prav menihi so prvi pri nas začeli uporabljati železni plug, udomačili so veliko novih sadnih in žitnih vrst. Ukvarjali so se tudi z zdravljenjem, saj so imeli lekarno, katere sloves je segel prek meja ožje domovine.

Kljub vsej pestri kulturni in gospodarski dejavnosti samostana pa ga je cesar Jožef II l. 1784 razpustil. Lastnik samostana in vseh njegovih posestev je tedaj postala državna ustanova »verski sklad«. Bogata samostanska knjižnica je bila tedaj pripeljana v Ljubljano in je 1791 prišla v sklop licejske knjižnice, iz te pa se je razvila NUK. L. 1850 so v samostan naselili davkarijo in sodnijo in kaznjence. L. 1898 pa so samostan beli menihi odkupili od »verskega sklada« in obnovili v njem redovno življenje.

Samostan in cerkev sta bila predmet številnih znanstvenih pa tudi leposlovnih del. Med znanstvenimi moramo kot vrh omeniti knjigo M. Zadnikarja: *Stična in zgodnja arhitektura cistercijanov*, med leposlovnimi pa predvsem tetralogijo Ivana Zorca *Beli menihi (Beli menihi, Stiški svobodnjak, Stiški tlačan, Izgnani menihi, 1932–1937)*, dr. Ivana Janežiča zgodovinski roman *Gospa s pristave* (DS 1894) in roman – zgodovinsko povest *Miroslava Malovrha* (1861–1922) *Opatov praporščak* (Lj., 1903), ki govori o stiškem samostanu in grofici Viridi. Povedati je treba, da sta dva avtorja bližnja stiška rojaka: Janežič je iz Šentvida, Zorec pa iz Malega Gabra v Temeniški dolini. Pozabiti pa seveda ne smemo, da je v Stično in njeno okolico postavljena tudi zgodba *Jurčičevega Jurija Kozjaka*.

Stična je tudi izhodišče za več lepih izletov.

Če gremo po globači ob Stiškem potoku, pridemo v idilčno dolinico, kjer je nekaj kmetij, zanimiv pa je tudi mlin, ki še dela. To je le krajši sprehod, daljša in hvaležnejša pa je pot, ki zavije od samostana navkreber in v levo mimo igrišča in stare šole proti Mekinjam, Dobravi in na Pristavo. Blizu Mekinj je podzemna jama, ki o njej pripoveduje *Jurčič v Spominih na deda* (Jama, po kateri se pride na oni svet). Nedaleč od Mekinj proti jugovzhodu je 519 m visok hrib s prijazno staro cerkvijo sv. Miklavža (lepi oltarji iz XVII. stol.). Tu se pravi na Gradišču in tu vsako leto Avto-moto zveza Šentvid prireja dirke v motokrosu. Pot nas vodi od Mekinj še dalje mimo Dobrave in se konča 695 m visoko na **Pristavi**. Tu je bil 1963 kot spomin na križišče partizanskih in kurirskih poti zgrajen planinski dom, ki ga je ob neki priliki obiskal tudi tovariš Tito. Danes je dom opuščen.

V neposredni bližini stoji spomenik skupini padlih borcev. Prav od tod se odpira čudovit razgled na vse strani, pravijo, da se v jasnem vremenu vidijo tudi Triglav, Kamniške Alpe in notranjski Snežnik, še lepše pa se seveda vidi tipično dolensko gričevje in dolina Save ter Šmartno in Litija.

Na gričku, ki je nekoliko nižji od Pristave, stoji gotska cerkvena, posvečena 1496 sv. Lambertu. Tu v bližini je živela (30 let) že omenjena vojvodinja Viridis – gospa s Pristave. Danes se komajda še pozna, kje je gradič nekoč stal.

Ko se vračamo s Pristave, se ne spustimo v Stični čisto do samostana, ampak zavijemo na levo proti Šentvidu. Tako smo se znašli na področju, ki že dolgo vzbuja veliko zanimanje domačih in tujih arheologov, na ozemlju, kjer lahko najdemo še veliko sledov **prazgodovinske Stične ali Virskega mesta**. To prazgodovinsko mesto je bilo zgrajeno na ravnici nad današnjo vasjo Vir.

Danes najvidnejši sledovi mesta so gomile, umetno narejeni grički, visoki tudi do 6 metrov in s premerom do 50 metrov. Takšnih gomil se na prostoru južno od naselja Vir do Studenca in po vrhpoljskih njivah do železniške proge na jugu še danes da ugotoviti okrog 130. Najlepše ohranjena je velika gomila, ki leži ob progi na meji med posestvoma dveh kmetov Gomilarjev.

Ti nenavadni grički so vzbujali pozornost že v časih Rimljanov, saj najbrž upravičeno domnevamo, da so prav po njih poimenovali bližnjo postajo ob cesti – Acervo (Pri gomilah). Da so gomile in ostanke obširnega zidovja burili domišljijo naših prednikov, nam dokazuje Jurčič, ki je 1866 v Slovenskem glasniku zapisal, kaj so ljudje govorili o virskem mestu: »V starih časih je stalo na kraju sedanjega Virja veliko mesto. Tam, kjer je še današnji dan neko gabrje pri Virju, sprehajali so se virska gospoda. Nad Virjem, tam, kjer zdaj cerkva »na Gradišču« stoji, bila je trdnjava in virskega mesta vojvoda je imel zmerom štiri tisoč in še več mož v orožju, da se je sovražnikom branil. Poslednji vojvoda se je razprl z nekim sosednjim knezom, ki mu je bilo Artulja ime. Le-ta je prišel z veliko vojsko nadenj ter jo razpotožil okoli in okoli virskega obzidja. Hud boj se je vnel z Vircem in Artuljo. Nazadnje so pa Virci onemogli, ker je Artulja iz svojega taborišča na južni strani nepretrgoma nadlegoval. Morali so trdnjavo zapustiti in pobegniti v metnajske gozd. Artulja je mesto razsul in razdel do tal, Virce pa pomoril in poklal ter vojsko virskega vojvoda še v metnajskem gozdu uničil. Ostanke virske vojske so se naselili v Metnaju, vasi, ki je danes majhna; Artulja pa je v svojem taboru pustil nekaj ranjenih vojakov in izmed le-teh so si tisti, ki so okrevali, postavili hiše in kraj imenovali po svojem poveljniku Artižo vas, in to ime ima vas še današnji dan. Pozneje so na Virju stavili hiše in podirali ostanke zidovja poprejšnjega mesta. Kar je ostalo lepega rezanega kamna, to so bržkone stiški mehani za razna zidanja odpeljali.« (J. Jurčič ZD X, 15)

Že pred Jurčičem je opisal gomile in ostanke prastarega naselja *J. H. Stratil* v *Ill. Blatt* (16. III. 1827. *J. H. Stratil* je bil gozdar tedaj razpuščenega stiškega samostana. Še dlje je radevednost gnala nekega majorja Nettelblatta (zapisano tudi Nettelblad in Nettelbach) iz Mecklenburga, ki je 1853 prvi hotel videti, kaj se skriva v teh gomilah, in jih začel prekopavati. Za njim je počel isto še *J. Pečnik* v letih 1891–92, zlasti pa je treba omeniti *vojvodinjo Mecklenburško*, takratno lastnico gradu Bogenšperk, ki je začela prekopavati 1905. leta, začetek prve svetovne vojne pa je nato ustavil njeno delo. Prekopala je deset gomil. Med obema vojnama sta delo nadaljevala kmečki kopač *Albin Hrast* in inž. *Ludvik Fedran*. Kar sta našla Hrast in Fedran, je v glavnem v Narodnem muzeju v Ljubljani, marsikaj dragocenega iz najdb Mecklenburške pa je romalo v Ameriko in drugam in je danes shranjeno v glavnem v muzeju univerze Harvard v ZDA.

Po vojni se je izkopavanj lotil Narodni muzej v Ljubljani in je sprva pod vodstvom *dr. Jožeta Kastelica*, nato pa *dr. Staneta Gabrovca* sistematično raziskoval cel kompleks prazgodovinske Stične. Sodelovali so pri tem tudi strokovnjaki iz drugih dežel (ZRN – univerza v Marburgu, ZDA – Institut v Princetonu).

Raziskave so pokazale, da gre tu za evropsko pomemben arheološki spomenik iz halštatskega obdobja, saj so pred nami nenavadno dobro ohranjeno naselje (obzidje) in gomile, in to v izjemno mogočnih razsežnostih. Na ravnici nad vasjo Vir – danes je to deloma planota, deloma je svet porasel z gozdom – je v dolžini okrog 800 m in v širini 400 m viden okop, znotraj tega okopa je na površini 23 hektarov bilo konec VIII. stol. pred našim štetjem mesto, ki je štelo kakšnih 1.000 do 1.300 prebivalcev, naselbina torej, ki je bila po obsegu večja od sočasne Troje v Mali Aziji in večja, kot je bila rimska Emona precej stoletij kasneje. Arheologi so odkrili, da so v obzidju, ki je dolgo kaka dva kilometra in pol, tri plasti. Prvič naj bi zgradili mesto konec VIII. stol. pr. n. š., drugič, ker ga je sovražnik porušil, so ga zgradili v VI. stol. in tedaj je bilo virsko mesto na višku svoje moči. Obnovili so ga še v V. stol. Obzidje je bilo iz kamna, brez malte (temu pravijo strokovnjaki – suhi zid), vgrajenega pa je bilo vanj kakšnih 27.000 ton kamenja.

Tako veliko mesto je moralo imeti tudi svoje pokopališče, to pa so gomile, ki jim po navadi pravimo kar ilirske gomile. Sklepati bi se dalo, da je vsaka družina imela svojo rodbinsko gomilo, ki je vanjo pokopavala umrle svoje iz roda v rod; kaže, da je tak red veljal kar celih 300 let. V posameznih gomilah je bilo odkrito različno število grobov, v nekaterih

tudi nad sto. Pokojnike so zasipavali drugega ob drugem v krogu, in ko je bil krog sklenjen, so začeli z novo višjo plastjo, a v manjšem krogu. Grobovi pa – kot danes – že tudi tedaj niso bili vsi enaki. Nekateri so siromašni, so celo taki brez vseh pridatkov, in so spet tako bogati, da jim rečemo kar knežji grobovi. V teh pridatkih se pač kaže družbeni položaj in bogastvo umrlega. Med najlepše pridatke v moških grobovih sodijo bojni oklep, konjska oprema, okrašena bronasta situla, veliko bronasto vedro, grška posoda za vino. V grobu mlade ženske, očitno kneginje, pa so bili: zlat naglavni nakit, zlata ovrtnica, množica bronastih gumbov, s katerimi je bila obšita njena dolga obleka. Ti in drugi pridatki v grobovih pričajo tudi, da je v naselju cvetela obrtniška dejavnost in da je bilo v živahnih trgovskih stikih s svetom. Najdemo domače izdelke iz lončevine, doma narejeno orožje in nakit iz bron, stekla, jantarja, zlata ipd., pa tudi predmete, ki so sem prišli od drugod.

To veliko halštatsko naselje je torej doživljalo svoj najvišji vzpon nekako v VI. in V. stol. pr. n. š., nato pa je začelo nazadovati in od III. stol. pr. n. š. mesta ni več, o čemer sklepamo po tem, da po tem času tudi niso več pokopavali v gomile. V IV. stol. so naše kraje zasedli Kelti, pozneje Rimljani, vendar je zanimivo, da virsko mesto in ilirske gomile niso dale nobenega rimskega gradiva, so pa bili najdeni rimski ostanki v bližnji okolici Stične in Ivančne gorice, v Šentvidu pa je sploh zanesljivo dokazano rimsko naselje. Bržkone sodi k temu naselju tudi grobišče v Petrušnji vasi, severno od Šentvida, kjer so pokopavali tudi še na začetku naše dobe.

Smo torej na zgodovinsko pomembnih tleh. Ljudje, ki so v Homerjevih časih tu živeli, sicer niso bili naši predniki po krvi, smo pa Slovenci, ki smo se naselili kasneje v teh krajih, dediči njihove kulture. V tej luči gledano ni čudno, da je prav v Šentvidu pri Stični nastala ena najstarejših prafar na Dolenjskem in da je prav tu na začetku XII. stol. nastal samostan. V tem lahko vidimo, tako domneva St. Gabrovec, kontinuiteto slovenskega prebivalstva s prazgodovinskim.

O rezultatih dosedanjih arheoloških raziskovanj v okolici Stične sta pisala v strokovnih glasilih in v *Zborniku občine Grosuplje dr. Jože Kastelic* in *dr. Stane Gabrovec*, vendar raziskovalno delo še ni zaključeno.

Cesta Ivančna gorica – Radohova vas nas pripelje v **Šentvid pri Stični**. To je gručasta vas na robu Šentviške kotline, nekakšno naravno središče bližnje okolice. Kraj združuje več zaselkov, njegovo jedro pa so hiše okrog cerkve in pokopališča.

Danes je Šentvid najbolj znan po pevskih taborih, vsakoletnih prireditvah, na katerih se zbere več deset pevskih zborov, tako da je to nedvomno največja manifestacija pevske kulture na Slovenskem. Ne smemo pa pozabiti tudi to, da je bil Šentvid pravzaprav zibelka Slovenskemu oktetu, katerega prvi duhovni vodja Tone Kozlevčar je doma od tod.

Šentvid pa je tudi ena najstarejših vasi na Dolenjskem. Prvič je omenjen že 1136. Štiri leta kasneje se omenja Oppidum St. Viti, torej kot trg, ki je imel svoje sodstvo, svoj pečat in več sejmov letno. Kasneje so bile vse te pravice prenesene v Višjo goro.

Največja arhitekturna znamenitost Šentvida je nedvomno župna cerkev sv. Vida, ki je v svojem jedru romanska stavba. Nekoč je imela raven lesen strop (sledovi so še vidni na podstrešju), na južni strani ladje pa je bil romanski portal, ki pa je zdaj zazidan. Romanski steber s kapitelom, ki podpira vhodno lopo, je bil prenesen sem iz Stične. V začetku XVII. stol. so cerkev podaljšali, povišali in obokali ter spojili z zvonikom. Ponovno prezidavo in obnovo je doživela konec XVIII. stol., leta 1820 pa so morali utrditi zvonik, ker se je močno nagnil. V cerkvi je več baročnih nagrobnikov in grbov, na pokopališču pa nekaj zanimivih nagrobnikov iz XIX. stol.

Kraj ima novo šolo, ki nosi ime po slikarju *Ferdu Veselu*. Ob šoli je urejen park, v njem je zanimiva galerija lesenih skulptur kiparja samouka izpod Blegoša Petra Jovanoviča. Kipi predstavljajo Ribničana Urbana, pa junake iz naše književnosti, kot npr. Desetega brata, Krjavlja in druge.

V Šentvidu je bilo doma ali je tu živel tudi več za našo kulturo pomembnih ljudi. Eden od njih je *dr. fil. in med. Marko Gerbec* (1658–1718), zdravnik in medicinski pisatelj (plošča na hiši št. 55). Študiral je medicino na Dunaju, v Padovi in v Bologni, kjer je tudi promoviral. Nato se je vrnil v domovino in bil imenovan za deželnega fizika v Ljubljani, poleg tega pa je bil še hišni zdravnik samostanov v Stični in Bistri. Bil je med ustanovitelji in predsednik *Academiae Operosorum*. Napisal je vrsto znanstvenih del, ki so močno vplivala na razvoj medicine v srednji Evropi. V svojih spisih je opozarjal tudi na zdravilne učinke izvirov v Rogaški Slatini in v Dolenjskih Toplicah, bil je tudi bojevnik proti alkoholizmu. Po njem se imenujejo slovenske nagrade za posebne zasluge pri delu na zdravstvenem področju, njegovo ime pa nosi tudi Zavod za revmatične in srčne rekonvalescente za mladino v Šentvidu.

Tu je bil rojen tudi *dr. Stanko Vurnik* (1898–1932), umetnostni zgodovinar, etnograf in muzikolog, ki je napisal več študij o narodni noši, o panjskih končnicah, o glasbeni folklori v Beli krajini, o stilu slovenske ljudske glasbe idr.

Prav tako je od tu *dr. Jože Kastelic* (1913), umetnostni zgodovinar in arheolog. Sprva je pisal pesmi (zbirka *Prve podobe*), pozneje pa se je posvetil proučevanju antične zgodovine, arheologije in umetnostne zgodovine. Napisal je veliko razprav s svojega področja, med drugim tudi v tem vodniku uporabljeni *Pogled v preteklost* s podnaslovom *Arheološka podoba občine Grosuplje*.

Omenimo še, da je tu precej svojega časa preživel tudi pisatelj *Juš Kozak*.

Iz Šentvida se odpravimo spet na glavno cesto, zapeljemo se mimo Radohove vasi, nato pa zavijemo levo proti Litiji. Med naseljema Grm in Selo vidimo zaselek **Grumlof** z istoimensko graščino. Lastniki Grumlofa so bili v XV. in XVI. stol. turjaški grofje, v našem času pa je živel tu slikar *Ferdo Vesel* (1861–1946), pejsažist in portretist, ki je v prvi fazi ustvarjal v realističnem, v drugi fazi pa pretežno v impresionističnem slogu v duhu münchenske šole. Vesel je prišel na Grumlof 1901, je pa pogosto odhajal slikat v svet (München, Baltik, Balkan, Kotor, Carigrad). Sprijateljil se je s strastnim zbirateljem starin, sicer po poklicu veterinarjem, *Josipom Nikolajem Sadnikarjem* (1863–1952), ki je uredil v svoji hiši v Kamniku največji zasebni muzej v Sloveniji. Pod Sadnikarjevim vplivom se je tudi Vesel navdušil za zbiranje folklornih predmetov in za slikanje ljudskih navad in narodnih noš. Veselov portret Sadnikarja je v Narodni galeriji v Ljubljani. Posmrtna razstava Veselovih del je bila v Ljubljani l. 1948.

Grumlof je sedaj last Veselovih dedičev, vendar je od 1965 zapuščen in naglo propada.

Tako smo prišli v **dolino Temenice**, kjer se stikajo tri občine: Grosuplje, Litija in Trebnje.

V **Malem Gabru** v Temeniški dolini je bil rojen *Ivan Zorec* (1880–1952), po poklicu železniški kontrolor, ki pa je v teh krajih znan in priljubljen zaradi svojih povesti iz kmečkega življenja (npr. *Domačija ob Temenici*), še bolj pa zaradi svoje *zgodovinske tetralogije o Belih menihih*, ki je bila že omenjena ob Stični. Zorec je ljudski pripovednik tradicionalne smeri in ves prežet z ljubeznijo do teh krajev. Zato ga bralci čutijo za svojega, v junakih njegove zgodovinske povesti pa vidijo svoje prednike.

V bližini Temenice se stekata potoka Bukovica in Temenica in križata naša pot in cesta Bukovica – Primskovo. Desno od tod vidimo Debeli hrib, kjer se že začenjajo vinogradi in zidanice, na tem hribu pa je tudi Partizanski dom, zgrajen v spomin narodnima hero-

jema *Maksu Percu* in *Jožetu Kovačiču*, ki sta tu že avgusta 1941 ustanovila prvo stiško četo.

Naša pot teče dalje ob Temenici mimo starih kmečkih mlinov. Peljemo se skozi Pusti javor; tod je med vojno potekala nemška meja. Cesta se najprej dviga v serpentinah do Javorja, nato pa se spusti do gradu Bogenšperk. Od tod pa do Litije je samo še osem kilometrov.

Grad Bogenšperk je bil menda sezidan konec XIV. ali v zač. XV. stol., za kar pa ni dokazov. Postavila naj bi si ga plemiška družina Wagen, odtod tudi ime Wagensberg. Ta rodbina se pojavi na Kranjskem šele sredi XV. stol., zato nekateri menijo, da grad ni mogel nastati pred tem časom, ostal pa je v lasti te rodbine do 1630.

Grad je znan seveda predvsem po tem, da je bil njegov lastnik od 1672 do 1692 baron *Janez Vajkard Valvasor*, ki je tu prebil dve desetletji plodnega znanstvenega dela. V gradu je imel bakroreznico, ki je začela delati že 1678, majhno tiskarno, bogato knjižnico in zasebni muzej z zbirko orožja. Ob sebi pa je imel Valvasor tudi vrsto sodelavcev: slikarja, bakrorezca, risarja. Tako je tu nastala vrsta Valvasorjevih del, najpomembnejša med njimi pa je že po obsegu spoštovanje vzbujajoča *Slava vojvodine Kranjske*, v štirih knjigah velikega formata, ki skupaj štejejo preko 3.500 strani in imajo več ko 500 bakrorezov. Knjiga je izšla 1689 v Nürnbergu in predstavlja izjemno dragocenost za slovensko zgodovino in kulturo sploh.

Valvasor je izredno veliko potoval po evropskih deželah, bil je celo v Afriki v Tunisu in si je tako nabral neverjetno razgledanost in bogato znanje iz najrazličnejših strok. Nato se je ustalil na svojem gradu, ki sta ga kupila z ženo Ano Rosino Graffenweger iz gradu Slatine pri Litiji, in hotel izkoristiti svoje znanje in sposobnosti ter predstaviti svetu Kranjsko v sliki in besedi. Imel je za takratne kranjske razmere nenavadno bogato knjižnico, ki je štela nekaj tisoč zvezkov, in grafično zbirko z okoli 8.000 listi. Poleg tega je zbiral razne instrumente, star denar in druge starine in uredil pravi muzej. Že šest let po tem, ko je postal lastnik Bogenšperka, je ustanovil lastno grafično delavnico, prvo te vrste na slovenskih tleh. Podjetje je delovalo enajst let in v tem času je napisal šest topografskih ali zgodovinsko-topografskih in troje umetnostnih del ter vsa opremil s številnimi bakrorezi. Posebej naj omenimo samo prvo v njegovi delavnici natisnjeno delo, to je *Pasijonska knjižica*, ki se je je ohranilo le malo izvodov, in npr. *Prizorišče človeške smrti* v treh delih iz l. 1681. Prvi del vsebuje mrtvaški ples, prikazan na 54 podobah, drugi 35 primerov različnih vrst smrti, tretji pa na 31 slikah muke pogubljenih. Pod vsako podobo so latinski in nemški verzi, ki pojasnjujejo prizor. L. 1969 je založba Obzorja z Dolenjsko založbo pripravila novo izdajo te knjige, kjer je namesto nemškega prevoda latinskih verzov slovenski izpod peresa prof. Jožeta Mlinariča.

Z izdajanjem knjig, zlasti pa seveda s Slavo, je imel Valvasor toliko stroškov, da jih ni več zmogel, in tako je 1689 začel odprodajati svojo posest, moral se je ločiti od knjižnice in grafične zbirke, ki sta šli v Zagreb, čeprav ju je prej menda ponudil kranjskim deželnim stanovom. Vendar tudi to še ni zadostovalo. Zato je prodal še Bogenšperk in slednjič še hišo v Ljubljani. Ostalo mu je od vsega le toliko, da si je kupil hišo v Krškem (danes Valvasorjevo nabrežje št. 4) in tu po manj ko letu dni umrl, star še ne polnih 53 let. Pokopan naj bi bil v Mediji v družinski grobnici v grajski kapeli.

Od Valvasorja je Bogenšperk kupil *Janez Andrej pl. Gandin*. Spomnimo naj, da je 1903. leta s tega gradu začela z arheološkimi izkopavanji po Kranjskem, predvsem pa v okolici Stične in Sentvida, že omenjena *vojvodinja Mecklenburška* in zbrala veliko dragocenih predmetov, ki so jih deloma hranili tudi na Bogenšperku. Nekaj od teh predmetov je prišlo v Narodni muzej v Ljubljani, večina pa jih je bila prodana na javni dražbi l. 1934 v ZDA.

Zadnji lastnik gradu je bil knez *Alfred Windischgraetz*. Že med vojno je bil grad precej poškodovan, lastnik, ki je odšel ob kapitulaciji Italije 1943, pa je odpeljal s seboj vse, kar je mogel. L. 1945 je grad prešel v splošno ljudsko premoženje. Zatem so bili nekaj časa v njem nastanjeni jezuiti (do l. 1966), po njihovem odhodu pa ga je prevzela občinska skupščina Litija in se lotila obnavljanja gradu.

Danes je Bogenšperk urejen kot muzej Janeza V. Valvasorja. Tu je njegova tiskarna s tiskarskim strojem, ki je popoln posnetek nekdanjih strojev. Najlepši prostor v gradu je Valvasorjeva knjižnica, kjer so od l. 1976 tudi poročni obredi. Tu je še zbirka NOB litijske občine, v letošnjem septembru pa se ji je pridružila stalna geodetska razstava.

Zanimiva je tudi okolica Bogenšperka. Tik pod gradom je nekoč stal gradič Lichtenberg, ki je prvotno pripadal koroškimi vojvodam, za njimi pa oglejskemu patriarhu.

Na grajskem posestvu so tudi halštatske gomile, med katerimi jih je bilo nekaj že prekopanih.

Zbral in priredil: *Jože Sever*
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Viri in literatura

- Članki v Slovenskem biografskem leksikonu in v Krajevnem leksikonu Slovenije
Turistične in kulturne znamenitosti občine Grosuplje in njene okolice (Sestavil in uredil Andrej Frantar). Ljubljana 1973
Dušan Ludvik: Bridka zgodba o Janezu Primcu, NS 1951
Cvetko Budkovič: Učitelj, ljudski pesnik in skladatelj Matevž Kračman. Zbornik občine Grosuplje (dalje ZOG) 1969
Jože Kastelic: Pogled v preteklost. Arheološka podoba občine Grosuplje. ZOG 1969
A.: Spominski muzej Louisa Adamiča v Prapročah. ZOG 1969
Peter Fister: Tabor nad Cerovim, ZOG 1975
Cvetko Budkovič: Iz višnjegorske mestne in šolske kronike. ZOG 1975
Milan Dolenc: Kozmijana s Krke, zavetnika živine. ZOG 1975
Jože Gregorič: Cistercijani v Stični, 1980
Jože Gregorič: Staro znamenje v Ivančni gorici. Družinska pratika 1983
Anton Nadrah: Stiška opatija, Stična 1981
Fortunat Bergant: Križev pot. Stična 1974
Marijan Zadnikar: Stiški samostan. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 18. Ljubljana 1977
Jože Kastelic, Alfonz Gspan, Fanči Šarf, Gorazd Makarovič: Muljava. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 16. Ljubljana 1979
Jože Gregorič: Moje krške poti. Koledar Mohorjeve družbe za leto 1962
Jože Gregorič: Opombe k Jurčiču. JiS 1958/59 in 1959/60
(Alojzij Zupanc): Jurčičeve Slemenice in Polesek nekdanj in zdaj. Slovenec 30. 1. 1942
Branko Reisp, Božo Otošec, Ivan Godec: Valvasorjev Bogenšperk. Ljubljana 1982
Juš Kozak: Iz spominov na slikarja Ferda Vesela. Novi svet 1946

ŽE TRETJA IZDAJA DIDAKTIČNO OBLIKOVANE SLOVENSKE SLOVNICE

France Žagar: Slovenska slovnica in jezikovna vadnica. Založba Obzorja, Maribor 1987. 330 str.

Žagarjeva Slovenska slovnica in jezikovna vadnica je zdaj izšla že v tretji izdaji. Ker to ni uradna šolska knjiga, je presenetljivo, da je tolikšno povpraševanje po njej, da izide vsako leto. Zdi se, da ima ravno pravi obseg, da po njej segajo osnovnošolski in srednješolski učenci ter številni ljubitelji slovenščine, da ni niti predebela kot Toporišičeva univerzitetna slovnica in niti pretenka kot kakšen srednješolski snopič z izbranimi poglavji iz slovnične snovi.

V knjigi je prav toliko teorije kot vaj, tako lahko bralec po predelavi vsake učne lekcije preveri, ali slovnična pravila zna uporabljati ali ne. Naslovi raznih velikosti in številne tabele delajo knjigo lepo pregledno. Tu in tam se oko spočije na Kosovi ilustraciji. Te ilustracije niso le okras, ampak so večinoma funkcionalno vključene v knjigo: prispevajo tako k razumevanju slovnice kot tudi k preglednosti. Kazalo je zelo nadrobno, škoda pa je vendar, da knjiga nima tudi stvarnega kazala.

Poglavja o zgodovini slovenskega jezika, jezikovnih zvrsteh, besediloslovju in besedotvorju so močno zgoščena, omejena na najnujnejše informacije. V poglavju o glasoslovju je veliko teorije in vaj za utrjevanje zborne izreke, naglaševanja, povezovanja glasov in besed ter za premagovanje poglavitnih pravopisnih težav. Škoda, da ni vsaj še kratke informacije o tonemskem naglaševanju.

Skladnja je nekoliko nepričakovano postavljena pred oblikoslovje, menda zato, ker so besedne vrste definirane predvsem z njihovimi skladenjskimi vlogami. Povedi (enostavčne, večstavčne, razdružene) so dobro povezane z nadsegmentnim glasoslovjem (kadenco, antikadenco in vzključno intonacijo). Med tradicionalno analizo stavčnih členov in zložene povedi je umeščeno poglavje o upovedovanju (hotenjska, možnostna, gotovostna modifikacija, zanikanje, skladenjski naklon, besedni red). Na ta način je t. i. modalnost tako vsestransko obdelana kot zlepa ne v kakšnem našem učbeniku. Pri stavčni analizi je poleg spraševanja po stavčnih členih še veliko pretvorbnih vaj. Končuje se pa skladnja s koristnim poglavjem o postavljanju ločil.

Skoraj polovica knjige je posvečena oblikoslovju. Klasifikacija besednih vrst je naslonjena na skladnjo, pregibnost in pomen. Glavne polnopomenske besedne vrste spremljajo zaimenske besedne vrste, ki opravljajo iste skladenjske vloge (*Andrej – on, velik – tak, doma – tu*). Iz tradicionalnega prislova pa sta kot posebni besedni vrsti izločena povedkovnik in členek (*vsječ; že, še*). Zlasti pri sklanjatvah je opazen diferencialni pristop (*koraki – lasje, korakov – las, korakom – lasem, korake – lase, pri korakih – pri laseh, s koraki – z lasmi*). Posebno pri obravnavi glagola je izvedeno strogo razlikovanje oblik in pomenov (formemov in funkcij). Ista oblika izraža različne pomene (*Nesem očetu malico. Včeraj nesem očetu malico, pa padem in jo stresem. Čez pol ure nesem očetu malico.*). Prav tako isti pomen lahko izrazimo z različnimi oblikami (*Sleci si plašč. Ali bi si slekel plašč?*). Pri pretvorbah pa se pazi, ali je ohranjena pomenska ekvivalenca ali ne (*Nakladajo ladjo. = Ladja se naklada. Ladja je naložena.*).

Pohvaliti je treba Žagarjevo slovnico tudi zato, ker so v njej spet poleg slovenskih slovničnih terminov tudi latinski; to olajšuje povezovanje med domačim in tujim jezikoslovjem. V tretji izdaji je narejenih nekaj tiskovnih popravkov: izboljšanih je nekaj ilustracij, v podčrtovanju je speljano strogo razlikovanje načinovnih in okoliščinskih prislovij (// /// \\\ \\\ \\\), manjši popravek je pri vrstnih ločilnih števnikih. Morda bi bilo treba knjigo kje še razširiti: izčrpnije obdelati pisavo skupaj ali narazen, dodati informacijo o ujemanju med večdelnim osebkom in povedkom in še kaj.

Čprav se Toporišičeva moderna slovenska slovnica že dolgo uveljavlja, napetosti med tradicionalno in moderno slovnico še trajajo. Mnogi slovenski ljudje se na strukturalno in pretvorbno slovnico težko navajajo. Žagar je vztrajen in zanesljiv popularizator nove slovnice. Napisal je že več osnovnošolskih jezikovnih vadnic, Slovenska slovnica in jezikovna vadnica pa je njegovo najboljšo delo. Kot dolgoleten učitelj praktik in kot didaktik slovenskega jezika ima veliko smisla za posredovanje med

intuitivno in znanstveno slovnico. Mnogi učitelji raznih stopenj in strok, starši, mladi ljudje težko doumevajo slovnične novosti. Ti lahko v Žagarjevi knjigi dobijo dobro informacijo o tradicionalni slovnici in najpomembnejših slovničnih novostih, poleg tega pa lahko najdejo veliko vaj, da se naučijo, kako se slovnična teorija uporablja v praksi.

Marjan Cedilnik
Osnovna šola Alojza Kebeta v Ljubljani

OPAZNO MESTO SLOVENSKE LIRIKE V BABLERJEVI PREVAJALSKI ANTOLOGIJI

Lyrické konfrontace. Výbor z překladů O. F. Bablera ze světové poezie 20. století, Praha 1986, 178 str.

Otto František Babler (1901–1984) je kot prevajalski poliglota primerljiv z našim Jankom Modrom. Kar težko je najti kak evropski jezik, iz katerega Babler ne bi bil prevajal: slovanski, germanski, romanski, veliki in mali jeziki – vsi so se znašli na njegovem seznamu. Tudi slovensko pesništvo je začel prevajati že zgodaj: leta 1933 je izdal knjigo Slovinské balady a romance.

Knjigo, ki ji namenjam nekaj besed, je po prevajalčevi smrti pripravil in uredil Josef Suchý. Vsebuje 173 pesmi 109 pesnikov, gradivo pa je razvrščeno v 8 razdelkov. Ker nas tu zanima le slovenski delež, ga navedimo: 16 pesmi desetih slovenskih pesnikov. Predstavljeni so naslednji slovenski pesniki (seznam je narejen po vrsti nastopanja v knjigi): I. Minatti (2 pesmi), C. Zlobec, E. Kocbek (2 pesmi), N. Grafenauer, S. Makarovič, V. Cundrič, J. Udovič, K. Kovič (4 pesmi), O. Župančič (2 pesmi) in L. Krakar. Tudi sama razporeditev prevedenih pesmi je zanimiva: kar 4 od 8 razdelkov uvajajo slovenske pesmi (1. razdelek – I. Minatti: Hledání slova; 3. razdelek – S. Makarovič: Leden; 4. razdelek I. Minatti: Půjdu; 8. razdelek – K. Kovič: Stavím). Le 5. razdelek je brez slovenskega pesnika. Izbor je seveda odvisen od prevajalčeve afinitete do pesnikov in pesmi: tako se pri nekaterih pesnikih čudimo izboru (npr. O. Župančič: Pasáčci; Z Přimoři), medtem ko se spet druge pojavijo znane, antologijske pesmi (npr. K. Kovič: Bílá pohádka; Stavím; C. Zlobec: Slova).

Za okus in občutek Bablerjevega prevajalstva navajam začetka omenjenih Kovičevih pesmi.

Bela pravljica

*Křížemsvet gredo stopinje,
křížemsvet gazi po snegu.
Bogve, kdo je šel pred mano,
bogve, kdo za mano gre.*

Zidam

*Zidam stavbo duše.
Velik kvader vetra.
Velik kvader ognja.
Velik kvader vode.
Velik kvader zemlje.
Zidam stolp mesa.*

Bílá pohádka

*Křížem křážem stopy vedou,
křížem křážem snežnou plání.
Kdo ví, přede mnou kdo kračel,
kdo ví, kdo ted' za mnou jde.*

Stavím

*Stavím stavbu duše.
Velký kvádr větru.
Velký kvádr ohně.
Velký kvádr vody.
Velký kvádr země.
Stavím masa sloup.*

Izdaja Bablerjevih izbranih prevodov nedvomno potrjuje že uveljavljeno mesto slovenskega pesništva v češkem prostoru.

Andrijan Lah
Slovanska knjižnica
v Ljubljani

Interkatedrsko srečanje jugoslovanskih slavistov v Ljubljani

Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani je v dnevih od 23. do 24. aprila t. l. pripravil v Ljubljani interkatedrsko srečanje slavistov z jugoslovanskih univerz, ki se ukvarjajo s proučevanjem in poučevanjem vzhodno in zahodnoslovanskih jezikov, literatur in kultur, s starocerkvenoslovansčino in primerjalnim slovanskim jezikoslovjem. Srečanje je bilo v zbornični dvorani Univerze in je imelo deloma tudi slavnostni značaj. Vzporedno s srečanjem je potekalo jubilejno praznovanje poljskega lektorata, ki deluje na Filozofski fakulteti v Ljubljani že polnih štirideset let.

Prvi dan srečanja je bil posvečen vprašanju poučevanja in preučevanja slovanskih jezikov in literatur na jugoslovanskih univerzah in raziskovanju sodobnih slovanskih (knjižnih) jezikov. – V razpravljanju o perečih vprašanih poučevanja in preučevanja slavistike je zbudila pozornost zahteva prof. B. Dabića iz Sarajeva po širši slavistični orientaciji, ki naj bi jo med študijem dobili študenti, po večjem upoštevanju starocerkvenoslovansčine, občega jezikoslovja in teorije jezika. Udeleženci so sprejeli z odobravanjem nastop prof. Borisa Markova (Skopje), ki se je zavzel za tesnejše sodelovanje jugoslovanskih slavističnih kateder, in misel prof. Aleksandra Skaze (Ljubljana) o potrebi, da bi jugoslovanske univerze poiskale možnosti za pogostejšo medsebojno izmenjavo strokovnjakov in tudi možnosti, da bi vsaj najbolj nadarjeni študenti lahko opravili del študija zunaj matične univerze. V razpravi je prevladala misel, da mora posebnostim in tradiciji posameznih jugoslovanskih univerz slediti tako poučevanje kot poučevanje slavistike. Skupno izhodišče pri poučevanju slavistike na jugoslovanskih univerzah je sprejemljivo samo v širokih okvirjih, ki jih zahtevata značaja predmeta in znanosti, za razvoj slavistike v Jugoslaviji je zato plodno *sodelovanje* in neplodno »usklajevanje«. – Zadnjo misel je nazorno potrdilo razpravljanje jezikoslovcev, ki so spregovorili o problemih referencialnosti v ruskem jeziku (prof. Predrag Piper, Beograd), o pogovornih frazeologizmih (mag. Željka Fink, Zagreb), o klasifikaciji ruskih prostorskih predlogov v roditelju (mag. Renata Volos, Zagreb), o kontrastivnem preučevanju glagolskega vida (prof. Dočil Vojvodić), dvojnini pri slovenskih protestantih in v

stari ruščini (doc. Aleksandra Derganc, Ljubljana), vlogi reklame v sistemu funkcionalnih slogov (mag. Marina Katnić, Zagreb) in frazeologiji *Zorane ledine* M. Šolohova v izvorniku in slovenskem prevodu (mag. Jurij Rojs, Maribor). Debata, ki je sledila tem nastopom, je bila vznemirljiva predvsem zaradi znanstveno ustvarjalnega spopada različnih metodoloških in teoretskih izhodišč.

Drugi dan so razpravljali v svojih nastopih obravnavali jezikoslovne in kulturološke vidike prevajanja iz slovanskih jezikov, probleme sodobne proze v slovanskih literaturah in nekatera literarnoteoretska vprašanja. S prevajanjem sta se ukvarjala referata Anteja Kneževića in Sibelan Forrester iz Zagreba (Jezikoslovni in kulturološki aspekti prevajanja) in Ilije Tanovića iz Sarajeva (Mnogopomenskost in vprašanje, kako ustvariti ekvivalentni prevod). Literarni zgodovinarji so razmišljali o potopisih Andreja Belega (prof. Mila Stojnić, Beograd), o A. Belem in B. Pilnjaku ter ruski avantgardi (mag. Nirman Moranjak-Bamburač, Sarajevo), o Skrivnostnem svetu Aleksandra Grina in Franca Kafke (prof. Zlata Vokač, Maribor) in sodobni ruski prozi (mag. Višnja Rister, Zadar). Literarnoteoretskih vprašanj sta se lotila docent Bogdan Kosanović (Novi Sad) in asistent Miha Javornik (Ljubljana), prvi je predstavil preučevanje »sižeja« v Sovjetski zvezi, drugi pa je nakazal vrsto teoretičnih vprašanj, ki jo zastavlja problematika kronotopa v romanu *Mojster in Margareta* M. Bulgakova.

Posvetovanje je bilo delovno. Resolucij in načrtov ni sprejemalo, sprejelo je samo nekaj priporočil: pri poučevanju in preučevanju slavističnih predmetov bi morali bolj upoštevati kulturologijo; jugoslovanske slavistične katedre naj bi izboljšale svoje delo in ga dopolnjevale z meduniverzitetnim (tudi daljšim) gostovanjem univerzitetnih predavateljev; študentom bi morali omogočiti, da se med študijem vključijo tudi v učni proces različnih univerz; vse doktorske disertacije bi morale biti objavljene (tudi v tujih jezikih!); ustvariti bi morali pogoje za boljše opremljenost in rabo sredstev informatike; predavatelji bi si morali izboljšati možnosti za študijsko izpopolnjevanje – študijske dopuste ipd.; medkatedrsko srečanja bi morala biti pogostejše – prihodnje naj bi bilo ali v Novem Sadu ali Prištini ali pa kje drugje.

Aleksander Skaza
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Janko Lavrin, Med osem in osemdeset (iz zapisnice kozmopolita). Slovenska matica, Ljubljana, 1987, 210 str.

Joško Šavli, Vojvodski stol spomenik slovenske državnosti. Glas Korotana, 1987, št. 12.

K. S. Stanislavski, Sistem IV. Igralčevo delo z vlogo II. Prevedel Janko Moder. Mestno gledališče ljubljansko, Ljubljana 1986, 322 str. (Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega, 100.)

Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten. Band 2, C 1 dn. (Ur. Stanislaus Hafner in Erich Prunč.) Dunaj, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1987, 172 str.

Denis Poniž, Die literarischen Neoavantgarden in Slowenien. Prevedel Johann Strutz. Universitätsverlag Carinthia, Celovec 1987, 32 str. (Klagenfurter Universitätsreden, 21.)

Besedišče slovenskega jezika. Po kartoteki za slovar sodobnega knjižnega jezika zbrane besede, ki niso bile sprejete v Slovar slovenskega knjižnega jezika. Interna objava. Uredili Milena Hajnšek-Holz, Marjeta Humar, Franc Jakopin. Sestavile Milka Bokal, Milena Hajnšek-Holz, Marjeta Humar, Zvonka Praznik. Ljubljana, ZRC SAZU – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša 1987. 2 zv. (525, 633 str.).

SPOŠTOVANI NAROČNIKI!

Nobeno uredništvo ne sporoča z veseljem svojim naročnikom, da je moralo zvišati naročnino za časnik ali revijo. Tudi nam ni prijetno, vendar so nas okoliščine prisilile k tako drastičnemu povečanju. Vzroki so preprosti: tisk in papir sta se v zadnjem letu tako neusmiljeno podražila, da je to skoraj povsem nepojmljivo; hkrati pa so se zaostriale tudi zahteve financerja (Kulturna skupnost Slovenije), ki terjata tretjinsko udeležbo naročnine v celotnih stroških revije. Glede na vse to je bilo uredništvo Jezika in slovstva več kot prisiljeno povečati naročnino JiS, in sicer na 4.000 din za naročnike na splošno, na 1.000 din za študente in dijake in na 10.000 din za tujino.

Ne bi bilo prav, če bi ob tem zamolčali, da je naš poglavitni financer, tj. KSS, Jeziku in slovstvu več kot naklonjen, saj je v okviru svojih denarnih možnosti storil, kar je bilo mogoče. Pač pa JiS nima podobne opore v Republiški izobraževalni skupnosti, ki bi morala biti udeležena pri financiranju revije s tretjino potrebnega denarja. Žal nam prav ta primanjkljaj povzroča velike težave. Za leto 1987 je RIS namenila Jeziku in slovstvu samo 725.600 dinarjev, kar je po računih iz prve polovice l. 1987 komaj za polovico natisa ene številke JiS. Res ni mogoče razumeti, da RIS ne obravnava naše revije kot nepogrešljive sestavine permanentnega izobraževanja učiteljev slovenščine na osnovnih in srednjih šolah. Morda pa se bo v šol. letu 1987/88 le kaj spremenilo?!

Upamo, dragi naročniki, da boste kljub občutnemu povečanju naročnine ostali zvesti Jeziku in slovstvu, saj vas po naši sodbi izčrpno in sproti seznanja z bogatim snovanjem na področju slovenskega in slovanskega jezikoslovja, literarne vede in didaktike slovenskega jezika in književnosti.

Uredništvo